

KAROLINUM

FRANTIŠEK
ŠMAHEL
ALMA MATER
PRAGENSIS

Alma mater Pragensis

Studie k počátkům Univerzity Karlovy

František Šmahel

Vydala Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum
Ovocný trh 3-5, 116 36 Praha 1
Redakce Kamila Veselá
Rejstřík Adam Horký
Grafická úprava Zdeněk Ziegler
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze, 2016

Text © František Šmahel, 2016

Photography © 2016

Archiv Univerzity Karlovy (přebal, č. obr. 1-4),
Knihovna Národního muzea (5), Národní archiv Praha (6),
Zisterzienserstift Zwettl, Stiftarchiv (7), Správa Pražského
hradu / Metropolitní kapitula u sv. Víta / Jan Gloc (8, 9)

ISBN 978-80-246-3203-2

ISBN 978-80-246-3239-1 (pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2016

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

PŘEDMLUVA /9

PRAŽSKÉ OBECNÉ UČENÍ V DOBĚ LUCEMBURSKÉ /11

I. Počátky pražského obecného učení /13

Causa celebris: zakládací listiny pražské univerzity – Zpochybněné proenství: Erfurt, nebo Praha? – Universitas juristarum in studio Pragensi – Univerzita bez profesorů a studentů? – Alma mater Pragensis a její „dcery“ – Středoevropské „vyzařování“ pražského obecného učení – Stručné shrnutí

II. Nejstarší statuta pražské univerzity /43

Konstitutivní akty a Ordinationes Arnesti – 1360–1372: Rozdvojení pražského vysokého učení – Rukopisné dochování nejstarších statut – Statuta Universitatis Lipsiensis 1410 – Revize statut v důsledku Dekretu kutnohorského – Revidované znění univerzitních statut (B) v rukopise NK Praha XIV A 4 – Stručné shrnutí

III. Záhada nejstarší pečeti pražské univerzity /62

Univerzitní pečeť ve světle staršího bádání – Univerzitní pečeť v novém světle? – Ad fontes: Univerzitní pečeti ve svědectví pramenů – Záhada zůstává... – Shrnutí

IV. Dva drobné příspěvky k nejstarším dějinám Univerzity Karlovy /85

Nejasnosti kolem mistra Waltra a jeho Týnské školy – Původ prvního známého kandidáta univerzitního diplomu – Shrnutí

V. Doplnky k dějinám mistrovských kolejí pražské univerzity do roku 1420 /92

„Školy“, koleje a bursy pražského obecného učení – Slova, významy a pojmy v lexiku pražských kolejí – Mistři kolegiáti Karlovy koleje – Spory o místa v mistrovských kolejích 1384–1390 – Příloha 1. Mistři kolegiáti Karlovy koleje 1366–1420 – Příloha 2. Probošti Karlovy koleje 1366–1420 – Příloha 3. Mistři kolegiáti koleje krále Václava 1381–1420

VI. Mistři a studenti pražské lékařské fakulty do roku 1419 /126

Úskalí a obtíže heuristiky – Lectores ordinarii, professores, magistri actu regentes – Frekvence a počty graduovaných – Příloha: Seznam profesorů a graduovaných i negraduovaných studentů pražské lékařské fakulty do roku 1420

VII. Dekret kutnohorský a odchod německých studentů z Prahy
v roce 1409: Diskuse /168

*Shrnutí výzkumu a odpověď na námitky Dr. Sabiny Schumannové – Příloha 1.
Imatrikulace a bakalářské zkoušky na pražské univerzitě 1399–1418 – Příloha 2.
Secese cizích studentů z Prahy – Příloha 3. Dodatečný soupis účastníků pražské secese
přes Vídeň*

VIII. Kutnohorský dekret po 600 letech
(spolu s Martinem Nodlem) /179

*Retrospektiva bádání – Kdy a proč vznikly pražské univerzitní národy – Spory o koleje
předehrou Dekretu kutnohorského? – Concordia nacionum – Univerzitní frekvence:
Spravedlnost domácímu národu? – Bezprostřední podněty a příčiny – Od Knínova
kvodlibetu k secesi cizích národů – Závěrem*

IX. Pražská univerzita a počátky husitství /213

*Počátky univerzity a jejích fakult – Alma mater soupeří s dcerami – Sváry a zápasy
o učení Jana Wyclifa – Od Dekretu kutnohorského k deklaraci o kalichu – Žemská
univerzita v poutech kalicha*

FAKULTA SVOBODNÝCH UMĚNÍ
DO POČÁTKU HUSITSKÉ REVOLUCE /229

X. Dějiny fakulty svobodných umění 1348–1419 /231

*Počáteční období 1348–1367 – Statuta a organizace fakulty – Studijní řád – Zkoušky,
promoce a výroční disputace – Studenti a učitelé – Spory o univerzálie a univerzitní hlasy
– Vítězství reformní strany – Příloha: Decani, assessores, collectores, deputati quatuor
nationum, examinatoresque facultatis artium 1367–1419*

XI. Statuta antiqua, kalendária a soupisy přednášek pražské
artistické fakulty /303

*Statuta antiqua – Kalendária pražské univerzity a její artistické fakulty – Soupisy
přednášek pražské artistické fakulty – Příloha 1. Chronologické vrstvy statut fakulty
svobodných umění – Příloha 2. Adnotationes de lectionibus ab Ioanne Jahanstarfer
in Universitate Pragensi exauditis annis 1388–1390 – Příloha 3. Adnotationes de
lectionibus ab quodam baccalaureo in Universitate Pragensi exauditis annis 1388–1389*

XII. Písemné záznamy kvodlibetních disputací na pražské univerzitě
do roku 1420 /326

*Disputace de quolibet na artistických fakultách – Kvodlibety kolbištěm boje o Wyclifovo
učení – Písemné přípravy výročních disputací – Záznamy kvodlibetních diskusí –
Příloha 1. Seznam známých pražských kvodlibetů v letech 1394–1417 – Příloha 2.
Kvodlibet mistra Jindřicha z Ribenic – Příloha 3. Seznam kvestií kvodlibetu Jana
Arsena z Langenfeldu*

XIII. Kvodlibetní diskuse ke kvestii principalis Michala z Malenic roku 1412 /349

Mistr Michal z Malenic a jeho kvodlibet – Kvestie principalis Utrum veritas creata – Žáznam kvodlibetní diskuse – Doktrinální proky debaty – Příloha 1. Stručný výtah z kvestie principalis – Příloha 2. Tematické zaměření diskuse – Příloha 3. Diskusní námítky Jana Husa, Jakoubka ze Stříbra a Jeronýma Pražského

XIV. Pražský spor o universalia realia /372

Ohlédnutí za dosavadním bádáním – Výzkum pramenů ke sporu o pojetí univerzálií – Předběžné závěry – Příloha: Členění univerzálií podle M. Štěpána z Pálče

XV. Disputační pomůcka z doby vzplanutí pražského sporu o univerzálie /382

Úvod k edici – Argumenta de universalibus realibus Magistri Stephani de Palecz

XVI. Jan Hus a wyclifské pojetí univerzálií /390

Hus jako profesor filozofie – Povaha Husova realismu – Universalia in re: testimonium fidei christiane

UTRAKVISTICKÁ UNIVERZITA /409

XVII. Studie k dějinám Univerzity Karlovy v letech 1433–1622

(spolu s Miroslavem Trucem) /411

Počty studentů a učitelů Univerzity Karlovy v letech 1433–1622 – Regionální a sociální původ graduovaných – Studenti z českých zemí na zahraničních univerzitách

XVIII. Paříž a Praha kolem roku 1450 /459

Restaurace pražského obecného studia 1437–1448 – Cesty za novými učebními texty do Paříže a opisy komentářů Jana Versora – Primát víry rozhoduje: Rozchod Versorových žáků – Příloha: Opera philosophica Mag. Johannis Versoris (Rukopisy české provenience)

XIX. Nejstarší knižní katalogy knihoven kolejí Univerzity Karlovy /476

Lokační soupis knih koleje Karlovy – Katalog knihovny koleje národa českého (Nationis Bohemicae) – Katalog knihovny koleje Rečkovy – Pražské kolejní knihovny v mezinárodním srovnání

XX. Zatoulané drobné texty v nejstarších kolejních katalozích /501

Obligace Blažka z Drnova – Jmenné seznamy kolegiátů – Agenda kolejní knihovny – Inventáře vybavy kolejní kaple a kostelíka sv. Štěpána ve zdi – Conspectus divisionis scientiarum, artium mechanicarum liberaliumque – Příloha: Miscellanea ad Collegium sanctissimae Mariae Virginis spectantia (editiones I–IX)

XXI. Počátky humanismu na pražské univerzitě v době poděbradské /527
*Žmařené snahy o restauraci vysokého učení – Žemská utrakvistická univerzita –
Zaměření a rozsah výuky – Nesmělé počátky humanistické elokvence – První mezi
prvními: M. Václav z Chrudimě*

XXII. Existenční vyhlídky a kariéry univerzitních humanistů /550
*Přínos Rukověti humanistického básnictví pro dějiny Karlovy univerzity – Počátky
a rozvoj latinského humanismu – Prosopografická anketa veršujících humanistů*

XXIII. Pražští studenti v letech 1348–1622 /560
*První starosti: Imatrikulace a ubytování – Trnitá cesta k promoci: Lekce a zkoušky –
Studentský život: Každodennost a existenční vyhlídky*

Ediční poznámka a komentáře k publikovaným studiím /575

Seznam zkratk /588

Vybrané edice a literatura /589

Rejstřík /601

Předmluva

Dějiny Univerzity Karlovy, na níž jsem studoval i působil, byly pro mne od doby odborného uzrávání oblíbenou oblastí vědeckého poznání. Kolik jen významných historiků se jim věnovalo, počínaje patriarchou V. V. Tomkem přes F. M. Bartoše až k Jiřímu Kejřovi! K oběma naposled jmenovaným znalcům jsem chodil pro rady, když jsem se před šedesáti lety začal zabývat kvodlibetní příručkou mistra Matěje z Knína z roku 1409. Byl to tehdy úkol nad mé síly, přesto mne to neodradilo, neboť jsem vytušil, jak velké množství rukopisů i obtížných textů na badatele čeká. Pokud to jen bylo možné, k nejstarším dějinám Univerzity Karlovy jsem se vracel i v době jiných výzkumných úkolů nebo v pěti letech, kdy jsem se živil jinou profesí.

Díky velkorysé nabídce ředitele Nakladatelství Karolinum mohu odborné veřejnosti předložit soubor studií k nejstarším dějinám pražského vysokého učení, jakousi zeň svých výzkumů za více než padesát let. Dvě knižní publikace jsem předem musel ze souboru vyloučit. V obou případech je to jen v důsledku jejich rozsahu, neboť po metodické stránce byly vykočením do nedostatečně prozkoumané oblasti pramenů. Rozprava *Pražské universitní studentstvo v předrevolučním období 1399–1419* byla jednou z prvních poválečných studií statisticko-sociologického zaměření.¹ Její vývody a závěry částečně přibližuje stať *The Kuttenberg Decree and the Withdrawal of the German Students from Prague in 1409, a Discussion*², kterou zde přetiskuji v českém překladu.

Druhou publikaci, kterou jsem nemohl zařadit, byl *Soupis pramenů k pražskému sporu o univerzálie*, který je navíc již delší dobu těžko dostupný.³ V tomto případě by však bylo třeba podniknout další rozsáhlé rešerše literatury, která přibyla v posledních třech až čtyřech desetiletích. Povšechnou představu o zaměření a výsledcích tohoto evidenčního průzkumu poskytuje článek *Pražský spor o „universalialia realia“: nové prameny – nové otázky*⁴, jehož původní německá verze byla určena pro informaci zahraničních badatelů.⁵ Stranou jsem ponechal i tematicky příbuzný

1) Vyšla v Rozpravách ČSAV, ŘSV 77/3, Praha 1967.

2) History of Universities 4, 1984, s. 153–166.

3) František ŠMAHEL, *Verzeichnis der Quellen zum Prager Universalienstreit 1348–1500* (Mediaevalia philosophica Polonorum 25), Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1980.

4) Studia Comeniana et historica 13/26, 1983, s. 139–149.

5) František ŠMAHEL, *Prolegomena zum Prager Universalienstreit. Zwischenbilanz einer Quellenanalyse*, in: Les universités à la fin du Moyen Âge. Actes du Congrès international de Louvain (26–30 mai 1975), Jacques Paquet – Jozef Ijsewijn (edd.), Louvain 1978, s. 242–255.

soubor prací o působení a díle Jeronýma Pražského, jejichž poznatky a závěry jsem využil v monografii věnované tomuto mistru čtyř univerzit.⁶

Při reedicích svých prací se snažím nejen o korekci případných omylů, ale i o upřesnění či doplnění textu. Činím tak s vědomím, že některé ze studií jsou pak místy odlišné od svého původního znění. Přednost tu má v mých očích zohlednění dosaženého stadia výzkumu před pietním zachováním původní doslovné podoby. Ve dvou či třech případech jsem dokonce vypustil nebo přidal některé delší úseky, abych se vyhnul zbytečné duplicitě anebo abych v zájmu úplnosti doplnil dokumentaci pramenů. Nově jsem k souboru připojil dosud nepublikovanou studii *Nejstarší statuta pražské univerzity: Prolegomena k jejich edici*. Ke každé z vybraných studií jsem považoval za potřebné i užitečné připojit krátký komentář, který čtenář nalezne v závěru knihy.

Není snad knihy, v níž by chyběla slova díků. Ani tato nebude výjimkou. V první řadě jsem zavázán díky řediteli nakladatelství Karolinum Petru Valo, bez jehož podnětu bych se tak rozsáhlý soubor neodvážil předložit. Znovu se mi osvědčila redakční spolupráce s paní Kamilou Veselou. V potížích mi jako vždy ochotně vypomohl Robert Novotný, kolegovi Janu Vojtíškovovi děkuji za překlad studie o Dekretu kutnohorském a odchodu německých studentů z Prahy v roce 1409 a Martinu Nodlovi za souhlas s přetištěním společného pojednání.

6) František ŠMAHEL, *Život a dílo mistra Jeronýma Pražského. Zpráva o výzkumu*, Praha 2010.

PRAŽSKÉ OBECNÉ UČENÍ
V DOBĚ LUCEMBURSKÉ

I. Počátky pražského obecného učení Kritické reflexe k jubileu jednoho „národního monumentu“

Causa celebris: Žakládací listiny pražské univerzity – Zpochybněné provenství: Erfurt, nebo Praha? – Universitas juristarum in studio Pragensi – Univerzita bez profesorů a studentů? – Alma mater Pragensis a její „dcery“ – Středoevropské „vyzařování“ pražského obecného učení – Stručné shrnutí

Klademe-li si otázku, co nového přineslo bádání o počátečním období Univerzity Karlovy od posledního velkého jubilea v roce 1948, pak je třeba předeslat, že v posledních padesáti letech se dějiny univerzit staly jedním z nových specializovaných oborů s vlastní mezinárodní asociací¹, bibliografií i časopisem.² Individualita tu sice zcela nevyklidila pole týmovým výzkumům, přesto však viditelným výsledkem mezinárodní spolupráce jsou nově pojaté *Dějiny evropských univerzit*³ a přínosné sympoziální sborníky.⁴ V zrcadle soudobého srovnávacího studia si pražská univerzita ve svém počátečním období podržuje středoevropskou prioritu, jako jeden z monumentů „národního“ kulturního vzepětí však vykazuje praskliny všude tam, kde se stavělo na vratkých základech. S pochopením pro probouzející se české národní vědomí, nikoli však pro konec dvacátého století, připouští potřebu národních památníků přední německý historik Peter Moraw, jenž svou polemickou úvahou o minulých a současných pohledech na dvě pražské středověké univerzity hodil rukavici české medievalistice.⁵ Necítil jsem potřebu ji

1) Commission Internationale pour l'histoire des universités (CIHU) je přičleněna k International Committee of the Historical Sciences.

2) První svazek bibliografie s názvem *Work in Progress and Publications* vydal zemřelý již John M. FLETCHER v Birminghamu 1978. Ročenka s názvem *History of Universities* začala vycházet v roce 1981.

3) Srov. *A History of the University in Europe 1. The Middle Ages*, Hilde de Ridder-Symoens (ed.), Cambridge 1991, německá verze vyšla pod názvem *Geschichte der Universität in Europa I. Mittelalter*, Walter Rüegg (ed.), München 1993. [Užitečný přehled problematiky s bohatou literaturou podal Krzysztof Ożóg, *The Role of Poland in the Intellectual Development of Europe in the Middle Ages*, Kraków 2009, s. 39–52.]

4) Srov. zejména sborníky: *Les Universités européennes du XIVe au XVIIIe siècle*, Genève 1967; *Die Geschichte der Universitäten und ihre Erforschung. Theorie – Empirie – Methode*, Leipzig 1984; *Les Universités européennes du XVIe au XVIIIe siècle. Histoire sociale des populations étudiantes I–II*, Dominique Julia – Jacques Revel – Roger Chartier (edd.), Paris 1986; *Le università dell'Europa. La nascita delle università*, Gian Paolo Brizzi – Jacques Verger (edd.), Milano 1990; *Die Universität in Alteuropa*. Alexander Patschovsky – Horst Rabe (edd.), Konstanz 1994; a *Gelehrte im Reich. Zur Sozial- und Wirkungsgeschichte akademischer Eliten des 14. bis 16. Jahrhundert*, Rainer Christoph Schwinges (ed.), (Zeitschrift für historische Forschung, Beiheft 18), Berlin 1996.

5) „Potřeba národních památníků, příznačná pro mladé národy s nejistou legitimitou, měla z počátku též pozitivní rysy, např. vydavatelskou činnost... Český lid a jeho dějepiscectví není chudé na památníky, a to jak na kovů trvalejší, jakým je husitství, tak i na ty, které se vynořují nebo obnovují příležitostně, jako Velkomoravská říše nebo mírové království Jiřího z Poděbrad. Žádný z těchto druhých živoucích monumentů není – snad s výjimkou města Prahy – tak konkrétní jako Karlova univerzita, která se navíc může pochlubit rekordní značkou svého založení... Středověká pražská univerzita je navíc nejpevnějším památníkem

zvednout, neboť jsem v tomto ohledu předešel vyzyvatele o více než deset let, byť s menší průrazností.⁶ Také já se domnívám, že „svobodná společnost může snést radikálně svobodnou vědu“, a proto se v zásadní otázce vědeckého přístupu stavím po bok Petera Morawa. Proti komu však? Probírám-li se kriticky domácím studiem, jak se zejména jeví v třiceti pěti ročnících specializované revue *Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, jen zcela výjimečně se shledávám s příspěvky nahrazujícími odbornost nacionální nebo jinak ideologicky zaměřenou frazeologií. Díky mnohaletému intenzivnímu domácímu studiu má také první díl *Dějiny Univerzity Karlovy* vysokou, mezinárodně srovnatelnou úroveň.⁷ Stojíme snad oba s Morawem donkichotsky proti větrným mlýnům? Ano i ne. Stále ve vzduchu plují staronové smyšlenky nacionálně sebestředného rázu, které pronikají do dějepisných přehledů a učebnic. Není tomu však jen u nás, ale i v německém dějinném povědomí.⁸ Na rozdíl od Morawa jim nepřikládám velkou váhu, byly tu a budou, vědecké bádání je nemůže vymýtit. Morawovo snažení má však ještě jednu výraznou dimenzi a tou je srovnávací studium v celoevropském kontextu.⁹ Zde se české bádání, co naplat, málokdy vyprostilo ze svého bohemocentrismu, a to včetně soudů o střeoevropském dosahu Karlova vysokého učení. V rozpravě s Peterem Morawem a dalšími historiky půjde většinou o subtilní odstíny, které se promítají do argumentace s vyostřenými, nikoli nutně apriorními hledisky. Místo jubilejní bilance tudíž nabízím kritické reflexe k některým výsledkům bádání za posledních padesát let.¹⁰

českých dějin, neboť se zatím nedočkala vážné kritiky a principiální reflexe.“ Viz Peter MORAW, *Die Prager Universitäten des Mittelalters. Perspektiven von gestern und von heute*, in: *Spannungen und Widersprüche. Gedenkschrift für František Graus, Susanne Burghartz* (ed.), Sigmaringen 1992, s. 109–110. K tomu je třeba dodat, že Moraw kontury svého pojetí naznačil již v syntetickém přehledu *Die Universität Prag im Mittelalter. Grundzüge ihrer Geschichte im europäischen Zusammenhang*, in: *Die Universität zu Prag* (Schriften der Sudetendeutschen Akademie der Wissenschaften und Künste 7), München 1986. Ve vyostřené podobě se některé teze objevují jednak v díle *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Böhmen und Mähren*, Friedrich Prinz (ed.), Berlin 1993 (srov. zde zvl. s. 149–151), jednak v článku *Schlesien und die mittelalterlichen Universitäten in Prag*, *Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau* 34, 1993, s. 56–59. Jiné autorovy studie uvádím níže.

6) Dovolují si tu připomenout své pojednání *Pražské univerzitní studentstvo v přederevolučním období 1399–1419* (Rozpravy ČSAV, ŘSV 77/3), Praha 1967, kde jsem zpochybnil starší domácí představy ospravedlňující Dekret kutnohorský početní převahou univerzitního českého národa.

7) Srov. *Dějiny Univerzity Karlovy I. 1347/48–1622*, Praha 1995; pod redakcí Michala Svatoše se na svazku autorsky podíleli Ivana Čornejová, Jaroslav Kadlec, Jiří Kejř, Jiří Pešek, Michal Svatoš, Petr Svobodný a František Šmahel. Ke škodě věci redakce rezignovala na poznámkový aparát. Významnou měrou k jubileu přispěl Jiří KEJŘ, *Dějiny pražské právnické univerzity*, Praha 1995. Obě publikace čtenáři poskytnou širší poučení s odkazy na literaturu a prameny.

8) Stojí za zmínku, že poválečné německé učebnice dějepisu pro střední školy bez výjimky považují pražskou univerzitu za německou, založenou německým králem apod.

9) Připomínám tu tři hlavní slabiny soudobého bádání podle P. Morawa: a) opomenutí systematických srovnávacích analýz, b) bezděčné až bezmyslenkovité anachronismy, c) nepodložené hodnotící soudy o kvalitě výuky (*Die Hohe Schule in Krakau*, in: *Studien zum 15. Jahrhundert. Festschrift für Erich Meuthen I.*, Johannes Helmuth – Heribert Müller /edd./, München 1994, s. 521–522).

10) Starší literaturu až do konce sedmdesátých let uvádějí Miloslava MELANOVÁ – Michal SVATOŠ, *Bibliografie k dějinám pražské univerzity do roku 1622*, Praha 1979, dále srov. bibliografické a historiografické přehledy v souhrnných pracích uvedených výše v pozn. 7.

Causa celebris: Zakládací listiny pražské univerzity

V odpovědi na staronovou otázku, kterou si znovu položil, zda totiž „založil pražskou univerzitu císař, či král český?“, Václav Chaloupecký v roce 1948 jednoznačně dal přednost druhé variantě, přičemž odmítl výklad, že by Karel IV. vysoké učení určil „toliko a výlučně pro Čechy“.¹¹ Obdobnou snahu nepodlehnout anachronickým hlediskům lze ojedinele nalézt i v německém dějepisce, a to zejména v jubilejní stati Eugena Lemberga.¹² Ponecháme-li stranou návraty k nacionálně zabarveným hlediskům,¹³ projevují se jisté oscilace i v linii kriticky zaměřeného dějepisce. Zatímco Miroslav Boháček v návaznosti na Josefa Šustu usoudil, že papež Kliment VI. svou bulou z 26. ledna 1347 pražské obecné učení přímo zřídil,¹⁴ Jiří Spěváček se přiklonil k staršímu názoru V. V. Tomka, podle něhož šlo pouze o souhlas s jeho založením.¹⁵ Tak jako tak Klimentova bula byla jedním ze tří konstitutivních aktů pražského obecného učení, z nichž další dva byly vydány z pravomoci Karla IV. Rozumí se samo sebou, že mu papež v areně určuje všekřesťanskou, nikoli jen českou či říšskou působnost.¹⁶

Pokud jde o zakládací listinu ze 7. dubna 1348, literatura je již vcelku zajedno, že Karel IV. založil a privilegoval pražskou univerzitu pro České království.¹⁷ Odpověď na spornou otázku staršího českého a německého dějepisce, zda Karel IV. založil pražskou univerzitu z titulu římského a českého krále, jak je uvedeno v intitulaci listiny z dubna 1348, anebo jen z moci krále českého, přinesl již Karlův Eisenašský diplom ze 14. ledna 1349. Podobně jako zakládací listina z dubna 1348 ani slovem nezmiňuje papežskou bulu, Eisenašský diplom zcela mlčí o předchozím Karlově privilegiu. Z tohoto důvodu podle Miroslava Boháčka

11) Václav CHALOUPECKÝ, *Karlova univerzita v Praze*, Praha 1948, s. 26–43, citace na s. 41.

12) Eugen LEMBERG, *Die Prager Universität und das Schicksal Mitteleuropas*, in: Die Deutsche Universität in Prag (Adalbert-Stifter-Verein, Kleine Schriften 1), München 1948, s. 12–38. Více méně však zůstalo jen u proklamace, neboť Lemberg oklikou dospěl k závěru, že co do funkce a „fyzionomie“ šlo o univerzitu Svaté říše římské, „das damals immer deutlicher zum Reich der deutschen Nation wurde, und damit die erste Universität Mitteleuropas“ (s. 18). Neméně příznačný je také název publikace.

13) Výběr starších studií a publikací, v nichž se projevují nacionálně vyhraněné přístupy českých a německých historiků uvádí V. CHALOUPECKÝ, *Karlova universita v Praze*, s. 133–134.

14) Miroslav BOHÁČEK, *Založení a nejstarší organizace pražské university*, AUC-HUCP 6/1, 1965, s. 6–9. Toto mínění sdílí též M. SVATOŠ, *Dějiny Univerzity Karlovy I*, s. 34.

15) Jiří SPĚVÁČEK, *Karel IV. Život a dílo (1316–1378)*, Praha 1978, s. 372; a obšírněji v publikaci *Založení Univerzity Karlovy* (Slovo k historii 15), Praha 1988, s. 8–9.

16) Roderich SCHMIDT, *Begründung und Bestätigung der Universität Prag durch Karl IV. und die kaiserliche Privilegierung von Generalstudien*, in: Kaiser Karl IV. 1316–1378. Forschungen über Kaiser und Reich, Hans Patze (ed.), Sonderabdruck aus Blätter für Deutsche Landesgeschichte 114, 1978, s. 702. Papežské bule věnoval nejnověji zvrubnou pozornost Frank REXROTH, *Deutsche Universitätsstiftungen von Prag bis Köln. Die Intentionen des Stifters und die Wege und Chancen ihrer Verwirklichung im spätmittelalterlichen deutschen Territorialstaat*, Köln – Weimar – Wien 1992, s. 60–74. Spolehlivý přehled poskytuje i bonnská disertace od Renate DIX, *Frühgeschichte der Prager Universität. Gründung, Aufbau und Organisation 1348–1409*, Bonn 1988.

17) Jako zcela samostatný a nový královský akt vykládá listinu ze 7. dubna 1348 M. BOHÁČEK, *Založení a nejstarší organizace*, s. 9. Ke shodnému závěru (bez znalosti Boháčkovy stati) dospěl R. SCHMIDT, *Begründung und Bestätigung*, s. 697–702; zatímco F. REXROTH, *Deutsche Universitätsstiftungen*, s. 83–92, se domnívá, že Karel ve svém privilegiu s taktickými ohledy na českou šlechtu ledacos zamlčel.

nemohlo jít ani o stvrzení, ani o skutečné udělení údajně slíbených privilegií, nýbrž o záruku ochrany příslušníků pražského obecného studia na říšském území.¹⁸ A opět, protože česká vědecká produkce se v cizině často nesleduje anebo nečte, setkáváme se i nadále se širším spektrem názorů. Jestliže Roderich Schmidt se v některých bodech Boháčkovu pojetí přiblížil, aniž je znal,¹⁹ Ferdinand Seibt sice na Boháčkovu studii odkazuje, aniž by se s ní však dostatečně vyrovnal. Právě na základě chybné interpretace Eisenašského diplomu jako zakladatelského aktu a současně potvrzení dubnové listiny z pravomoci říšského panovníka Seibt vyslovil hypotézu, podle níž Karel svými fundacemi v tomto ohledu zrovnoprávnil císařskou a papežskou moc.²⁰ Nejnovější *Dějiny Univerzity Karlovy* považují Eisenašský diplom za konstitutivní akt, jímž Karel IV. mimo jiné sankcionoval vznik nové univerzity z titulu říšského krále.²¹

Ve sporu o říšskoněmecké zaměření Karlova obecného učení padala na váhu též interpretace nejstarší univerzitní pečeti. Pro Václava Chaloupeckého byl pečetní obraz dostatečným svědectvím, že založení pražské univerzity úzce souviselo s Karlovým češtvím a jeho českým patriotismem.²² Obdobně bylo i pro Václava Vojtíška nemyslitelné, že by Karel IV. odevzdával zakládací listinu českému světcí, pokud by šlo o říšskou fundaci.²³ Říšsko-německé hledisko se pokusil souběžně zachránit Anton Blaschka výkladem, podle něhož orlice na štítu a praporci sv. Václava je říšským znakem vyjadřujícím odvislost univerzity na říši.²⁴ Zatímco domněnka Petera Morawa, že Karel předává zemskému patronovi nikoli svoji, nýbrž papežovu zakládací listinu,²⁵ se nedotkla jádra sporu, podle důvtipného výkladu Franka Rexrotha Karel IV. „odcizil“ zemské šlechtické obci jejího patrona, a tím ochránil svou univerzitní fundaci proti jejím případným odpůrcům.²⁶

Ač se již do rozdílných pohledů na počátky pražského obecného učení promítaly nacionální hlediska, neznalosti či mylné interpretace, najdeme je na české i německé straně a zprostředkovaně i v jinojazyčné literatuře. Učinit však za staršími pracemi tlustou čáru nelze, neboť se v nich shledáme i s podloženými a dosud platnými závěry. Se snahou překonat ahistorické přístupy a interpretace

18) M. BOHÁČEK, *Založení a nejstarší organizace*, s. 13–15.

19) R. SCHMIDT, *Begründung und Bestätigung*, s. 703–707.

20) Ferdinand SEIBT, *Karl IV. Ein Kaiser in Europa 1346–1378*, München 1978, s. 179–183. Seibtův výklad rozvinul a upřesnil R. SCHMIDT, *Begründung und Bestätigung*, s. 710–719.

21) Tak M. SVATOŠ, *Dějiny Univerzity Karlovy*, s. 37.

22) V. CHALOUPECKÝ, *Karlova universita v Praze*, s. 45.

23) Václav VOJTÍŠEK, *O starých pečetích University Karlovy*, Sborník historický 3, Praha 1955, s. 93–95, zde také přesný popis a starší literatura.

24) Anton BLASCHKA, *Vom Sinn der Prager hohen Schule nach Wort und Bild ihrer Gründungsurkunden mit drei Abbildungen*, in: Studien zur Geschichte der Karls-Universität zu Prag, R. Schreiber (ed.), Freilassing – Salzburg 1954, s. 78–80. Kriticky k tomu BOHÁČEK, *Založení a nejstarší organizace*, s. 11.

25) P. MORAW, *Die Universität Prag im Mittelalter*, s. 44.

26) F. REXROTH, *Deutsche Universitätsstiftungen*, s. 92–99. Pro výklad je ovšem důležitá doba pořízení pečetidla, které má blízko ke skupině dvorských zlatnických prací z doby kolem r. 1350. Viz k tomu Josef KRÁSA, *Karlovy pečeti*, in: Karolus Quartus, Praha 1984, s. 413, kde další literatura. Archaizující ráz pečetního obrazu postihl Aleš ZELENKA, *Bemerkungen zum Siegel der mittelalterlichen Universität Prag*, in: Die Universität zu Prag, s. 179–187.

se ojediněle setkáváme již od přelomu padesátých a šedesátých let. Za zmínku tu zvláště stojí náhled Františka Kavky, podle něhož pražská univerzita „fakticky po celé půl století plnila i úlohu univerzity říšské“, protože jiné na tomto území dlouho nebylo, a to ve smyslu soudobého evropského universalismu.²⁷ Pro německé historiky bylo snadnější opustit mínění o říšské funkci pražského *studium generale*, neboť to de facto bylo vysokým učením celé říše.²⁸ A i když pojem „říšské univerzity“ byl záhy odmítnut jako dobově nepatřičný,²⁹ na teritoriální působnosti pražského obecného učení se tím nic nezměnilo. Většina studentů a mistrů tak jako tak pocházela z „německého království“, jak se dočteme u Ferdinanda Seibta,³⁰ anebo byla prostě Němci, což odpovídalo skutečnosti³¹. Pak již ani nemůže příliš překvapit, je-li pražské obecné učení prostě přiřazeno k „německým univerzitám“.³² Summa summarum jde o Pyrrhovo vítězství starší české historické školy: Pražskou univerzitu sice Karel IV. založil jako český král z prostředků Českého království, převážně však pro Němce.

Pohled na mapku univerzit založených před rokem 1348 jednoznačně ukazuje, že všechny ležely na území tzv. staré Evropy.³³ Karlova fundace zahájila vysokoškolskou kolonizaci na bílé ploše zhruba vymezené Alpami a Rýnem tak důrazně, že během dalších padesáti let zde přibývalo celkem šest univerzit. Po dalších pěti, jež byly zřízeny v první polovině 15. století, se tempo v následujících padesáti letech ještě více zrychlilo. K roku 1500 lze již na uvedeném území napočítat dvacet čtyři vysokých škol včetně Prahy, čímž se jejich počty v obou částech Evropy zhruba vyrovnaly. Na věci nic nemění, že některé z vysokých škol měly jepičí život anebo že bylo třeba jejich fundaci po čase obnovit. Potřeba dostupného vzdělání v „mladší“ Evropě vzrostla před rokem 1350 natolik, že bylo jen otázkou času, kdy zde dojde k první fundaci. Nepochybně tu bylo také více středisek, která se mohla o tuto poctu ucházet. Vedle Kolína nad Rýnem přicházel v úvahu především Erfurt a teprve v druhém sledu Vídeň, Heidelberg, Krakov, Buda a Pécs. Přitom je

27) František KAVKA, *Založení university a její vývoj do roku 1409*, in: *Stručné dějiny University Karlovy*, Praha 1964, s. 10. Obdobnou formulaci viz mimo jiné v jeho studii *Die Gründung der Universität in Prag und ihre Bedeutung für die Entwicklung der tschechischen Kultur*, Les universités européennes du XIVe au XVIIIe siècle, Genève 1967, s. 30.

28) Srov. k tomu mj. Josef HEMMERLE, *Die Universität Prag im Mittelalter bis zum Humanismus*, in: *Leistung und Schicksal. Abhandlungen und Berichte über die Deutschen im Osten*, E. G. Schulz (ed.), Köln 1967, s. 139.

29) Viz F. SEIBT, *Von Prag bis Rostock. Zur Gründung der Universitäten in Mitteleuropa*, in: *Festschrift für Walter Schlesinger 1*, Helmut Beumann (ed.), Köln – Wien 1973, s. 412 (přetisk in: F. S., *Mittelalter und Gegenwart. Ausgewählte Aufsätze*, Sigmaringen 1987, s. 203); a *Karl IV. Ein Kaiser in Europa*, s. 183.

30) F. SEIBT, *Karl IV. Ein Kaiser in Europa*, s. 183.

31) Viz k tomu níže pozn. 139 a 142.

32) Tak je tomu, takřka bezděčně, v titulu uvedené monografie F. REXROTHA, *Deutsche Universitätsstiftungen von Prag bis Köln*. Pražskou univerzitu mezi svůj výzkum naopak nezahrnul Rainer Christoph SCHWINGES, *Deutsche Universitätsbesucher im 14. und 15. Jahrhundert. Studien zur Sozialgeschichte des alten Reiches*, Stuttgart 1986.

33) Ke konceptu „starší“ a „mladší“ Evropy zevrubně Peter MORAW, *Über Entwicklungsunterschiede und Entwicklungsausgleich im deutschen und europäischen Mittelalter*, in: *Hochfinanz. Wirtschaftsräume. Innovationen*. Festschrift für Wolfgang von Stromer 2, U. Westmann a kol. (edd.), Trier 1987, srov. zvl. s. 599–610. Dostupné nyní i v přetisku in: Peter MORAW, *Über König und Reich*, Sigmaringen 1995, zde na s. 308–317.

třeba mít na paměti, že od roku 1324, kdy Jan XXII. upřel římskému králi Ludvíku IV. řečenému Bavor všechna panovnická práva, nepřicházel na většinu říšského území papežův souhlas ke zřízení univerzit po více než dvě desetiletí v úvahu. Otevřenou otázkou zůstává, proč se Ludvík neodvážil založit na svém území univerzitu bez papežova souhlasu. Učinil tak až jeho nástupce Karel IV., který jako první z římských panovníků prolomil papežský monopol na udílení privilegia generálních studií spolu s licencí *ubique docendi*.³⁴ Stalo se tak v případě hned několika univerzit, jimž Karel udělil zakládací listiny v letech 1355–1369, přičemž ze své pravomoci povoloval i zřízení teologických fakult.³⁵ Příznačné přitom je, že tomu tak nebylo v případě Prahy a že další čtyři nejstarší univerzity, tj. Vídeň, Erfurt, Heidelberg a Kolín, byly založeny lokálními autoritami bez předchozího souhlasu či následného privilegia držitele říšského královského stolce.³⁶

Z tohoto širšího pohledu, který se vymyká tradičnímu bohemocentrismu, plyne hned několik podnětů k další reflexi. Předně více dynastické než říšské hledisko v záměrech Karla IV. Za druhé nadregionální působnost Prahy v první fázi její existence, kdy také rozdělení na čtyři národy nebylo jen vnější nápodobou, jak tomu později bylo v případě Kolína a Lipska. Via facti jediné Vídeň mohla konkurovat Praze svým geografickým záběrem. Formulace Michala Svatoše, kterou čteme v prvním díle *Dějiny Univerzity Karlovy* je na výši soudobého mezinárodního bádání a může se ucházet o platnost i při příštím jubileu: „Pražská univerzita byla nesporně univerzalistickým ústavem, první univerzitou severně od Alp a východně od Paříže, časově i významem první univerzitou říše, vyrostlou na půdě Českého království, které jí zaručovalo hmotné podmínky existence. Pražská univerzita byla svým založením ústavem zemským, svým posláním ovšem byla určena jak domácím, tak obyvatelům říše, stejně jako ve své podstatě celému vzdělanému křesťanskému světu.“³⁷

Zpochybněné prvenství: Erfurt, nebo Praha?

Studie Sönke Lorenze s provokativním titulem *Das Erfurter „Studium generale artium – Deutschlands älteste Hochschule“* vzbudila před šesti lety v odborných kruzích menší rozruch, než by se na první pohled dalo očekávat.³⁸ Již předtím totiž Horst Rudolf Abe upozornil pražské mediévisty na dlouhou tradici erfurtských generálních studií a čtyři vyšších latinských škol s úplnou výukou svobodných umění, pro něž se v roce 1328 objevuje souhrnné označení *universitas studentium Erfurdensium*

34) Karlův zásah do papežského monopolu výslovně zmiňuje Paolo NARDI, *Die Hochschulträger*, in: *Geschichte der Universität in Europa I*, s. 100.

35) Podrobně k tomu Miloslava KUBOVÁ, *University založené Karlem IV.*, AUC-HUCP 11/1–2, 1970, s. 7–31, kde také rozbór dochovaných privilegií.

36) Poslední stav bádání zachycuje F. REXROTH, *Deutsche Universitätsstiftungen*, passim.

37) *Dějiny Univerzity Karlovy I*, s. 39–40.

38) Studie vyšla v jubilejní publikaci *Erfurt 742–1992. Stadtgeschichte – Universitätsgeschichte*, Ulman Weiß (ed.), Weimar 1992, s. 123–134.

a o nichž se později výslovně mluví jako o *studium generale artium*. Zatímco Abe, jehož předešel F. M. Bartoš,³⁹ vyzdvihl dobré podmínky pro úzkou spolupráci Erfurtu a Prahy,⁴⁰ Lorenz na základě svých mnohaletých výzkumů erfurtského školství ve 13. a 14. století⁴¹ dospěl k závěru, že dlouho před Prahou existovala v Erfurtu vysoká škola, jež co do rozsahu a kvality výuky odpovídala standardu evropských univerzit. Jediným jejím nedostatkem bylo, že nebyla *universitas privilegiata*, a že tudíž svým absolventům nemohla poskytnout licenci *ubique docendi*.⁴²

Z právního hlediska je věc jasná, prvenství patří Praze, a nikoli Erfurtu. Ve značně jiném světle se však jeví předpoklady pro vznik první středoevropské univerzity. Vedle Erfurtu, kde existující *studium generale artium* muselo čekat na zrovnoprávnění s Prahou až do roku 1392, byly neméně příznivé podmínky pro úspěšné započítí privilegované vysokoškolské výuky v Kolíně nad Rýnem, měste proslulé dómské školy a generálních učením žebravých řádů, na nichž mimo jiné působili Albertus Magnus a Johannes Duns Scotus.⁴³ Skutečnost, že v Erfurtu šlo pouze o *studium artium*, je lépe nepřipomínat, neboť po roce 1417 pražské vysoké učení pokleslo na regionální artistické studium, jak kousavě, leč vcelku věcně, poznamenal Peter Moraw.⁴⁴ Konec konců byl to sám Karel IV., který roku 1366 papeži Urbanu V. sdělil, že erfurtské čtyři vyšší latinské školy svou návštěvností i rozsahem výuky svobodných umění překonávají kterékoli město v Německu.⁴⁵

Pro Prahu i české poměry před polovinou 14. století bylo příznačné, že se zde nenašla vyšší latinská škola s natolik početným sborem graduovaných učitelů, která by se mohla stát zárodkem artistické fakulty. Tu a tam lze ovšem doložit vzdělance či učence většího rozhledu, a to nejen v katedrální škole, ale i v praž-

39) Srov. F. M. BARTOŠ, *Příspěvky k dějinám Václava IV. 10. Z počátků teologické a lékařské fakulty University Karlovy*, zvl. otisk VČAVU 53, 1944, čís. 2, s. 11.

40) Horst Rudolf ABE, *Karl IV. und das Erfurter „Studium generale“*, in: Mezinárodní vědecká konference Doba Karla IV. v dějinách národů ČSSR. Materiály ze sekce dějin filosofie a přírodních věd, Praha 1981, s. 111–122.

41) Sönke LORENZ, *Studium generale Erfordense: Zum Erfurter Schulleben im 13. und 14. Jahrhundert* (Monographien zur Geschichte des Mittelalters 34), Stuttgart 1989; a *Studium generale Erfordense: Neue Forschungen zum Erfurter Schulleben*, *Traditio* 46, 1991, s. 261–289.

42) S. Lorenz, *Das Erfurter „Studium generale artium“*, s. 130. [Nedávno předložil odlišnou koncepci vzniku a založení erfurtské univerzity Robert GRAMSCH, *Erfurt – Die älteste Hochschule Deutschlands: vom Generalstudium zur Universität*, Erfurt 2012].

43) Podrobněji k řádovým generálním studiím v Kolíně Erich MEUTHEN, *Kölner Universitätsgeschichte I. Die alte Universität, Köln – Wien 1988*, s. 41–51. Podle P. MORAWA, *Die Hohe Schule in Krakau*, s. 525, se s Kolínem nemohlo měřit žádné jiné město ve střední Evropě, nemluvě o severu a východu.

44) P. MORAW, *Die Prager Universitäten des Mittelalters*, s. 111, s odvoláním na moji studii *L'Université de Prague de 1433 à 1622: recrutement géographique, carrières et mobilité sociale des étudiants gradués*, in: *Les universités européennes I*, s. 65–88.

45) Obšrný výtah z Karlovy supliky otiskl Bedřich JENŠOVSKÝ, *Monumenta Vaticana res gestas bohemicas illustrantia III. Acta Urbani V. (1362–1370)*, Praha 1944–1954, s. 433n, č. 703. Viz k tomu již H. R. ABE, *Karl IV. und das Erfurter Studium generale*, s. 116, podrobněji pak S. LORENZ, *Studium generale Erfordense: Zum Erfurter Schulleben*, s. 46–48. Peter MORAW, *Die ältere Universität Erfurt im Rahmen der deutschen und europäischen Hochschulgeschichte*, in: *Erfurt. Geschichte und Gegenwart*, Ulman Weiß (ed.), Weimar 1995, s. 199, k tomu ne zcela přesně: „Im Briefverkehr des Hofes mit der päpstlichen Kurie steht zum Jahr 1366 mit dünnen Worten zu lesen, daß das Erfurter Studium besser qualifiziert sei als die Prager Artistik.“

ských kapitulách⁴⁶ a v řádových studiích augustiniánských eremitů u sv. Tomáše nebo dominikánů u sv. Klimenta⁴⁷. Dochované rukopisy a vzácněji též soupisy knih těchto a jiných církevních institucí nasvědčují, že tu pro počátek byla k dispozici alespoň potřebná literatura.⁴⁸ Na druhé straně Praha měla před polovinou 14. století více než dvacet tisíc obyvatel a po založení Nového Města přibývalo nových ubytovacích možností rok od roku. Ve srovnání s Heidelbergem (ca 3000), Lipskem (ca 5000), Rostockem (11 000), Krakovem (14 000) mohla tedy poskytnout lepší ubytovací možnosti, byť zprvu jen v měšťanských domech nebo v početných církevních zařízeních. Praha byla městem kleriků a svým do značné míry ještě německým obyvatelstvem mohla poskytnout a také poskytla pohostinství velkému počtu cizích studentů. Ani v pozdějším období, kdy se pražská aglomerace se svými čtyřiceti tisíci obyvateli přiřadila k největším evropským městům, zde nedocházelo k tak závažným konfliktům mezi studenty a domácími měšťany, jak tomu bylo v menších univerzitních městech, jmenovitě v Heidelbergu.⁴⁹

Universitas juristarum in studio Pragensi

Znalosti o pražské právnické univerzitě postoupily za posledních padesát let výrazně vpřed. Přesto vyostřené povědomí o dvou univerzitních korporacích v rámci jednoho studia již před rokem 1372 nelze samo o sobě považovat za badatelský přínos radikálně kritického dějepisce, jak naznačuje Peter Moraw.⁵⁰ Vcelku jednoznačně již v roce 1948 Václav Chaloupecký připomněl, že juristé se od samého počátku pražské univerzity snažili připodobnit její celkové zřízení boloňskému vzoru. Proti odštěpným tendencím juristů se musel v roce 1360 postavit kancléř Arnošt z Pardubic. Jeho úsilí o jednotu univerzity nebylo úspěšné, vnitřní rozpory a roztržky pak vyvrcholily roku 1372, kdy juristé se svolením Karla IV. založili samostatnou univerzitu v rámci pražského studia.⁵¹ Jdeme-li zpět do prapočátků

46) Nepřilíš početné zprávy o pražských latinských školách shromáždila Marie BLÁHOVÁ, *Pražské školy předuniverzitního období*, Documenta Pragensia 11, 1993, zvl. s. 28–32, která v dalším článku svůj přehled rozšířila na celou zemi: *Artes und Bildung im mittelalterlichen Böhmen (vor der Gründung der Prager Universität)*, in: *Scientia und Ars im Hoch- und Spätmittelalter*, Berlin – New York 1994, s. 777–794, zde také další literatura.

47) Podrobně k tomu Jaroslav KADLEC, *Řeholní generální studia při Karlově universitě v době předhusitské*, AUC-HUCP 7/2, 1966. Generální studium augustiniánských eremitů v Praze existovalo již kolem r. 1300 (s. 83), dominikánské studium bylo povýšeno na generální až 1347, ještě později se tak stalo se studiem minoritů u sv. Jakuba (s. 80), generální studium karmelitánů bylo založeno 1379 (s. 93), zřízení generálního studia cisterciáků zůstalo dlouho na papíře (s. 97).

48) Cenné jsou z tohoto hlediska soupisy knih pražské kapituly, z nichž nejstarší je z roku 1354 (viz Ivan HLAVÁČEK, *Středověké soupisy knih a knihoven v českých zemích*, Praha 1965, s. 65–74, č. 92–105).

49) Srov. mimo jiné Hermann HEIMPEL, *Ein „Studentenkrieg“ vor 557 Jahren*, *Georgia Augusta* 31, 1979, s. 20–23.

50) Viz P. MORAW, *Die Prager Universitäten des Mittelalters*, s. 111. Velice ovšem oceňuji autorovy badatelské výsledky a jen se zdráhám se pokoušit o retuše některých jeho závěrů. Ty někdy podle mého soudu ubírají na významu pražské alma mater více, než lze průkazně doložit.

51) V. CHALOUPECKÝ, *Karlova universita v Praze*, s. 71–72.

moderního studia dějin pražské univerzity, tak shodný a v nejednom ohledu i podrobnější výklad nalezneme u Václava Vladivoje Tomka.⁵² Do třetice tu stačí zmínit Miroslava Boháčka, který v nástinu určeném zahraniční odborné veřejnosti rovněž uvedl, že se pražští juristé od počátku snažili řídit svými samostatnými, boloňským statutům více odpovídajícími řády.⁵³

Náběhy k dualismu, které se na půdě pražského vysokého učení objevovaly od jeho počátků, starší české bádání sice zaznamenalo, nikoli však ve smyslu konstitutivního principu.⁵⁴ Pokud přiznáme kancléři Arnoštu z Pardubic rozhodující vliv na utváření univerzitní ústavy, pak právě jeho *Ordinationes* z roku 1360⁵⁵ dokládají, že se všemožně snažil udržet jednotu čtyřfakultního *studia generale*. Jeho úsilí „překlenout nepřeklenutelné“ (tak Moraw) vyznělo do prázdna, po dvanácti letech se právnická fakulta se svolením Karla IV. přetvořila v samostatnou právnickou univerzitu v rámci pražského vysokého učení. Příznačné je, že se tak stalo až za nového kancléře Jana Očka z Vlašimě, druhého pražského arcibiskupa.⁵⁶ Obě univerzitní korporace nadále k sobě vázaly společné výsady, některá soudní privilegia a v neposlední řadě též pravomoci společného kancléře. Tato zvláštní symbióza dvou univerzit na půdě jednoho vysokého učení bylo pražské specifikum, které je třeba mít na paměti při posuzování možné adaptace pražského vzoru pro následující středoevropské univerzity.

Pokud *Ordinationes* z roku 1360 odrážely děletrvající rozpory mezi juristy a ne-juristy, pak pražská univerzita po svém založení nebyla zcela neživotnou institucí, jak v jiných souvislostech uvádí Peter Moraw.⁵⁷ Alespoň na právnické fakultě je výuka kanonického práva dosvědčena již roku 1350. Vcelku ovšem, jak připouští též Jiří Kejř,⁵⁸ je o učebním procesu na pražské právnické univerzitě velice málo informací, a to i po roce 1372, kdy vzhledem k vysokému počtu imatrikulací a udělených gradů škola žila naplno. To samo o sobě ještě neznamená, že se

52) V. V. TOMEK, *Děje University pražské. Díl I*, Praha 1849, s. 17–19 a 55–57. Ve stručnější podobě lze totéž hledisko nalézt i v Tomkových *Geschichte der Prager Universität*, Prag 1949, s. 25–27. Tomek měl právnické vzdělání a smysl pro institucionální a správní terminologii, takže v nejednom ohledu přešel pozdější badatele.

53) Miroslav BOHÁČEK, *Repertorium und Bibliographie für die Universität Prag bis 1500*, in: *Ius Romanum Medii Aevi II*, 7 e aa–ee, Milano 1966, s. 22. Na dlouhodobou „nevůli mezi právníky a artisty“ autor poukázal i ve své studii *Založení a nejstarší organizace pražské university*, s. 16.

54) Takové pojetí zastává Peter MORAW, *Die Juristenuniversität in Prag (1372–1419), verfassungs- und sozialgeschichtlich betrachtet*, in: *Schulen und Studium im sozialen Wandel des hohen und späten Mittelalters*, Johannes Fried (ed.), (Vorträge und Forschungen 30), Sigmaringen 1986, s. 442: „Hned na počátek položíme tézi, že problém secese pražských právníků je právě tak starý jako pražská univerzita sama, takže dějiny Caroliny lze od samého počátku vykládat v zásadě dualisticky.“ Cituji podle překladu této studie od Miroslava Kunštáta, který vyšel pod názvem *Pražská právnická univerzita 1372–1419 (studie k jejím institucionálním a sociálním dějinám)*, AUC-HUCP 32/1–2, 1992, s. 7–50 (cit. místo na s. 10).

55) Jejich pronikavý rozbor podal P. MORAW, *Die Juristenuniversität*, s. 443–447 / *Pražská právnická univerzita*, s. 10–14, který ve shodě se svou hlavní tezí kladl prvořadý důraz na odstředivé tendence juristů.

56) Podrobně k tomu P. MORAW, *Die Juristenuniversität*, s. 449–456 / *Pražská právnická univerzita*, s. 15–22; a J. KEJŘ, *Dějiny pražské právnické univerzity*, s. 22–28.

57) Srov. P. Moraw, *Die Prager Universitäten des Mittelalters*, s. 115–117.

58) J. KEJŘ, *Dějiny pražské právnické univerzity*, s. 56. Zde také na s. 47–74 nejnovější poznatky o vědecké a pedagogické činnosti pražských profesorů.

výuka církevního práva v plném rozsahu rozběhla hned po založení univerzity. Tak tomu jistě nebylo, trvalo deset až dvacet let, než právnická univerzita dospěla k svému vrcholnému stadiu. Zatím by také bylo předčasné přikývnout mínění o nevalné úrovni prvních italských profesorů.⁵⁹ Jestliže dodnes platí, že periferie dává příležitost všem, kteří by se v centru z různých důvodů neuplatnili, pak na druhé straně vzdálená, do té doby málo přitažlivá Praha byla současně rezidencí římského krále a záhy též císaře, k němuž se obracely zraky tak významných Italů, jakými byli Francesco Petrarca a Cola di Rienzo. Pokud věhlas a schopnosti prvních dvou italských učitelů mohou být předmětem nelichotivých úvah, pak alespoň o pražských přednáškách Uberta de Lampugnano lze mít vyšší mínění, neboť šlo o diplomata milánského vévody Giangaleazza Viscontiho.⁶⁰

Zatímco Rostislav Zelený a Jaroslav Kadlec v přínosné studii evidovali a rozmnožili životopisné údaje zhruba čtyřiceti učitelů pražské právnické fakulty a právnické univerzity do roku 1419,⁶¹ Peter Moraw vyvodil z těchto biogramů několik pozoruhodných závěrů.⁶² S výjimkou tří italských profesorů – laiků, kteří byli placeni z královské komory, naprostá většina ostatních vyučujících náležela k duchovnímu stavu a své živobytí získávala buď přímo na univerzitě, nebo ve službách církve. I když profesori ze zemí České koruny (Čechy, Morava, Slezsko) byli v učitelském sboru zastoupeni téměř shodně jako jejich kolegové z ostatních částí říše (12 : 10), druzí přes svou hierarchickou stejnorodost neměli naději na získání pražských beneficiálních důstojenství a církevních úřadů.⁶³ Není proto divu, že učitelé cizího původu pražskou právnickou univerzitu záhy opouštěli a že nejméně čtyři z nich odešli v letech 1386–1387 na nové působiště v Heidelbergu.⁶⁴ A jelikož žádný z profesorů domácího původu neusiloval o uplatnění v cizině, nepřímo jako by z toho plynula jejich podřadná úroveň. Jiří Kejř, autor posledních dějin pražské právnické univerzity, se jako erudovaný specialista více zaměřil na kvalitu dochovaných učebních textů. Těch se na rozdíl od projevů při různých slavnostních příležitostech⁶⁵ dochovalo „žalostně málo“. Zatím je tak podle Kejře nutné „s lítostí přiznat, že až na několik výjimek se pražští právníci nestali vedoucími představiteli v rozvoji nauk a že jejich soustředění k praktické

59) Usuzuje tak P. Moraw, *Die Prager Universitäten des Mittelalters*, s. 113, podle něhož je třeba mít odvahu říci to nahlas.

60) Viz J. KEJŘ, *Dějiny pražské právnické univerzity*, Exkurs 1: Pražské přednášky Uberta de Lampugnano.

61) Rostislav Zelený – Jaroslav Kadlec, *Učitelé právnické fakulty a právnické univerzity pražské v době předhusitské (1349–1419)*, AUC-HUCP 18/1, 1978, s. 61–106.

62) P. Moraw, *Die Juristenuniversität*, s. 463–481 / *Pražská právnická univerzita*, s. 28–44. Akcentuji tu pouze některé vývody, na něž české bádání dostatečně nereagovalo.

63) Na základě soupisů držitelů beneficiálních míst zjistil nepatrné zastoupení cizinců v pražských kapitulách již V. V. Tomek, *Dějepis města Prahy III*, 2. vyd., Praha 1893, s. 179 a 184.

64) J. KEJŘ, *Dějiny pražské právnické univerzity*, s. 90, mluví o čtyřech promovaných doktorech či licenciátech, z nichž dva pocházeli z Holandska, a o jednom bakaláři práv.

65) Objevy a rozborů těchto slavnostních a jiných projevů představují výrazné obohacení dosavadních znalostí. Viz k tomu Miroslav Boháček, *Nové prameny k dějinám pražské university*, StR 4, 1965, s. 49–92, dále Jiří Kejř, *Díla pražských mistrů v rukopisech knihovny Corpus Christi College, Cambridge*, AUC-HUCP 26/2, 1986, s. 109–148; a *Sbírka projevů z doby rozkvětu pražské právnické univerzity*, tamtéž 29/2, 1989, s. 15–69. Souhrnně k tomu J. KEJŘ, *Dějiny pražské právnické univerzity*, kap. V.

výuce převládlo nad teoretickou prací“.⁶⁶ Mezi tyto výjimky např. náleží lektura kanonických knih doktora Bohuslava z Krnova, doložená v četných soudobých repetících,⁶⁷ a traktát Kuneše z Třebovle *De devolutionibus non recipiendis*.⁶⁸ Jelikož další objevy učebních a jiných textů lze spíše předpokládat než vyloučit, bude na dalším bádání porovnat pražskou výuku práv s úrovní dosaženou na jiných střeoevropských univerzitách.

Mnohem více než před padesáti lety je známo o zaměření pražských juristů i o společenském kontextu právní výuky. Proti převažujícímu mínění o smyslu Karla IV. pro právo, jenž se projevil jak v jeho zákonodárném úsilí, tak i v jeho ocenění významných představitelů právní vědy,⁶⁹ zaznívají též názory opačné. Učené právníky v Karlových službách zastíňovali finančníci z patricijských rodin a také podíl právníků, tím méně pak graduovaných, v jeho kanceláři byl překvapivě úzký. Tento obraz se změnil za Václava IV., v jehož kanceláři již takřka nebylo možné nalézt protonotáře bez právníckého vzdělání. Souběžně začali ve větším rozsahu studovat práva synové zámožných měšťanů, takže v době začínající krize byla pražská právní univerzita úzce propojena se světem dvorské a městské politiky.⁷⁰ Zatímco za Karla IV. byla právní univerzita doménou činitelů církevní a soudní správy pražského arcibiskupství, později doktory šlechtického původu nahradili profesori z měšťanských rodin, které potřebovala administrativa teritoriálního státu. Odhlédneme-li od možného, nikoli však přesvědčivého vysvětlení tohoto posunu, že totiž Karel IV. nepotřeboval vzhledem k svému ingenu kolem sebe tolik právníků jako jeho syn nebo heidelberský kurfiřt, pak nelze přehlédnout, že od konce osmdesátých let 14. století lze doložit i postupující byrokratizaci kanceláře pražského arcibiskupství.⁷¹

Dosavadní poznatky v dohledné době rozšíří a upřesní probíhající prosopografický výzkum regionálního a sociálního původu imatrikulovaných studentů pražské právní univerzity v letech 1372–1419.⁷² Při širších úvahách o zázemí,

66) J. KEJŘ, *Dějiny pražské právnícké univerzity*, s. 14 (zde citace) a kap. IV.

67) Více k tomu J. KEJŘ, *Dějiny pražské právnícké univerzity*, s. 58–60, kde další literatura.

68) Edici pořídil Miroslav ČERNÝ, *Il „doctor decretorum“ Kuneš di Třebovel. Edizione critica e analisi storico-giuridica del suo trattao „De devolucionibus“*, Roma 1988.

69) Více k tomu s odkazy na literaturu J. Kejř, *Dějiny pražské právnícké univerzity*, s. 20–21, který se, pokud se nemýlím, s odlišným názorem vyrovnává nepřímou.

70) Shrnuji tu názory P. MORAWA, *Die Juristenuniversität*, s. 481–483 / *Pražská právnícká univerzita*, s. 44–46. Poněkud překvapuje, že autor považuje Jana z Jenštejna za příslušníka patriciátu (Wirtschaftsbürger). Prvním pražským arcibiskupem měšťanského původu byl až Albík z Uničova. K sociálnímu původu českého vysokého kléru Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Struktura duchovenstva ve středověkých Čechách*, in: *Struktura feudální společnosti na území Československa a Polska do přelomu 15. a 16. století*, Praha 1984, s. 362–367.

71) Více k tomu Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Úřad generálních vikářů pražského arcibiskupa v době předhusitské* (AUC – Philosophica et Historica. Monographia 41), Praha 1971, s. 97.

72) Výzkum inicioval ve svém semináři na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy Michal Svatoš, pod jehož vedením byly ve školním roce 1996–1997 obhájeny dvě magisterské práce: Magida Sukariová se zabývala regionálním a sociálním původem českého univerzitního národa na pražské univerzitě, zatímco Jana Borovičková neméně podrobně analyzovala studenty univerzitního polského národa. [Konečné výsledky průzkumu však zatím publikoval jen Jiří STOČES, *Pražské univerzitní národy do roku 1409*, Praha 2010, zde jako Exkurs: Saský univerzitní národ pražské právnícké univerzity, s. 177–241.]

potřebách a společenském působení pražského právníckého studia by se neměla opomíjet ojedinělá role Prahy, která byla současně rezidencí světské i církevní hlavy Českého království. Bylo proto vcelku přirozené, že „pražské právnícké studium bylo v jádře od počátku až téměř do konce záležitostí pražské katedrály, zvláště pak církevní správy a arcibiskupského soudnictví“.⁷³ Tím si lze také vysvětlit, proč v Praze pozornost platila takřka výhradně kanonickému právu a proč tu římské právo mělo podle Jiřího Kejře jen nepatrný a doplňující význam.⁷⁴ Řada nejvýnosnějších beneficí byla od pradávna vyhrazena vysoké zemské šlechtě, takže sebelepší právník cizího původu tu byl bez vyhlídek.⁷⁵ Mnohá vysoká místa v církevní hierarchii obsazoval z titulu svého patronátu panovník, který tak mohl využívat církevních hodností pro administrativní či diplomatické služby korunní povahy. Také jiné kanovnícké prebendy a větší dignity v kapitulách, s nimiž nebyla spojena duchovní správa, materiálně zajišťovaly osoby působící ve správě státu nebo arcibiskupství. Rozumí se samo sebou, že i pražští primasové měli zájem na svém spolehlivém zázemí a že si vytvářeli relativně uzavřený okruh vysokých hodností vlastní církevní správy.⁷⁶ Hluboká roztržka mezi králem Václavem IV. a pražským arcibiskupem Janem z Jenštejna měla mimo jiné za následek, že panovníkova kancelář i diplomacie se via facti osamostatňovaly od církevní sféry. Jenštejnova rezignace naopak posílila panovníkův vliv v církevní oblasti. To vše však byly krátkodobé proměny, po nichž po roce 1420 nic nezbylo.

Založení nových vysokých škol na území „mladé“ Evropy se odrazilo i v poklesu frekvence na pražské právnícké univerzitě. Prudký zlom je patrný po roce 1389,⁷⁷ kdy průměrný roční počet imatrikulací poklesl ze 150 (pro období 1381–1389) na 58 (výpočet pro léta 1390–1408). Jestliže však v Heidelbergu činily dlouhodobé roční průměry 13–15 imatrikulací, ve Vídni zhruba 16–18 a v Kolíně 28–30, pak Praha nadále zůstávala prvořadým právníckým učilištěm.⁷⁸ Příznačné je, že ještě v desetiletí 1399–1408 připadalo na celkový počet 536 zapsaných studentů 203 imatrikulací do saského, 176 polského, 112 českého a 45 bavorského univerzitního národa. A protože dvě třetiny udělených bakalářských gradů připadaly na studenty tří „cizích národů“,⁷⁹ zahrnoval akční rádius pražské právnícké univerzity ještě na počátku 15. století rozlehlé oblasti říše i dalších území „mladé“ Evropy.⁸⁰

73) Tak P. MORAW, *Die Juristenuniversität*, s. 473 / *Pražská právnícká univerzita*, s. 37.

74) J. KEJŘ, *Dějiny pražské právnícké univerzity*, s. 15 a 64–67, zde také další literatura.

75) Srov. k tomu Z. HLEDÍKOVÁ, *Struktura duchovenstva*, s. 363, na s. 265, o stoupajícím počtu lékařů mezi kanovníky pražské kapituly.

76) Opírám se tu o studie Zdeňky HLEDÍKOVÉ, *K otázkám vztahu duchovní a světské moci v Čechách ve druhé polovině 14. století*, ČSČH 24, 1976, s. 253; a *Kapituly s biskupskou kolací v Čechách do doby husitské a jejich místo v církevní správě*, in: In memoriam Zdeňka Fialy – Z pomocných věd historických, Praha 1978, s. 59.

77) Širší okolnosti spjaté s Václavovou vládou v říši naznačil R. Ch. SCHWINGES, *Deutsche Universitätsbesucher*, s. 363–364.

78) Vycházím tu z údajů u R. Ch. SCHWINGESE, *Deutsche Universitätsbesucher*, s. 469.

79) Srov. *Pražské universitní studentstvo*, tab. I. na s. 83. Prudký pokles příslušníků *Natio Bavarorum* lze vysvětlit odlivem studentů z jižních oblastí říše na nové univerzity v Heidelbergu a v Kolíně.

80) Podle R. Ch. SCHWINGESE, *Deutsche Universitätsbesucher*, s. 469, lze mluvit o „konkurrenzlosen Prager

Univerzita bez profesorů a studentů?

Přestože pro okamžité zahájení výuky nebyly v Praze tak dobré předpoklady jako v Erfurtu nebo v Kolíně, neodpovídá zcela skutečnosti, že Karlova fundace stála na slabých nohou a že svou skutečnou existenci zahájila po roce 1360⁸¹, ne-li později⁸². Dvě okolnosti při posuzování počátečního rozběhu pražského obecného učení přitom nelze ztrácet ze zřetele. Carolina, na rozdíl od dalších středoevropských univerzit, které z ní odčerpávaly tu větší, tu menší část učitelského sboru, neměla odkud brát své první profesory. Ve srovnání se sedmdesátými a osmdesátými lety, kdy frekvence pražské univerzity dosáhla na svou dobu neobyčejného rozsahu, vyhlíží ovšem počáteční období jako nedonošené dítě. I když nelze říci, že zakladatel univerzity spolu s jejím kancléřem předem pro faktické zahájení výuky nic neučinili, přece jen šlo o nepoměr mezi záměrem a skrovnými předpoklady.

První profesory pro vyšší fakulty v předstihu pro pražské *studium generale* získával po dohodě s panovníkem kancléř Arnošt z Pardubic, který sám studoval v Padově a v Bologni. Arnoštův kancléř a boloňský doktor Štěpán z Uhřetic přednášel na právnické fakultě nejpозději v roce 1350, přibližně v téže době již vykládal *Dekretály* z Bologně povoláný doktor Bonsignore de Bonsignori.⁸³ Někteří z prvních profesorů vyšších fakult nespĺňovali ani podmínky formální kvalifikace. Platí to nejen pro královské lékaře, kteří suplovali výuku medicíny,⁸⁴ ale i pro lektory teologie, jimž se Karel IV. snažil zajistit chybějící tituly prostřednictvím vyžádané papežské buly (tzv. *magistri, doctores bullati*)⁸⁵. Jedním z nich byl dominikán Jan Moravec, jenž po studiích v Oxfordu a v Paříži působil tři roky jako lektor a instruktor duchovenstva při pražském katedrálním kostele. Také minorita Albert Bludův, o jehož teologické disputaci v Praze je zmínka již 24. října 1355,⁸⁶ získal doktorát na základě Karlovy žádosti. Z pěti prvních profesorů, kteří

Universität als zentraler Ort juristischer und... sozialer Kompetenz im Reich.“ Obdobně P. MORAW, *Die Juristenuniversität*, s. 458 / *Pražská právnická univerzita*, s. 23, předpokládá, že většina německých juristů doložených před rokem 1418 dávala přednost Praze před jinými v úvahu přicházejícími univerzitami.

81) Ferdinand SEIBT, *Von Prag bis Rostock. Zur Gründung der Universitäten in Mitteleuropa*, in: Festschrift für Walter Schlesinger 1, Helmut Beumann (ed.), Köln – Wien 1973, s. 408.

82) Podle P. MORAWA, *Die ältere Universität Erfurt*, s. 193, artistická fakulta sotva začala působit před r. 1360, vyšší fakulty ne dříve než r. 1370.

83) Kariéru Štěpána z Uhřetic, jinak z Roudnice, vysledovala Z. HLEDÍKOVÁ, *Úřad generálních vikářů*, s. 118, více o jeho odborném působení R. ZELENÝ – J. KADLEC, *Učitelé právnické fakulty*, s. 68–69, kde též na s. 70–71 o Bonsignorovi. Nověji o něm Jiří KEJŘ, *Po stopách prvního profesora práv na pražské universitě*, StR 16, 1977, s. 3–25.

84) Více k tomu Karel BERÁNEK, *O počátcích pražské lékařské fakulty 1348–1622*, HUCP 9/2, 1968, s. 44–45; TÝZ, *Pražská lékařská fakulta v době Karlově*, in: Mezinárodní vědecká konference Doba Karla IV. v dějinách národů ČSSR. Materiály ze sekce dějin filosofie a přírodních věd, Praha 1981, s. 106–110; a František ŠMAHEL, *Mistři a studenti pražské lékařské fakulty do r. 1419*, AUC-HUCP 20/2, 1980, s. 35–68. [V této knize jako kap. 7]. Dále srov. Petr SVOBODNÝ, *Lékařská fakulta*, in: Dějiny Univerzity Karlovy I., s. 183–202.

85) Při nedostatku řádně graduovaných doktorů nepřekvapuje, že *magistri bullati* přežili do 15. století, přestože téměř všude byli svým kolegům trnem v oku. Více k tomu Isnard Wilhelm FRANK, *Hausstudium und Universitätsstudium der Wiener Dominikaner bis 1500*, Wien 1968, s. 68–71.

86) Na tuto zmínku upozornil F. M. BARTOŠ, *Příspěvky k dějinám Václava IV.* 10, s. 10–11. Stojí za povšimnutí, že podle Bartoše „teologické fakulty zřejmě ani ještě nebylo r. 1363–1364“.

podle známého svědectví kronikáře Františka Pražského zahájili výuku na teologické fakultě, známe jménem ještě augustiniánského eremitu Mikuláše z Loun.⁸⁷ V úvahu přicházejí též dominikán Jan z Dambachu⁸⁸ a augustinián Jindřich ml. z Friemaru⁸⁹. Všichni působili na řádových generálních studiích, která v prvních desetiletích byla vlastním dějištěm fakultního života.⁹⁰

Snad ještě v roce 1348, nejspíše však na samém počátku padesátých let, Karel IV. odevzdal zanedbanou školu při týnské faře do správy lékaři svého otce mistru Waltrovi († před 1354) s tím, aby zde netoliko četl a vyučoval „lékařství, fyziku a jakékoli jiné umění“, ale i vykonával všechny akty spjaté s výcvikem k mistrovskému titulu. Tento neobvyklý postup měl pravděpodobně zajistit výuku svobodných umění, byť jen v tísnivém prostoru týnského hřbitova, kde se tamější škola zprvu nalézala.⁹¹ Poněkud vhodnější sídlo artisté získali roku 1359, kdy pro ně arcibiskup Arnošt z Pardubic zakoupil z výnosu sbírky českého duchovenstva výstavný dům se zahradou poblíž klášterů sv. Františka a bl. Anežky na Starém Městě pražském. Teprve však založení Karlovy koleje v domě žida Lazara (1366) a její pozdější přenesení do Rotlevova paláce (1383) zajistily řádně již ustanovené fakultě svobodných umění důstojné působiště včetně dostatečně velkých sálů pro disputace a promoce.⁹² Část přednášek a cvičení se i nadále odehrávala v soukromých příbytcích profesorů, tzv. bursách, z nichž první je zmíněna roku 1365.⁹³

Z českých a moravských studentů, kteří v padesátých a šedesátých letech 14. století získali mistrovské grady v Paříži, překvapivě málokdo po sobě zanechal výraznější stopu na půdě pražského vysokého učení.⁹⁴ Většina z nich se věnovala bohosloví a po návratu z ciziny působila při katedrální škole a na řádových generálních učeních. Například pařížský mistr Martin Ješkův z Veselice studoval v Praze teologii a přitom v letech 1359–1362 působil jako profesor svobodných umění. Jeho druh mistr Konrád Matějův z Domažlic, jeden z pařížských žáků Vojtěcha Raňkova z Ježova, se po návratu do Prahy někdy v roce 1361 stal na

87) Starší literaturu uvádí J. KADLEC, *Řeholní generální studia*, s. 83–84, dále srov. Josef HEMMERLE, *Nikolaus von Laun*, in: *Lebensbilder zur Geschichte der böhmischen Länder* 3. Karl IV. und sein Kreis, Ferdinand Seibt (ed.), München – Wien 1978, s. 175–197.

88) Viz J. KADLEC, *Řeholní generální studia*, s. 66–67, nové studie zřejmě nepřibýly, alespoň je neuvádí *Lexikon des Mittelalters* V, München – Zürich 1991, sl. 568.

89) Orientačně k němu *Lexikon des Mittelalters* IV, München – Zürich 1989, sl. 2091, kde další literatura.

90) Srov. J. KADLEC, *Řeholní generální studia*, kde rovněž biogramy zmíněných teologů; a souhrnné pojednání téhož autora *Teologická fakulta*, in: *Dějiny Univerzity Karlovy I*, s. 135–136.

91) Odvolávám se tu na svoji stať *Fakulta svobodných umění*, in: *Dějiny Univerzity Karlovy I*, zvl. s. 101–104, kterou zde doplňuji odkazy na literaturu.

92) Nejnověji k tomu Josef PETRÁŇ, *Karolinum*, Praha 1988; a přehled Michala SVATOŠE, *Karolinum a kolejní systém*, in: *Dějiny Univerzity Karlovy I*, s. 42–58, kde další literatura z posledního období. *Moje Příspěvky k dějinám mistrovských kolejí pražské univerzity do r. 1409*, zařazené do HUCP 33–34/1–2, 1993/1994, stále ještě nevyšly. [Studie vyšla se zpožděním až roku 2007, přetisk v tomto souboru.]

93) Viz František ŠMAHEL, *Scholae, collegia et bursae Universitatis Pragensis*, in: *Vocabulaire des collèges universitaires (XIIIe–XVIe siècles)*, Olga Weijers (ed.), Turnhout 1993, s. 120–121.

94) Soupis těchto studentů, tu a tam chybný nebo neúplný, podala Marie L. ČERNÁ-ŠLAPÁKOVÁ, *Studenti z českých zemí v Paříži*, Strahovská knihovna 5–6, 1971, s. 71–72. Životopisné údaje jsem dohledal v různých soudobých pramenech.

jedno desetiletí správcem svatovítské katedrální školy. Dlouhodobě se výuce svobodných umění věnoval pouze mistr Fridman z Prahy, jenž svá studia v Paříži zakončil na počátku šedesátých let a který se za své zásluhy stal v roce 1368 druhým děkanem řádně již ustavené fakulty svobodných umění. Díky těmto i jiným pařížským studentům se do Prahy záhy dostaly normativní učební texty Jana Buridana († asi 1360), Mikuláše Oresma († 1382) a Alberta Rickmersdorfa z Helmstedtu († 1390).⁹⁵

Jakkoli skrovné jsou doklady o výuce svobodných umění na pražské univerzitě před rokem 1360, pochybnosti o její existenci průkazně vyvrací listina arcibiskupa a současně kancléře pražského vysokého učení Arnošta z Pardubic, kterou dne 12. června 1359 udělil na základě předchozí náležitě a přísné zkoušky Jindřichu z Libšic „plnou a neomezenou způsobilost na misterské stolici svobodných umění při učení pražském neb v kterémkoli jiném místě čísti a vykonávati práva mistra i účastniti se všech úkonů misterských“⁹⁶. Listina byla sice zapsána do úřední knihy pražského arcibiskupství jako formulářový vzor pro tzv. *venia docendi* na různých fakultách, z toho však ještě neplyne fiktivnost jejího sdělení. Mistr svobodných umění Jindřich, syn Jana řečeného Stenbona z Hlubčic (Głubczyce), vystupuje v zápisu avignonských register z června 1363 jako služebník a vychovatel syna lehnického vévody Václava II., studenta *in artibus*.⁹⁷ Výslovná zmínka o Jindřichově slavnostní promoci jako v pořadí první nemusí ještě znamenat, že šlo o vůbec první akt tohoto druhu na pražské artistické fakultě. I kdyby tomu tak bylo, s čímž je nutno počítat, pak výraz „na prvním místě“ (*primo loco*) stejně neoznačuje pořadí v udělených diplomech, nýbrž pořadí úspěšnosti při mistrovských zkouškách. Je více než pravděpodobné, že zkoušky spolu s Jindřichem z Libšic složilo více kandidátů jednoho z obou gradů, jejichž předchozí studium v zahraničí se nepodařilo doložit. Červnová promoce se odehrála v paláci pražského arcibiskupa, který při ní suploval dosud neexistující funkci děkana. Svého představeného tehdy ještě, jak tomu mnohé nasvědčuje, artistická fakulta neměla a ve zkušební komisi ustanovené samotným kancléřem byli vedle „zkušených“ mistrů svobodných umění také profesori svatého bohosloví. Mnohé z tohoto postupu se během několika málo let mělo výrazně změnit.

Paříž nebyla jediným místem, odkud přicházeli první profesori pražské artistické fakulty. Erfurtské traktáty pojednávající o astronomii i o spekulativní jazykové logice, která dočasně ovládla výuku gramatiky, byly v Praze studijními pomůckami i po ostrém útoku ze strany pařížských představitelů tzv. nové logiky.⁹⁸ Zatím

95) Konkrétní doklady s odkazy na rukopisy uvádím v cit. článku *Fakulta svobodných umění*, s. 102–103.

96) Záměrně tu zmiňuji tento všude uváděný text, abych doložil, že nejde o pouhý formulář. Text spolu s překladem mimo jiné otiskl V. CHALOUPECKÝ, *Karlova universita v Praze*, s. 123–124.

97) Pozoruhodné je, že v suplice z 15. června 1363 je Jindřich Janův „de Lubchitz“ jednou jmenován mistrem a po druhé bakalakářem *in artibus*. Viz *Monumenta Vaticana res gesta bohemicas illustrantia III*, Bedřich Jenšovský (ed.), Pragae 1944–1954, s. 105–106, č. 155.

98) Vynikající rozbor erfurtské artistické školy publikoval S. Lorenz, *Studium generale Erfordense. Zum Erfurter Schulleben*, kap. II; a doplňky pod obměněným názvem *Studium generale Erfordense. Neue Forschungen zum Erfurter Schulleben*.

však nelze potvrdit, že by erfurtské texty vytlačily z učební osnovy pražské artistické fakulty komentáře a příručky pařížské školy. Pražské vysoké učení udělovalo svým absolventům a přijatým učitelům nejen tituly, ale i všude uznávané povolení k výuce na jiných univerzitách (*licentia ubique docendi*). Nebylo proto divu, že právě významnější mistři z erfurtských škol začali přicházet do Prahy, když se zde výrazně zlepšily existenční možnosti. Prvním z nich byl Heřman z Winterswijku († po 1379), doložený jako profesor pražské artistické fakulty v dubnu 1361. Heřman si s sebou přinesl vlastní komentáře a během svého desetiletého působení na této fakultě stačil vedle studia teologie vychovat několik žáků. Také Otto z Werderu se přednostně věnoval bohosloví (na fakultě je doložen naposled 1367), takže teprve Jindřich Totting z Oyty († 1397) byl pro pražskou artistickou fakultu prvořadou osobností, na niž čekala.⁹⁹

Jindřich Totting za dobu svého regentství *in artibus* od roku 1365 do dubna 1370 dovedl k jednomu z obou gradů nejméně 23 žáků, z nichž pak mimo jiné prosluli Matouš z Krakova, Jan Marienwerder, Jan řečený Holandrinus a Konrád ze Soltau. Mistr Totting rovněž studoval na teologické fakultě, přesto však stačil v Praze nově zredigovat své starší výklady a doplnit je na úctyhodný celek zahrnující takřka všechny obory svobodných umění. Mimořádně nadaný a pracovitý učenec popudil v Praze svým nonkonformismem ješitného scholastika svatovítské kapituly Vojtěcha Raňkova z Ježova, který po vleklých vzájemných sporech předložil šest jeho tezí k přezkoumání papežskému auditorovi. Potupná domovní prohlídka a zejména pak obsílka do Avignonu zanechaly v mistru Jindřichovi oprávněnou trpkost. S dosaženou satisfakcí se nespokojil, v příhodnou chvíli z Prahy odešel a s pomocí svých žáků povznesl úroveň konkurenčního vysokého učení ve Vídni.¹⁰⁰

Vojtěch z Ježova s nelibostí rovněž nesl, že pražská univerzita poskytovala vzdělání především cizincům. Vztahovalo se to i na studium svobodných umění. Z celku 124 jmenovitě doložených osob, které studovaly nebo působily na artistické fakultě, pouze necelá šestina (19) pocházela z českých zemí.¹⁰¹ Ještě horší nepoměr v neprospěch univerzitního *Natio Bohemorum* byl mezi graduovanými příslušníky univerzity. Ze souboru 69 bakalářů z let 1363–1367 náleželo téměř devět desetin k třem cizím národům. Počet bakalářů postupně vzrůstal, v roce 1367 jich už 33 s úspěchem složilo příslušné zkoušky. S přibývajícím počtem nově graduovaných mistrů se rozšiřoval mistrovský sbor, a tím i přitažlivost fakulty pro studenty ze střední i severní Evropy, které Karlovo vysoké učení přitahovalo silněji

99) Podrobné biogramy s rozborů dochovaných spisů erfurtských artistů u S. LORENZE, *Studium generale Erfordense. Zum Erfurter Schulleben*, s. 185–200 (Jindřich Totting), 209–218 (Heřman z Winterswijku) a 282–287 (Otto z Werderu). Nejnověji k prvnímu z obou učenců Jadwiga KRZYŻANIAKOWA, *Henryk Totting z Oyty i jego prasy uczeniowie*, *Roczniki Historyczne* 61, 1995, s. 87–109.

100) Ke konfliktu naposled Jaroslav KADLEC, *Mistr Vojtěch Raňkův z Ježova*, Praha 1969, s. 24–27. Vojtěchovu apologii autor vydal v německé verzi své knihy, která vyšla pod názvem *Leben und Schriften des Prager Magisters Adalbert Rankonis de Ericinio* (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters, NF 4), Münster 1971, zde s. 267–277.

101) Jde o závěry mého nepublikovaného prosopografického výzkumu příslušníků artistické fakulty před zavedením *Liber decanorum*.

než nově založené univerzity ve Vídni a v Krakově. Příznačné pro vzestupnou úroveň výuky je jedno z prvních statutárních usnesení z roku 1367, jež studentům přísně zakazovalo diktovat neschválené učební texty nevalné kvality a které výrazně omezilo pedagogickou aktivitu bakalářů.¹⁰²

Jestliže ještě v první polovině šedesátých let řada bakalářů s přívlastkem *actu legentes* vypomáhala nepočetným mistrům, později hlavní váha výuky spočívala na řádných profesorech. I z tohoto hlediska bylo pro domácí národ do budoucna nepříznivé, že k němu z 29 jmenovitě známých mistrů prvního dvacetiletí náležela jen necelá třetina. Na první pohled by se mohlo zdát, že mezi domácími studenty více schopných adeptů tohoto gradu ani nebylo. Tomu však odporuje zjištění, podle něhož za stejné období získalo pařížský licenciát či přímo mistrovský grad *in artibus* 11 Čechů a Moravanů. Většina z nich se ovšem po absolutoriu věnovala teologii a kariéře v církevních službách. Dobře myšlený původní záměr získat pro Prahu kvalitní vzdělance s pařížským diplomem tak vyšel jen částečně a zejména na artistické fakultě se projevil jen v působení dvou předních profesorů, mistra Fridmana a Jenka Václavova z Prahy, jejichž pedagogická činnost měla těžiště až v následujícím období. Výuku na pražské artistické fakultě tak oživil mistři z Erfurtu, přičemž však základem výuky zůstaly texty pařížské Buridanovy školy.¹⁰³

Alma mater Pragensis a její „dcery“

Sugestivní představa pražské univerzity jako ctihodné, živné matky, jež vychovala jako skutečná alma mater své střeoevropské dcery, je prastarého data. Setkáváme se s ní mimo jiné v úvodním projevu mistra Ondřeje z Brodu na kvodlibetu v lednu 1405¹⁰⁴ a bezděky se připlétla do pera i Peteru Morawovi¹⁰⁵. Založení pražské univerzity nepochybně zvýšilo prestiž lucemburské dynastie a stalo se tak bez ohledu na jiné potřeby a předpoklady podnětem pro panovníky sousedních zemí, z nichž dva, Ludvík I. z Anjou (1342–1382) a Kazimír III. Veliký (1330–1370), byli vlivnými a schopnými rivaly Karla IV.¹⁰⁶ Otázkou spíše je, proč k dalším fundacím

102) Viz *Statuta facultatis artium studii Pragensis*, MHUP I, Pragae 1830, s. 40–42.

103) Zásahu na podrobném poznání pražského buridanismu má polská škola zabývající se filozofií pozdního středověku. Srov. mimo jiné Mieczysław MARKOWSKI, *Burydanizm w Polsce w okresie przedkopernikańskim*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1971 (význam pražských textů se tu projevuje nepřímo); Jerzy KOROLEC, *Základní otázky Buridanovy etiky. Ke zdrojům etických koncepcí na pražské univerzitě předhusitské doby*, AUC-HUC 19/1, 1979, s. 39–61; a práce uvedené níže v pozn. 175.

104) *Inceptio disputationis de quolibet* mistra Ondřeje z Brodu vydal Konstantin HÖFLER, *Geschichtschreiber der hussitischen Bewegung in Böhmen II* (FRA I-6/2), Prag 1865, s. 155, k dataci František ŠMAHEL, *Ein unbekanntes Prager Quodlibet von ca. 1400 des Magisters Johann Arsen von Langenfeld*, *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 33, 1977, s. 206.

105) Viz např. P. MORAW, *Die ältere Universität Erfurt*, s. 194: „Erst die Töchter Prags, in Wien, Heidelberg, Köln und Erfurt...“

106) K této rivalitě na poli vysokoškolského vzdělání srov. mj. Zofia KOZŁOWSKA-BUDKOWA, *La fondation de l'Université de Cracovie, en 1364, et son rôle dans le développement de la civilisation en Pologne*, in: *Les universités européennes*, s. 22–23.

došlo až po patnácti letech a do jaké míry tu hrály roli zájmy papežské kurie. Při nejmenším stojí za povšimnutí, že nejen oba uvedení králové, ale i mladý, předčasně zemřelý rakouský arcivévoda Rudolf IV. (1358–1365) získali konfirmaci od papeže Urbana V. (1362–1370). Neméně příznačné je, že všechny tři univerzitní fundace z let 1364–1365 záhy ztroskotaly.

I když se v zakládací listině krakovské univerzity z 12. května 1364 objevilo několik floskulí z Karlova privilegia, vydavatel jinak přecházel pražské *studium generale* mlčením. Na rozdíl od Karla však Kazimír poměrně velkoryse z královské pokladny dotoval tři stolice kanonického práva, dvě stolice lékařství a jednu pro mistra svobodných umění.¹⁰⁷ Bez ohledu na domněnky o možném začátku výuky na vyšších dvou fakultách (teologickou fakultu papežské privilegium nepotvrdilo) se ani studium na artistické fakultě nestačilo rozběhnout, takže poslední zmínka o příslušníku krakovské univerzity je z roku 1373. Jen na okraj stačí zde uvést, že ze šesti či sedmi jmenovitě známých krakovských artistů jsou čtyři doloženi v *Liber decanorum* pražské artistické fakulty.¹⁰⁸

Počátky vídeňské univerzity tragicky předznamenala smrt arcivévody Rudolfa několik měsíců po vydání zakládací listiny z 12. března 1365. Jelikož učeným poradcem zakladatele byl bývalý pařížský odchovanec Albert z Riggensdorfu (též z Helmstedtu nebo de Saxonia)¹⁰⁹, předem se rozumělo, jaké vlivy ve Vídni převládnu, zvláště když se zde Albert stal prvním rektorem. Na rozdíl od Prahy vídeňská Rudolfina měla od počátku rektora, nikoli však studenty, odhlédneme-li od několika jmenovitě známých bakalářů svobodných umění.¹¹⁰ Přežití nově založené univerzity s několika málo špatně placenými artisty se jejímu dějepisci jeví jako malý zázrak, zvláště když již na podzim 1366 Albert z Riggensdorfu zasedl na biskupský stolec v Halberstadtu.¹¹¹ Teprve druhá etapa zakladatelské aktivity, dovršená tzv. obnoveným zakládacím listem vévody Albrechta III. z roku

107) Srov. Z. KOZŁOWSKA-BUDKOWA, *La fondation de l'Université de Cracovie*, s. 17, kde odkazy na edice a starší literaturu. Ostrý, místy až přehnaný criticismus vůči starší literatuře vyznačuje studii P. MORAWA, *Die Hohe Schule in Krakau*, srov. zvl. s. 521–522 a s. 531. Poslední polský výklad počátků krakovské univerzity se zaměřuje pouze na záměry fundačního aktu, a více méně tak zastírá pravý stav věcí. Srov. *Kultura Polski średniowiecznej XIV–XV w.*, Bronisław Geremek (ed.), Warszawa 1997, s. 333–338.

108) Viz MORAW, *Die Hohe Schule in Krakau*, s. 530–531, kde odkazy na starší práce. [Mnohem větší podíl měla pražská univerzita při obnovení výuky na krakovském studiu po roce 1400. [Nověji k tomu Krzystof Ożóg, *Utrum Universitas Pragensis sit mater Universitatis Cracoviensis?, czyli o wzorcach korporacyjnych krakowskiej wszechnicy w XV wieku*, in: *Wspólnoty małe i duże w społeczeństwach Czech i Polski w średniowieczu i w czasach wczesnonowożytnych*, Kraków 2010; a Martin NODL, *Dekret kutnohorský*, Praha 2010, s. 134–136.]

109) Ze starší literatury viz Georg HEIDINGSFELDER, *Albert von Sachsen, Münster 1921* (zde na s. 7n. o jeho působení v Praze), nejnověji srov. S. LORENZ, *Studium generale Erfordense. Zum Erfurter Schulleben*, s. 165–168.

110) Většinou je známe prostřednictvím pražských univerzitních knih. Jmenovitě je uvádí Paul UIBLEIN, *Mittelalterliches Studium an der Wiener Artistenfakultät* (Schriftenreihe des Universitätsarchivs Universität Wien 4), Wien 1987, s. 62, pozn. 48.

111) A. LHOTSKÝ, *Die Wiener Artistenfakultät*, s. 36.

1384, vytvořila pro vídeňskou univerzitu hospodářské, organizační a statutární základy, na nichž pak spočívala do poloviny 19. století.¹¹²

K rozvoji vídeňské univerzity přispěly poměry na české politické scéně. Ačkoli v době počínajícího schismatu arcibiskup Jan z Jenštejna vynaložil nemálo úsilí na přenesení odbojné části pařížské univerzity do Prahy, podařilo se mu to jen částečně a pouze na přechodnou dobu.¹¹³ Oba přední pařížští učenci Jindřich Tottin z Oyty, který mezitím získal na Sorbonně doktorát teologie, a Jindřich Heynbuch z Langensteinu¹¹⁴ nebyli v Praze spokojeni a s lehkým srdcem ji opustili, když dostali lákavé nabídky od vídeňského vévody. Důležitým momentem tu také bylo rozšíření vídeňského *studia generale* o teologickou fakultu, která spolu s teologickou fakultou nově založené kolínské univerzity měla hájit zájmy římského papeže Urbana VI. proti pařížské univerzitě ve sféře obediencie avignonského protipapeže Klimenta VII.¹¹⁵ Jestliže již první rektor Albert z Riggmersdorfu se vědomě snažil vídeňskou univerzitu přizpůsobit pařížskému vzoru, po příchodu obou výše uvedených profesorů se tato tendence v nově pořízených statutech ještě více prohloubila. Povědomí o pařížské tradici zůstalo ve Vídni natolik silné, že v 15. století byl za zakladatele tamější univerzity považován Johannes Buridanus.¹¹⁶ Ve skutečnosti se však ve Vídni, jak již bylo uvedeno, značně uplatňovaly též pražské zvyklosti a učební programy. Příznačné je, že z první dvacítky vídeňských mistrů *in artibus* bylo osm z Prahy a pouze šest z Paříže.¹¹⁷

Jde tu ovšem i o zpětnou pozitivní odezvu, jež se projevila rozšířením a zlepšením existenčních podmínek části pražských profesorů po vzoru zahraničních fundací¹¹⁸, a to mimo jiné založením první mistrovské koleje – Karolina.¹¹⁹ Průvodním jevem vzrůstající konkurence na poli vysokoškolského vzdělání byly lákavé nabídky pro kvalifikované profesory, jichž byl z počátku citelný nedostatek. Neobvykle vysoký plat např. dostával boloňský kanonista Galvano Bettini na nově založené

112) Přehledně k tomu Franz GALL, *Gründung und Anfänge der Wiener Universität*, in: *Les universités européennes*, s. 52–55, nověji viz F. REXROTH, *Deutsche Universitätsstiftungen*, s. 108–146.

113) Srov. Jiří SPĚVÁČEK, *Václav IV. 1361–1419*, Praha 1986, s. 374–376; a *Geschichte der Universität in Europa Bd I.*, s. 380–383 (M. Asztalos). Zevrubně k tomu Zenon KALUZA, „*Translatio studii*“. *Kryzys Uniwersytetu Paryskiego w latach 1380–1400 i jego skutki*, *Studia Mediewistyczne* 15, 1974, zde zvl. s. 78–82. [Jen malé pozornosti se zatím dostalo traktátu pražského profesora Jana de Bra(cu)lis († 1385) *Determinatio quaestionis de canonica electione Urbani VI.*, na který upozornil R. N. SWANSON, *Universities, Academics and the Great Schism*, Cambridge 1979, s. 210.]

114) Pro první orientaci srov. *Lexikon des Mittelalters IV*, München – Zürich 1989, sl. 2095–2096, dále Astrik L. GABRIEL, *Heinrich von Langenstein – Theoretiker und Reformator der mittelalterlichen Universität*, in: *Die Geschichte der Universitäten und ihre Erforschung*, s. 25–36; a Georg KREUZER, *Heinrich von Langenstein*, Paderborn – München 1987.

115) K této problematice P. UIBLEIN, *Mittelalterliches Studium zu der Wiener Artistenfakultät*, s. 15–22.

116) Podle P. UIBLEINA, *Mittelalterliches Studium*, s. 9.

117) Tamtéž, s. 79.

118) Ke krakovským *sedes salariatae* mj. Adam VETULANI, *Początki najstarszych wszechnic śródkowoeuropejskich*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1970, s. 146–157, početnou literaturu o finančním zajištění profesorů ve Vídni a jinde uvádí SCHWINGES, *Deutsche Universitätsbesucher*, s. 13–14, pozn. 6–7.

119) Vnější podnět k založení Karolina se všeobecně přiznává. Naposled je tomu tak i v *Dějínách Univerzity Karlovy I*, s. 42.

a záhy zaniklé univerzity v Pešti (Pécs, 1367)¹²⁰. Také nové univerzity v Chełmnu (Kulm, 1397)¹²¹ a ve Würzburgu (1402)¹²² měly jepičí život. Vzhledem k vysokému počtu studentů z území řádu německých rytířů, kteří získali grady v Praze, nepřekvapuje, že se na založení univerzity v Chełmnu podíleli dva přední pražští teologové Jan Marienwerder (z Kwidzyna) a Matouš z Krakova.¹²³ Za zmínku rovněž stojí, že povědomí o založení univerzity ve Würzburgu bylo v Praze již před rokem 1405. Zatím však se nepodařilo spolehlivě zjistit, kteří z würzburšských profesorů prošli pražským obecným učením.¹²⁴

Přechod pražských profesorů na všechny až dosud zmíněné univerzity nevybočoval z běžné *peregrinatio academica*. Rozumělo se samo sebou, že při vzrůstajícím počtu mistrů-regentů si někteří z nich hledali výhodnější uplatnění jinde. K prvé skutečné secesi pražských profesorů a scholárů došlo až ve spojitosti se založením heidelberské univerzity v roce 1386.¹²⁵ Jedním z důvodů secese byl spor o uvolněná místa v kolejích, na něž si činili nárok profesori domácího univerzitního národa, a to v rozporu se statuty, která mezi domácími a cizími kandidáty nečinila rozdílu. Jelikož menšina domácích mistrů v profesorském sboru (méně než 19 %) nemohla vzhledem k univerzitní ústavě zvýhodňující sdružené hlasy tří cizích národů své požadavky prosadit, obrátila se na arcibiskupa Jana z Jenštejna, který ze své pravomoci kancléře obecného učení 2. prosince 1384 přikázal, aby na uprázdněná místa v kolejích nebyli do konečného výroku voleni řádní cizinci. O dva dny později rovněž

120) K platu a jiným odměnám tohoto právníka Astrik L. GABRIEL, *The Medieval Universities of Pécs and Pozsony*, Frankfurt am Main 1969, s. 24–25. Jinak k této univerzitě viz Endre KOVÁCS, *Die Gründung der Universität Pécs und ihre Bedeutung für die ungarische Kultur*, in: *Les universités européennes du XIVe au XVIIIe siècle*, s. 36–47.

121) Naposled k této fundaci F. REXROTH, *Deutsche Universitätsstiftungen*, s. 147–172.

122) Předválečnou i poválečnou literaturu uvádí Franz MACHILEK, *Zur Geschichte der älteren Universität Würzburg*, *Würzburger Diözesan-Geschichtsblätter* 34, 1972, s. 157–168. Za kopii článku vděčím prof. dr. Ivanu Hlaváčkovi. Novější studie o této univerzitě mi nejsou známy.

123) Na tyto vazby mezi Prahou a řádovým územím upozornil Eduard WINTER, *Frühhumanismus. Seine Entwicklung in Böhmen und deren europäische Bedeutung für die Kirchenreformbestrebungen im 14. Jahrhundert*, Berlin 1964, s. 160. Johannes (de) Marienwerder byl příslušníkem řádu – další životopisné údaje s odkazy na literaturu uvádí Josef TRÍŠKA, *Životopisný slovník předhusitské pražské univerzity 1348–1409*, Praha 1981, s. 275–276, zde také na s. 358–359 biogram Matouše z Krakova. Na novější literaturu, která přibývá rok od roku, zde musím s ohledem na rozsah studie rezignovat. [Jednu výbornou monografii však přesto nemohu pominout: Matthias NUDING, *Matthäus von Krakau. Theologe, Politiker, Kirchenreformer in Krakau, Prag und Heidelberg zur Zeit des Großen Abendländischen Schismas*, Tübingen 2007.]

124) Nově založenou univerzitu ve Würzburgu zmínil v uvedené již *inceptio disputationis de quolibet* mistr Ondřej z Brodu, viz *Geschichtschreiber II*, s. 155. Podle Jiřího KEJŘE, *Struktura a průběh disputace de quolibet na pražské universitě*, AUC-HUCP 1, 1960, s. 45, pozn. 9, studovali na pražské univerzitě oba první würzburští rektori Günter van der Kere a Albert z Hessbergu. Ověřit se mi to podařilo pouze pro druhého z nich. Několik dalších hodnostářů z dómské kapituly ve Würzburgu doložil v Praze mezi léty 1376–1394 F. MACHILEK, *Zur Geschichte der älteren Universität Würzburg*, s. 158–159.

125) K založení naposled F. REXROTH, *Deutsche Universitätsstiftungen*, s. 173–226. Dále srov. Hermann WEISSERT, *Die Verfassung der Universität Heidelberg. Überblick 1386–1952*, Heidelberg 1974, s. 19–29; a Jürgen MIETHKE, *Universitätsgründung an der Wende zum 15. Jahrhundert: Heidelberg im Zeitalter des Schismas und des Konziliarismus*, in: *Die Geschichte der Universität Heidelberg. Vorträge im Wintersemester 1985/86*, Heidelberg 1986, s. 9–33.

vyhověl další stížnosti zástupců českého národa a uložil rektoru Konrádu Soltauovi († 1417) dodržovat platné řády a zvyklosti při svolávání univerzitních schůzí.¹²⁶

Konrád Soltau ihned jménem svým a tří cizích národů vyhlásil odvolání k papežské kurii. Arcibiskup Jenštejn sice 23. prosince soudní výrok ve věci kolejí částečně revokoval, mezitím však rektor pohrozil zákazem všech přednášek, zkoušek a jiných aktů, čímž proti sobě ještě více popudil domácí mistry a studenty. Kolejní aféra zásahem dvora po čase utichla, pokračoval však proces, který mistři českého národa vedli proti bývalému rektorovi. Neústupný Soltau do sporu zavlekl i kolegy z teologické fakulty, kteří svou žalobu na arcibiskupa Jenštejna stáhli teprve v prosinci 1385. Okolnosti tohoto přidruženého konfliktu zůstávají nejasné, nejspíše v něm šlo o revize statut. Ani poté se Soltau nevzdal a bez zábran se soudil dále, neboť již měl v kapse pozvání od rýnského falckraběte Ruprechta II. na nově založenou univerzitu v Heidelbergu. Spolu s tímto profesorem, jenž v Praze odchoval několik desítek žáků, přešlo do Heidelbergu celkem třiadvacet mistrů a bakalářů. Z celkového počtu 58 graduovaných příslušníků zapsaných do matriky heidelberské univerzity v prvním roce její existence přišlo čtyřicet přímo z Prahy, zatímco z Paříže následovalo Marsilia z Ingen pouze osm jeho kolegů.¹²⁷ Příznačné rovněž je, že mezi 62 heidelberskými rektory z let 1388 až 1409 lze napočítat 24 pražských mistrů.¹²⁸

Bez většího pozdvižení se obešly odchody pražských scholárů na nově založené univerzity v Kolíně nad Rýnem¹²⁹ a v Erfurtu¹³⁰. V prvním případě šlo o nezanedbatelný počet 35 osob, většinou mistrů a bakalářů, z nichž téměř všichni pocházeli z okolních oblastí.¹³¹ Obdobně tomu tak již bylo v Heidelbergu a stejné regionálně motivované exody charakterizují počáteční „klientelu“ univerzity v Erfurtu. Také Erfurt natolik personálně navazoval na Prahu, že tím podle Morawa byla splacena „rozvojová pomoc“ (Entwicklungshilfe) šedesátých let.¹³² Zásadní rozdíl mezi Kolínem na straně jedné a Erfurtem i dalšími středoevropskými fundacemi

126) Podrobně se tímto konfliktem zabývám v dosud nevydané studii *Doplňky k dějinám mistrovských kolejí pražské univerzity do roku 1420*, AUC-HUCP 33/34/1–2, 1993/1994 (v tisku). [Vyšla až v roce 2007, doplňují strany: 13–43. Sporem o koleje a jejich důsledky se do hloubky zabýval M. NODL, *Dekret kutnohorský*, kap. II a III., z jiného hlediska k témuž J. STOČES, *Pražské univerzitní národy*, s. 99–121.]

127) Viz k tomu Sabine SCHUMANN, *Die „nationes“ an den Universitäten Prag, Leipzig und Wien. Ein Beitrag zur älteren Universitätsgeschichte*, Berlin 1974, s. 127–136, její propoččet převzali J. MIETHKE, *Universitätsgründung*, s. 21; a Peter MORAW, *Heidelberg: Universität, Hof und Stadt im ausgehenden Mittelalter*, in: *Studien zum städtischen Bildungswesen des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit*, Göttingen 1983, s. 529 (zde 44 *Pragenses* za léta 1386–1388). K pozdější frekvenci této univerzity R. Ch. SCHWINGES, *Deutsche Universitätsbesucher*, s. 73–83.

128) Viz k tomu již Heinz ZATSCHEK, *Studien zur Geschichte der Prager Universität bis 1409*, Zeitschrift für sududenteutsche Geschichte 3, 1939, s. 81–128, na jehož zjištění se odvolává F. SEIBT, *Von Prag bis Rostock*, s. 204.

129) K počátkům kolínské univerzity srov. E. MEUTHEN, *Kölner Universitätsgeschichte Band I. Die alte Universität*, kap. III.; a F. REXROTH, *Deutsche Universitätsstiftungen*, s. 227–267.

130) Srov. k tomu Erich KLEINEIDAM, *Universitas Studii Erfordensis. Überblick über die Geschichte der Universität Erfurt. Teil I: Spätmittelalter 1392–1460*, Leipzig 1985, kap. I a práce uvedené v pozn. 40–41. [Nověji k dvěma fundacím, 1379 a 1389, cit. kniha R. GRAMSCHE, *Erfurt – Die älteste Hochschule Deutschlands*].

131) Viz k tomu R. Ch. SCHWINGES, *Universitätsbesucher*, s. 230–231, kde též obecněji platné postřehy.

132) P. MORAW, *Die Universität Erfurt*, s. 202.

na straně druhé Moraw přitom vidí jednak ve větší „západnosti“ kolínské univerzity, jednak v bezkonkurenčně nejpočetnějším „startovním“ obsazení jejího profesorského sboru.¹³³

Zvláštní kapitolu „akademického putování“ odedávna tvoří spojnice mezi Prahou a Krakovem.¹³⁴ Více než na rivalitu se kladl důraz na slovanskou spolupráci, a to zpravidla bez přihlédnutí k jazykově německému původu nejen slezských¹³⁵, ale i mnoha polských scholárů¹³⁶. I pro Petera Morawa byla krakovská univerzita „dcerou“ nejvíce se podobající své pražské matce a Krakov v mnoha ohledech „malou“ Prahou, byť ne ve všem šlo o pouhou obdobu.¹³⁷ Od druhé krakovské fundace kolem roku 1400 a zvláště po secesi 1409 se Praha stala rezervoárem studentů i profesorů pro Krakov, i když většina Slezanů dala přednost nově založenému obecnému učení v Lipsku. Ještě jeden poznatek staronového data sluší se tu uvést: pro většinu mistrovského sboru krakovské univerzity krátce před a po roce 1400 bylo příznačné, že ji zdobily grady udělené v Praze. Z celkového počtu čtyřiceti profesorů, které uvádí krakovský katalog z roku 1407, jich 24 přišlo z Prahy. Ve skutečnosti jich bylo o pět více.¹³⁸

Na první pohled by se mohlo zdát, že opakované secese přispěly k relativnímu posílení českého univerzitního národa. Ve skutečnosti tomu tak bylo pouze po odchodu většiny zahraničních mistrů a studentů na jaře a v létě roku 1409. Předtím se příznivěji vyvíjel pouze podíl domácích mistrů *in artibus*, a to v mnohem menší míře, než se dříve soudilo. Jestliže v desetiletí 1371–1380 činil podíl českých mistrů jen 16,6 % a v následující dekádě stále ještě méně než jednu pětinu (19,3 %), teprve od konce století se projevil poněkud větší vzestup, a to na 26 % v letech 1391–1400 a 29,3 % v prvním desetiletí 15. století.¹³⁹

Také studentů z českých zemí, kteří dosáhli na artistické fakultě bakalářského gradu, v absolutních číslech přibývalo, přičemž se však jejich podíl celkově snižoval. Jestliže v období od zimního semestru 1398 do konce letního semestru 1406 tvořili studenti českého národa zhruba 21 procent z počtu úspěšných kandidátů bakalářských zkoušek, v následujících pěti semestrech jejich podíl klesl o čtyři procenta. Trend stoupajícího zájmu zahraničních posluchačů o studium v Praze, jemuž odpovídal pokles imatrikulací na řadě sousedních univerzit, znepokojoval českou wyclifsky orientovanou menšinu i z toho důvodu, že se rozšiřoval okruh je-

133) P. MORAW, *Schlesien und die mittelalterlichen Universitäten in Prag*, s. 58.

134) Starší literaturu uvádějí M. MELANOVÁ – M. SVATOŠ, *Bibliografie k dějinám pražské univerzity*, s. 91–93.

135) Srov. mimo jiné Franz MACHILEK, *Die Schlesier an der Universität Prag vor 1409. Ein Forschungsbericht*, Archiv für schlesische Kirchengeschichte 32, 1974, s. 81–102; a P. MORAW, *Schlesien und die mittelalterlichen Universitäten in Prag*, s. 62–72.

136) Z rozsáhlé literatury, která se zabývala studiem Poláků v Praze, srov. zejména Jadwiga KRZYŻANIAKOWA, *Związki Uniwersytetu Praskiego z Uniwersytetem Krakowskim w drugiej połowie XIV wieku*, AUC-HUCP 5/1–2, 1964, s. 101–131. [Nověji viz K. OZÓG, *Utrum Universitatis Pragensis sit mater Universitatis Cracoviensis.*]

137) P. MORAW, *Die hohe Schule Krakau*, s. 532–533, připomíná, že v Krakově nebyla převzata instituce univerzitních národů, což považuje za „modernizaci“ po vzoru Heidelbergu, Kolína a Erfurtu.

138) J. KRZYŻANIAKOWA, *Związki Uniwersytetu Praskiego*, s. 132–133.

139) Vycházím tu z propočtů Františka KAVKY, *Mistři-regenti na artistické fakultě pražské university v letech 1367–1420*, in: *Z českých dějin. Sborník prací in memoriam prof. dr. V. Husy*, Praha 1966, s. 84–85.

jích potenciálních odpůrců. Úsilí o změnu univerzitních hlasů ve prospěch českého národa, jež se naplnilo Kutnohorským dekretem z 18. ledna 1409,¹⁴⁰ pramenilo tak mimo jiné z nezbytnosti aktivní obrany, které právnícká a nacionálně patriotická argumentace dodávala vyšší posvěcení.¹⁴¹ Mohutná secese zhruba sedmi set studentů, bakalářů a mistrů, která byla ze strany tří cizozemských národů odezvu na Kutnohorský dekret krále Václava IV.,¹⁴² zasadila pražské třífakultní univerzité drtivý úder. Tato poslední, shodou okolností největší secese středověkých scholárů v několika vlnách zanesla větší část pražské univerzitní pospolitosti do Lipska, kde pražská alma mater zanechala vedle Krakova svůj nejvěrnější otisk.¹⁴³

Víme již, že pražské obecné učení bylo zamýšleno i založeno jako čtyřfakultní a že po jistou dobu také tak působilo navenek. Otázkou je, zda z Prahy vede pupeční šňůra k dalším nově založeným čtyřfakultním univerzitám. Jakkoli *Ordinationes* Arnošta z Pardubic z roku 1360 dokládají hluboké rozpory mezi juristy a ne-juristy, v prvé řadě dosvědčují kancléřovu snahu zachovat a upevnit unitární princip pražského *studia generale*. Skutečnost, že krátce na to se Karlovo vysoké učení rozštěpilo a od roku 1372 vytvořilo zcela ojedinělé sdružení dvou univerzitních korporací, nic nemění na tom, že v Praze bylo po prvé ve střední Evropě uplatněno čtyřfakultní vysoké učení. Zatímco v Praze se toto unitární modelové schéma neosvědčilo, v řadě jiných míst rozrůstající se univerzitní síť se úspěšně uplatnilo. Peter Moraw podle mého soudu příliš zdůrazňuje pražskou dvoudomost, třebaže k obdobnému napětí mezi juristy a ne-juristy došlo v Heidelbergu, v Kolíně nad Rýnem a později též v Basileji.¹⁴⁴ Praha se mu tak jeví jako rozhraní mezi „starší“ a „mladší“ Evropou a jako spojující článek mezi univerzální a regionálně nacionální fází v dějinách evropských univerzit. Zatímco Moraw zprvu

140) Výsledky staršího bádání kriticky shrnul a o vlastní poznatky doplnil Jiří KEJŘ, *Sporné otázky v bádání o Dekretu kutnohorském*, AUC-HUCP 3/1, 1962, s. 83–122. Nověji k témuž František ŠMAHEL, *The Kuttenger Decree and the Withdrawal of the German Schools from Prague in 1409: a Discussion*, *History of Universities* 4, 1984, s. 153–166. [Viz českou verzi v tomto souboru.]

141) Přehled kandidátů bakalářských a mistrovských zkoušek na artistické fakultě v letech 1398–1409 jsem otiskl v rozpravě *Pražské univerzitní studentstvo*, příl. II na s. 84. Zde také na s. 62–68 širší výklad o příčinách a důsledcích tohoto vývojového trendu. Naposled k tomu F. ŠMAHEL, *Fakulta svobodných umění*, s. 120–127. Pro předcházející období viz Hana VÁCLAVŮ, *Počet graduovaných a negraduovaných studentů na pražské artistické fakultě v letech 1367–1398 a jejich rozdělení podle původu do univerzitních národů*, AUC-HUCP 17/1, 1977, s. 7–32.

142) Podrobně k tomu F. ŠMAHEL, *Pražské univerzitní studentstvo*, kap. IV.; a též, *The Kuttenger Decree*, *passim*.

143) Výsledky staršího bádání shrnul Siegfried HOYER, *Die scholastische Universität bis 1480*, in: *Alma mater Lipsiensis. Geschichte der Karl-Marx-Universität Leipzig*, Leipzig 1984, s. 9–32, k frekvenci a struktuře podrobně R. Ch. SCHWINGES, *Deutsche Universitätsbesucher*, s. 105–117. [Na dlouhou dobu směrodatně vylíčený počátek lipské univerzity podal Enno BÜNZ, *Gründung und Entfaltung. Die spätmittelalterliche Universität Leipzig 1409–1539*, in: *Geschichte der Universität Leipzig 1409–2009*, Band 1. Spätes Mittelalter und Frühe Neuzeit 1409–1830/31, Leipzig 2009, s. 21–325. Užitečná je též publikace *Die Gründungsdokumente der Universität Leipzig (1409)*. Edition – Übersetzung – Kommentar, Enno Bünz – Tom Graber (edd.), Dresden 2010.]

144) Více k tomu Frank REXROTH, *Finis scientie nostre est regere. Normenkonflikte zwischen Juristen und Nichtjuristen an den spätmittelalterlichen Universitäten Köln und Basel*, *Zeitschrift für historische Forschung* 21, 1994, s. 316–344.

soudil, že Praha byla směrodatným předchůdcem (po Bologni a Paříži) třetího hlavního typu, tj. čtyřfakultních univerzit,¹⁴⁵ později připsal tuto do budoucnosti směřující formu malým univerzitám německých knížat a měst.¹⁴⁶ V krátké, avšak významné středověké historii pražské univerzity Moraw odlišil dvě fáze, první, „univerzální“, kdy ještě neměla v sousedství konkurenci, od osmdesátých let pak druhou, „regionální“, kdy s ní již úspěšně soupeřily další univerzity a kdy sama musela čelit domácím krizím.¹⁴⁷ Nepochybně tu jde o různé úhly pohledu, které si však protiřečí méně, než by se na první pohled zdálo.¹⁴⁸

Soudy, které nad zbytkem kdysi univerzalistického obecného učení opakovaně vyřkl Peter Moraw, nezní českým uším příjemně, i když jsou z hlediska univerzalisticky pojímaného vývoje středověkých univerzit oprávněné. Carolina skutečně po roce 1417 dočasně poklesla na „regionální školu pro svobodná umění“¹⁴⁹ a do jisté míry se rovněž stala „středočeským učitelským ústavem pro nekatolíky“, který museli Habsburkové na počátku novověku zřídít na nových základech.¹⁵⁰ Nabízí se však i jiný úhel pohledu, který nemá nic společného s nostalgickou, národně zabarvenou apologií druhé, dějinně mnohem méně významné etapy Karlova učení.

Rozdělení dříve bezuniverzitní střední, severní a jihovýchodní Evropy do teritoriálních zón nově vznikajících vysokých učení omezovalo během druhé poloviny 14. století krok za krokem akční rádius pražského generálního studia. K založení univerzity v Lipsku by došlo spíše dříve než později i bez demonstrativního exodu cizozemců v roce 1409. V následujícím desetiletí se uzavřelo nejen univerzalistické, ale i předreformační období pražské univerzity, což třeba vzít v potaz při posuzování údajných slabin pohusitské Caroliny. V zemi, kde přestalo platit kanonické právo, nebylo třeba právnické univerzity zaměřené na jeho výuku. Pro reformní teology zase ztratily na významu zformalizované komentáře k *Sentencím* Petra Lombarda, neboť hlavní pozornost platila biblické exegesi a patristice.

Zcela nečekaně to také byla ochromená pohusitská univerzita, jež se znovu stala výchozím místem nové translace pařížské výuky směrem na východ. Skupina pražských studentů a bakalářů, která se v druhé polovině čtyřicátých let 15. století vydala pro nové studijní pomůcky do Paříže, přinesla si odtud komentáře Jana Versora k celému korpusu artistické nauky, které se pak v opisech rozptýlily po celé střední Evropě.¹⁵¹ Za povšimnutí dále stojí, že v téže době ještě pražské kolejn

145) P. MORAW, *Die Prager Universitäten des Mittelalters*, s. 123.

146) P. MORAW, *Einheit und Vielfalt der Universität im alten Europa*, s. 24–25.

147) Viz P. MORAW, *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Böhmen und Mähren*, s. 151.

148) Dobře to podle mého soudu vystihl F. SEIBT, *Von Prag bis Rostock*, s. 411 (202): „Die Prager Universität suchte bald ein eigenes Profil, und als gutes wie als warnendes Exempel regte sie danach alle anderen Gründungen in ihrer Nachbarschaft in den nächsten Jahrzehnten an. Daraus entwickelte sich die mitteleuropäische Universität zu einem neuen Typ.“

149) P. MORAW, *Die Prager Universitäten des Mittelalters*, s. 111.

150) P. MORAW, *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Böhmen und Mähren*, s. 148. Obdobně k témuž P. MORAW, *Schlesien und die mittelalterlichen Universitäten in Prag*, s. 56–57.

151) Viz k tomu moji studii *Paris und Prag um 1450. Johannes Versor und seine böhmischen Schüler*, *Studia Źródloznawcze* 25, 1980, s. 65–77 [viz českou verzi v tomto souboru]; a Astrík L. GABRIEL, *The Paris Studium. Robert of Sorbonne and His Legacy*, Frankfurt am Main 1992, s. 182–186.

knihovny svým rozsahem patřily mezi největší středoevropské kolekce.¹⁵² Konečně do třetice lze k počtům pohusitské, kacírstvím poznamenané Caroliny uvést, že její vnější izolace nezabránila průnikům raně humanistické učenosti, a to dokonce v předstihu před jinými, tradicím věrnými univerzitami.¹⁵³ Podstatné si nechávám na závěr této kapitoly. Univerzita, která se vzepřela papežům i koncilům, a která neuznala ani zrušení basilejských kompaktát, nepotřebovala již papežského souhlasu k udílení licence *ubique docendi*. Předčasnost se v Čechách nevyplácí. Tak jako proti předčasné husitské reformaci stála bezmála celá „starší“ i „novější“ Evropa, byla i první akademie reformačního věku zvnějšíšku i zvnitřku zatlačena do kališnické perifernosti.¹⁵⁴

Středoevropské „vyzařování“ pražského obecného učení

„Koncem století XIV. vzniklo sice ve střední Evropě několik dalších univerzit, zčásti dokonce podle českého vzoru neb napodobením Prahy,“ praví Václav Chaloupecký v jubilejní publikaci z roku 1948, „ale žádná z nich se nemohla měřit s Prahou a měly spíše toliko lokální význam“.¹⁵⁵ Naproti tomu podle Petera Morawa „rozkvět Prahy byl děsivě krátký, vrcholné období měřeno počtem posluchačů trvalo právě deset let“.¹⁵⁶ I když mezi oběma výroky leží více než čtyřicet let intenzivního studia, jejich oscilující napětí zatím nepominulo.

Dosti běžně se předpokládá, že si bývalí pražští profesori s sebou odnášeli statutární a jiné zvyklosti, které uplatňovali nebo adaptovali na novém působišti.¹⁵⁷ Ověřit tuto domněnku bylo zatím velmi obtížné, neboť srovnávací studium vnitřních univerzitních řádů příliš nepostoupilo, zčásti též proto, že dosavadní edice pražských statut jsou málo spolehlivé. Hned první kritická sonda zpochybnila

152) Více k tomu moje studie *Knihovní katalogy koleje Národa českého a koleje Rečkovy*, AUC-HUCP 2/1, 1961, s. 79, další srovnávací údaje uvádí E. MEUTHEN, *Kölner Universitätsgeschichte Bd. I. Die alte Universität*, s. 75–77.

153) Podrobně k tomu autor této studie v pojednání *Humanismus v době poděbradské* (Rozpravy ČSAV, ŘSV 73/6), Praha 1963, kap. III. a nejnověji ve studii *Die Anfänge des Humanismus in Böhmen*, in: *Humanismus und Renaissance in Ostmitteleuropa vor der Reformation*, Köln – Weimar – Wien 1996, s. 191–200. Dále srov. Michal SVATOŠ, *Humanismus an der Universität Prag im 15. und 16. Jahrhundert*, in: *Studien zum Humanismus in den böhmischen Ländern*, Köln – Wien 1988, s. 75–91; Rainer A. MÜLLER, *Humanismus und Universität im östlichen Mitteleuropa*, in: *Humanismus und Renaissance in Ostmitteleuropa*, s. 249–254; a v neposlední řadě Jiří PEŠEK, *Výuka a humanismus předbělohorské doby*, in: *Dějiny Univerzity Karlovy I*, s. 227–233.

154) Je proto zcela na místě, když P. MORAW, *Schlesien und die mittelalterlichen Universitäten in Prag*, s. 57, v této spojitosti připomíná status raněnovověkých kalvinistických učilišť v hessenském Herbornu, „die zwar von ihren speziellen Interessenten besucht wurden, aber nicht anerkannt graduieren konnten“.

155) V. CHALOUPECKÝ, *Karlova universita v Praze*, s. 85.

156) P. MORAW, *Die Prager Universitäten des Mittelalters*, s. 118.

157) Srov. např. K. BERÁNEK, *O počátcích pražské lékařské fakulty*, s. 45–46, z německých historiků translaci pražských zvyklostí prostřednictvím *peregrinatio academica* předpokládá F. REXROTH, *Deutsche Universitätsstiftungen*, s. 42.

představu jakéhosi pražského statutárního pravzoru. Rainer Ch. Schwinges totiž přesvědčivě doložil, že komplikovaný pražský systém stupňovité nepřímé volby se uplatnil pouze v Erfurtu, v Lipsku a částečně též v Rostocku. Ve Vídni a Kolíně nad Rýnem se naopak prosadil redukovaný pařížský systém volebního grémia, zatímco v Heidelbergu rektora volili přímo ordináři vyšších fakult spolu s několika mistry-regenty artistické fakulty.¹⁵⁸ Méně přesvědčivě vyzněla institucionální analýza tzv. univerzitních *naciones*, kterou předložila Sabine Schumannová.¹⁵⁹

Zvláště opatrně je třeba postupovat v případě srovnávacího studia statut a novel pražské artistické fakulty. Teprve před několika málo lety totiž vyšlo najevo, že základní vrstvou jejich zachovaného znění jsou statutární usnesení od roku 1366, která v roce 1390 zredigoval, rozčlenil a přeskupil děkan Matěj z Lehnice.¹⁶⁰ Není vyloučeno, že po formální stránce se mu stala vzorem pečlivě sestavená statuta vídeňské artistické fakulty z 1. dubna 1389, která posloužila za základ kolínským statutům z roku 1398.¹⁶¹ Z toho ovšem neplyne, že by nejen v dílčích, ale i zásadních pravidlech nebylo ve Vídni či jinde přihlédnuto k pražským statutům a zvyklostem.¹⁶²

Zlomek statut pražské teologické fakulty z konce prosince 1383 vykazuje jisté shody s dochovanými statuty vídeňské i heidelberské teologické fakulty.¹⁶³ I když vídeňská statuta se výslovně dovolávají pařížského vzoru a o pražských ustanoveních se vůbec nezmiňují, přece jen nelze ztrácet ze zřetele, že na obou statutech se podílel vedle tří dalších kolegů Jindřich Totting z Oyty, který se do Prahy vrátil z Paříže.¹⁶⁴ V každém případě však vídeňská statuta svou koncizností převyšovala pražské předlohy, což platí obecně. Poněkud lepší srovnávací možnosti poskytují statuta lékařských fakult, nikoli však pro pražskou lékařskou fakultu, jejíž vnitřní řády se nedochovaly. Nanejvýš tak lze vyslovit domněnku, že ve Vídni, v Kolíně

158) Rainer Christoph SCHWINGES, *Rektorwahlen. Ein Beitrag zur Verfassungs-, Sozial- und Universitätsgeschichte des alten Reiches im 15. Jahrhundert* (Vorträge und Forschungen, Sonderband 38), Sigmaringen 1992.

159) S. SCHUMANN, *Die „naciones“ an den Universitäten Prag, Leipzig und Wien*. Kriticky k některým vývodům této disertace F. ŠMAHEL, *The Kuttenger Decree*, s. 156–158, zcela ji naopak pominul Roderich SCHMIDT, *Die Prager Universitätsnationen bis zum Kuttenger Dekret von 1409 und die Anfänge „nationaler“ Gedanken im Königreich Böhmen*, in: *Deutsche in den böhmischen Ländern*, Hans Rothe (ed.), Köln – Weimar – Wien 1992, s. 47–65.

160) Více k tomu F. ŠMAHEL, *Fakulta svobodných umění*, s. 104–108.

161) Vídeňská statuta naposled vydal Alphons LHOTSKÝ, *Die Wiener Artistenfakultät 1365–1497*, Wien 1965, s. 223–262, k jejich adaptaci v Kolíně srov. J. MEUTHEN, *Kölner Universitätsgeschichte 1. Die alte Universität*, s. 113, podrobněji k tomu Anna-Dorothee von den BRINCKEN, *Die Statuten der Kölner Artistenfakultät von 1938*, in: *Die Kölner Universität im Mittelalter. Geistige Wurzeln und soziale Wirklichkeit* (Miscellanea Mediaevalia 20), Berlin – New York 1989, s. 399–402.

162) P. UIBLEIN, *Mittelalterliches Studium*, s. 48, pozn. 31, např. předpokládá, že úřad poradců děkana vídeňské artistické fakulty (tzv. *consiliiarii*) měl svůj vzor v pražském úřadu tzv. dispensátorů.

163) Na tyto shody, ale i rozdíly upozornil František KAVKA, *Zur Frage der Statuten und der Studienordnung der Prager theologischen Fakultät in der vorhussitischen Zeit*, *Folia diplomatica* I, 1971, zvl. s. 130–132. Podle J. KADLECE, *Teologická fakulta*, s. 138–139, si autoři vídeňských statut, z nichž čtyři se podíleli na pražské novelizaci, vzali za vzor pražskou předlohu.

164) Monika ASZTALOS, *Die Theologische Fakultät*, in: *Geschichte der Universität in Europa I*, s. 365, soudí, že statuta teologických fakult v Heidelbergu, ve Vídni a v Kolíně následovala pařížský vzor. Jde o pouhý předpoklad, navíc oslabený neznalostí pražské novelizace z r. 1383.

a zřejmě též v Lipsku se na sepsání či převzetí statut podíleli medicci, kteří prošli pražskou fakultou.¹⁶⁵

Nejnáročnější a současně nejvíce opomíjenou složkou srovnávacího studia dějin středověkých univerzit je výzkum učebních textů a pomůcek. Skutečně průkopnickým dílem byl v tomto ohledu první díl dějin heidelberské univerzity, který Gerhard Ritter vydal v roce 1936. Díky svým předchozím studiím Ritter rekonstruoval učební řady *in artibus et in theologia* natolik výstižně, že další bádání v tomto ohledu získalo pevnou oporu.¹⁶⁶ Jelikož studium středověké filozofie se orientovalo na velké scholastiky 12. a 13. století, málokterá práce přesahovala za Viléma Ockhama a Marsilia z Padovy. Jednou z výjimek byla na svou dobu vynikající monografie Alberta Langa o Jindřichu z Oyty, jež zachytila i pražské působení tohoto vlivného učenice.¹⁶⁷ Poválečné studium doznalo sice obrovského rozmachu, což však jen v omezené míře platí pro domácí mediévistiku.

Pozornost českého bádání se tradičně soustřeďovala na Jana Husa, jeho vrs-
tevníky i předchůdce, jejichž těžiště působnosti spočívalo na univerzitní půdě.¹⁶⁸
K lepšímu poznání univerzitní výuky přispěl systematický průzkum jednak výro-
čních disputací *de quolibet*,¹⁶⁹ jednak pražských sporů o univerzálie¹⁷⁰ a o wyclifské
pojetí idejí.¹⁷¹ Zatímco v prvním případě bude třeba zkoumat, do jaké míry se
pražské kvodlibety staly vzorem pro výroční disputace na jiných univerzitách,¹⁷²

165) P. SVOBODNÝ, *Lékařská fakulta*, s. 186–18, v návaznosti na K. BERÁNKU, *O počátcích pražské lékařské fakulty*, s. 45–46, vyslovil předpoklad, že statuta pražské lékařské fakulty posloužila za vzor mladším sesterským fakultám. Podle E. MEUTHENA, *Kölnener Universitäts-geschichte 1. Die Alte Universität*, s. 120, se kolínská statuta stala předlohou pro statuta lékařských fakult v Heidelbergu a v Ingolstadt (zde také odkazy na speciální literaturu).

166) Gerhard RITTER, *Die Heidelberger Universität I. Das Mittelalter (1386–1508). Ein Stück deutscher Geschichte*, Heidelberg 1936, srov. zvl. kap. 8–9. U nás na Rittera navázal přínosnou studií František KAVKA, *Organisace studia na pražské artistické fakultě v době předhusitské*, AUC-HUCP 8/1, 1967, s. 7–39.

167) Albert LANG, *Heinrich Toting von Oyta*, Münster i. W. 1937.

168) Mám tu na mysli pouze oblast výuky, neboť jinak bylo reformní hnutí s univerzitou úzce spjato.

Dovolují si tu odkázat na své studie *Karlova universita a husitské revoluční hnutí*, AUC-HUCP 4/1, 1963, s. 107–115; a *Die Prager Universität und der Hussitismus*, in: *Die Universität in Alteuropa* (jako v pozn. 4), dále na *Husitskou revoluci 2. Kořeny české reformace*, 2. vyd., Praha 1996; a na přehled bádání *Hussitica 1994/95–1997*, ČČH 95, 1997, s. 718–729.

169) Jiří KEJŘ dovršil svůj mnohaletý výzkum monografií *Kvodlibetní disputace na pražské universitě*, Praha 1971 (zde také uvedeny jeho předchozí studie). Na další, dosud neznámé kvodlibetní příručky upozornili F. ŠMAHEL, *Ein unbekanntes Prager Quodlibet*; a Josef TRÍŠKA, *Příspěvky k středověké literární universitě III.*, AUC-HUCP 10/1, 1969, s. 32 (kvodlibet Jindřicha z Ribenic); a *Starší pražská univerzitní literatura a karlovská tradice*, Praha 1978, s. 141–146 (kvodlibet Matěje z Lehnice).

170) Srov. k tomu moji evidenční pomůcku *Verzeichnis der Quellen zum Prager Universitätenstreit 1348–1500*, MPP 25, Wrocław – Varsovie – Cracovie – Gdaňsk 1980; a přehlednou studii *Pražský spor o „universalia realia“: nové prameny – nové otázky*, *Studia Comeniana et historica* 13/26, 1983, s. 139–149 [přetisk v tomto souboru].

171) Směrodatnou se již stala monografie Viléma HEROLDA, *Pražská universita a Wyclif*, Praha 1985, některé novější studie téhož autora eviduje F. ŠMAHEL, *Hussitica 1994/5–1997*, s. 719–720.

172) Poučení o kvodlibetních disputacích ve Vídni, avšak bez srovnávacího aspektu, podává P. UIBLEIN, *Mittelalterliches Studium an der Wiener Artistenfakultät*, s. 93–94, k statutům o výročních kvodlibetech na kolínské artistické fakultě A.-D. van den BRINCKEN, *Die Statuten der Kölner Artistenfakultät*, s. 402.

druhý studijní okruh se mezitím již dostal do popředí specializovaného mezinárodního studia.¹⁷³

Oba uvedené výzkumy vycházejí z kritických soupisů dochovaných pramenů, jimž u nás razil cestu F. M. Bartoš. V poválečném období se této náročné heuristické činnosti souběžně věnovali Pavel Spunar a Josef Tříška. Zatímco první směřoval od dílčích studií k monumentálně koncipovanému repertoriu literárních pozůstalostí, druhý vějířovitě rozšiřoval,¹⁷⁴ připojoval a přeskupoval biografické, bibliografické a kodikologické údaje o profesorech a studentech pražské univerzity, a to zejména v jejím nejstarším období¹⁷⁵. Nedoceněnou pomoc v tomto ohledu českému badání poskytli polští kolegové, zabývající se dějinami pozdně středověké filozofie.¹⁷⁶ Zmínit tu je třeba v první řadě repertoria aristotelovských komentářů i jiné evidenční pomůcky, které do značné míry zachytily též texty pražské univerzitní proveniencce.¹⁷⁷ Polské badání postupem doby pokročilo k doktrinálním analýzám vydaných i dosud nevydaných textů, jež mimo jiné podrobně osvětlily pražskou buridanovskou školu.¹⁷⁸ Navzdory těmto a dalším studiím domácích¹⁷⁹ a zahraničních badatelů¹⁸⁰ je předčasné vyslovovat domněnky o existenci jakési specificky pražské výuky nebo o učené úrovni pražských profesorů. Jestliže na základě zjištěné intenzity přednáškové a zkušební aktivity lze

173) Více k tomu F. ŠMAHEL, *Hussitica 1994/5–1997*, s. 719–721.

174) Pavel SPUNAR, *Repertorium auctorum Bohemorum protractum idearum post Universitatem Pragensem conditam illustrans*. Tomus I. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1985, Tomus II. Warsaviae – Praegae 1995.

175) Josef TŘÍŠKA, *Literární činnost předhusitské university*, Praha 1967; *Příspěvky k středověké literární universitě I–III*, HUCP 9/1, 1968, s. 7–28; 9/2, 1968, s. 5–43; 10/1, 1969, s. 7–48; dále *Studie a prameny k rétorice a k universitní literatuře*, Praha 1972; *Rétorický styl a pražská univerzitní literatura ve středověku*, Praha 1975; *Životopisný slovník předhusitské pražské univerzity*; a *Příspěvky k biobibliografiím středověkých pražských osobností*, in: *Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků 9*, 1992, s. 5–42.

176) Pro počáteční období srov. můj přehled *K některým podnětům polské mediévistiky*, ČSČH 15, 1967 s. 705–716; a obdobně zaměřenou stať Viléma HEROLDA, *Filosofická mediévistika v Polsku*, FČ 17, 1969, s. 799–805.

177) Viz mj. J. B. KOROLEC, *Repertorium commentariorum medii aevi in Aristotelem Latinorum quae in Bibliotheca olim Universitatis Pragensis nunc Státní knihovna SR vocata asservantur*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1977; a obdobně zaměřené soupisy ze zahraničních knihoven, které obsahují početná bohemika: Miēcislaus MARKOWSKI – Sophia WŁODEK, *Repertorium commentariorum medii aevi in Aristotelem Latinorum quae in Bibliotheca Jagellonica Cracoviae asservantur*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1974; Miēcislaus MARKOWSKI, *Buridanica quae in codicibus manu scriptis bibliothecarum Monacensium asservantur*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1981; a též, *Repertorium commentariorum medii aevi in Aristotelem Latinorum quae in bibliothecis Wienae asservantur*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1985.

178) Opět jen ilustrativně srov. Jerzy KOROLEC, *Středověké komentáře k Aristotelovým dílům na pražské universitě*, HUCP 15/2, 1975, s. 31–51; TÝŽ, *Základní otázky Buridanovy etiky*; a M. MARKOWSKI, *Burydanizm w Polsce*.

179) Mimo jiné srov. studie Viléma HEROLDA, *Komentář M. Jenka Václavova z Prahy k Aristotelovu spisu Politika*, HUCP 19/2, 1979, s. 19–40; a Milady ŘÍHOVÉ, *Výuka na LF v Praze ve 14. a 15. století*, *Dějiny věd a techniky* 26, 1993, s. 215–222.

180) Výběr těchto prací přinášejí bibliografické přehledy v *Dějínách Univerzity Karlovy I*, s. 130–133, 159–161 a 201–202. Mimořádně početné jsou studie o slezských a polských profesorech, kteří přešli z Prahy do Krakova.

vytušit, jakou ztrátu pro Prahu znamenal např. odchod Konráda Soltaua, ještě z toho neplyne vyšší kvalita jeho textů.¹⁸¹

Šíření statutárních řádů a učebních pomůcek je pouze dílčí výsečí kulturního a duchovního vyzařování Prahy před a po roce 1400. Stačí tu zmínit roli pražské univerzity při ideové profilaci reformního hnutí. Vedle katedrových teologů zvláště výrazně vystoupili do popředí artisté, o jejichž „pokrokovějším“ zaměření proti „konzervativnímu establishmentu“ hájenému juristy lze bez rozpaků hovořit. Pokud se nemýlím, nebylo tomu tak jen v Praze na přelomu 14. a 15. století.¹⁸² Vícerozměrové radiační potence české metropole směrem na západ i východ si byli dobře vědomi i zahraniční badatelé, z nichž zde stačí uvést Eduarda Wintra¹⁸³, Ferdinanda Seibta¹⁸⁴, K. M. Swobodu¹⁸⁵ nebo Antona Legnera¹⁸⁶. Národně český podíl na tomto kulturně uměleckém i duchovním vzednutí je tu větší, tu menší, přičemž právě v propojení vícenárodních i latinsky univerzálních podnětů či projevů spočívá jeho osobitost a snad i širší přínosnost. Lesk i stíny pražské univerzity jsou tak rubem a lícem jednoho, současně národního a univerzálního, převážně ovšem, proč to nepřiznat, jazykově německého monumentu. Činit z Univerzity Karlovy pomník národně české kultury je stejně jednostranné, jako ji přiřazovat k německým univerzitám v době, kdy Německo bylo ještě pomyslným pojmem. I když při pohledu na mapu zaalpských univerzit může pojem „evropský“ splývat s „německým“ (tak Moraw)¹⁸⁷, neněmecká vysokoškolská vzdělanost a učenost se přes univerzální latinu rovněž hlásila o slovo.

Stručné shrnutí

Ohlédnutí za badatelskými přínosy posledních padesáti let vyznívá vcelku uspokojivě. Úkoly, před nimiž stojíme, jsou mnohem náročnější povahy. Vedle prohloubení poznatků prosopografické povahy půjde o studium neobyčejně rozsáh-

181) Podle F. KAVKY, *Mistři-regenti*, s. 93, Konrád Soltau patřil k dominantním učitelům své generace.

182) Reaguji tu na úvahy P. MORAWA, *Die Prager Universitäten des Mittelalters*, s. 114–115, které příliš jednostranně kladou důraz na juristickou složku vysokoškolského studia. Na diskusi v tomto směru, jež by zdaleka neměla jen polemický ráz, tu však není místa.

183) V návaznosti na Konrada Burdacha zachytil teritoriálně české „vyzařování“ směrem na západ i východ E. WINTER, *Frühhumanismus*, kap. IV.

184) Ze záslužných aktivit F. Seibta, které připomněl Josef Válka (ČČH 95, 1997, s. 691–701), bych vyzvedl koncepční, organizační i redakční úsilí vynaložené na výstavy k jubileu Karla IV. a na vydávání sborníků či souborných prací k starším českým dějinám.

185) Srov. Gotik in Böhmen. *Geschichte, Gesellschaftsgeschichte, Architektur, Plastik und Malerei*, Karl M. Swoboda (ed.), München 1969.

186) V oblasti výtvarné tvorby přesvědčivě prokázala vyzařování Čech a zvláště Prahy kolínská výstava v roce 1978 *Die Parler und der schöne Stil 1350–1400*, jejíž šestisvazkový katalog vyšel pod redakcí Antona Legnera. [Právě v tomto ohledu bádání neobyčejně postoupilo, srov. mimo jiné sborníky *Prag und die grossen Kulturzentren in der Zeit der Luxemburger (1310–1437)*, Markéta Jarošová – Jiří Kuthan – Stefan Scholz (edd.), Praha 2008, a *Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im europäischen Kontext*, Jiří Fajt – Andrea Langer (edd.), Berlin – München 2009.]

187) P. MORAW, *Die hohe Schule in Krakau*, s. 532, zde však ve vztahu ke Krakovu.

lého fondu učebních textů a pomůcek pražské univerzitní proveniencie. Jedině zevrubným srovnávacím průzkumem bude možné ověřit, zda existovala *communis lectura Pragensis*, a tím se přiblížit k odpovědi na otázku, do jaké míry odpovídalo skutečnosti mínění kostnického koncilu, podle něhož se pražské vysoké učení „po zásluze těšilo nejlepší pověsti ze všech univerzit německého národa“.¹⁸⁸ Jestliže přijmeme toto vysoké hodnocení pražské alma mater, pak se o ně ve velké a zprvu dokonce rozhodující míře zasloužili zahraniční i domácí učitelé a studenti německého původu. Pomyslný monument Univerzity Karlovy se v posledních desetiletích zachvěl ve svých základech, nacionalistické kokardy zděděné z minulého století nahradil lev ve znaku Českého království, jedna podstatná událost dějinného významu však zůstala nedotčena. První obecné učení na sever od Alp a na západ od Paříže bylo založeno v Praze, a nikoli jinde. Praha si překvapivě udržela prvenství svého druhu i po svém prudkém poklesu v letech 1409–1419. Stejně těžce jako při svém prvopočátku se Carolina měnila v první akademii reformačního věku.

188) Srov. list kostnického koncilu králi Zikmundovi z listopadu nebo z prosince 1416, *Documenta Mag. Iohannis Hus vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio actam... illustrantia*, Franciscus Palacky (ed.), Pragae 1869 (přetisk Osnabrück 1966), s. 649.

II. Nejstarší statuta pražské univerzity Prolegomena k jejich edici

Konstitutivní akty a Ordinationes Arnesti – 1360–1372: Rozdvojení pražského vysokého učení – Rukopisné dochování nejstarších statut – Statuta Universitatis Lipsiensis 1410 – Revize statut v důsledku Dekretu kutnohorského – Revidované znění univerzitních statut (B) v rukopise NK Praha XIV A 4 – Stručné shrnutí

Po excelentních studiích Miroslava Boháčka by se mohlo zdát, že výzkum nejstarších statut pražské univerzity je uzavřen a že zbývá jen na základě jeho zjištění pořídit kritickou edici. Je tomu tak jen částečně. V této studii se pokusím především doložit, že revidované znění statut Univerzity Karlovy v rukopise Národní knihovny XIV. A. 4 nemůže pocházet až z roku 1528 či z doby kolem roku 1540, jak se dříve soudilo, nýbrž velice pravděpodobně již z roku 1409. Nový průzkum otázky nutný pro zamýšlenou kritickou edici přinesl i některá další upřesnění, ta jsou však méně závažné povahy. Vzhledem k značně složité problematice bude nezbytné připomenout i některé známé a více méně nesporné skutečnosti.

Konstitutivní akty a Ordinationes Arnesti

Obecně se má dnes za to, že pražská univerzita byla založena třemi konstitutivními akty. Bulou z 26. ledna 1347 papež Kliment VI. vyšel vstříc žádosti římského krále Karla IV., aby v Praze, v hlavním městě jeho dědičného království, mohlo vzniknout obecné učení. Papež k ní dal nejen souhlas, ale přímo obecné učení ustanovil v kterémkoli dovoleném oboru.¹ Následně Karel IV. listinou ze 7. dubna 1348 vyhlásil své rozhodnutí v Praze „založit, upravit a nově zřídit obecné učení“. Učinil tak novým, zcela samostatným královským založením, které přistupuje k založení papežskému, ač to není v listině ani slovem zmíněno. Letité spory o tom, zda tak učinil pouze z titulu českého krále, když v adrese vystupuje jako král římský a český, odstranila až náležitá interpretace třetího konstitutivního aktu, jímž byla listina vydaná Karlem IV. jako králem římským v Eisenachu dne 14. ledna 1349.² O zakládací listině ze 7. dubna předchozího roku v ní není ani zmínky, zato se však v ní mluví o papežském založení pražského studia. Tím, že Karel zaručil ochranu jeho příslušníků na říšském území, jak výslovně praví, „auctoritate regia, nobis veluti Romanorum regi ex sacro Romano imperio compe-

1) Tuto domněnku na základě významu výrazu „vigere“ v papežově privilegii vyslovil Miroslav Boháček, *Založení a nejstarší organizace pražské university*, AUC-HUCP 6/1, 1965, s. 7–8.

2) Všechny tři zakládací listiny byly vydány in: *Codex diplomaticus Almae Carolo-Ferdinandae Universitatis Pragensis*, MHUP II, s. 219–229, č. I–III. Znovu je vydali Hermegild Jireček in: *CJB II-3*, Praha 1889, s. 252–257, č. 1–3; a Václav Chaloupecký, *Karlova universita v Praze*, Praha 1948, s. 111–122, č. 1–3 (zde i s překladem).

tenti“³ je zřetelně dáno najevo, že jeho první bula z minulého roku tuto ochranu neposkytovala, a že ji tudíž vydal pouze jako král český. Zmínky si tu zaslouží především mínění Františka Kavky, podle něhož pražská univerzita byla sice založena jako instituce Českého království, ta však „fakticky po celé půl století plnila i úlohu univerzity říšské, protože jiné univerzity dlouho nebylo“.⁴

Neméně otevřeně je třeba dodat, že zhruba dvě desetiletí bylo pražské vysoké učení neduživou a nedostatečně zajištěnou institucí.⁵ Třebaže výuku lze na každé ze čtyř fakult již v prvních letech v zárodečné podobě doložit, zvláště artistická fakulta postrádala dostatek profesorů i studentů.⁶ Prvním oficiálním dokumentem vzešlým z činnosti „obce žáků“ (*universitas studencium*) je listina jejího kancléře a současně pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic z 12. června 1359, která prohlásila Jindřicha Janova řečeného Stenbonis z Głubczyc (Leobschütz) mistrem svobodných umění. Vzhledem k tomu, že arcibiskup vydal potvrzení o gradu svým jménem, mohlo by se z toho vyvozovat, že samo studium a jeho fakulty tehdy ještě neměly své představitele.⁷ Tomu však odporuje svědectví *Kroniky Františka Pražského*, podle něhož „po vzoru obecných učení byl každý rok volen rektor univerzity a slavnostně potvrzen v kostele pražském“.⁸ Jelikož kanovník František dopsal svoji *Kroniku* v roce 1353, kdy patrně zemřel, šlo již o počáteční období pražského studia. Jak si tento rozpor vysvětlit?

Papežská bula o zřízení pražského obecného učení v kterémkoli oboru nepřímou svěčila jinak neuvedenou funkci kancléře pražskému arcibiskupovi,⁹ jemuž měli mistři příslušné fakulty, nebo alespoň jen jeden z nich, představit žadatele o docentskou licenci a mistrovskou hodnost. Arcibiskup následně měl svolat doktory a mistry-regenty, na té které fakultě řádně působící, vyzvat je k vyzkoušení adeptů podle způsobu a zvyklostí generálních studií, a těm, kteří byli shledáni dostatečnými a způsobilými, udělit titul a licentiam docendi na kterémkoli vysokém učení.¹⁰ Jelikož se v bule Klimenta VI. o rektorovi a děkanech fakult vůbec

3) Jireček, CJP II/3, s. 257.

4) František KAVKA, *Založení university a její vývoj do roku 1409*, in: *Stručné dějiny University Karlovy*, Praha 1964, s. 10.

5) Viz *Dějiny Univerzity Karlovy I. 1347/48–1622*, Praha 1995, s. 32–42 (autorem této kapitoly je Michal Svatoš).

6) K rozporným náhledům na počátky pražské univerzity a artistické fakulty František ŠMAHEL, *Počátky pražského obecného učení. Kritické reflexe k jubileu jednoho „národního monumentu“*, ČČH 96, 1998, s. 253–291 (viz předcházející studii v tomto souboru).

7) Text diplomu byl zapsán do *Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV., liber I. (1358–1376)*, Kliment Borový (ed.), Praeae 1875, s. 15–16, č. 25. Na přesah kancléře do záležitostí univerzitní samosprávy upozornil Michal Svatoš, *Pražské arcibiskupství a univerzita do husitství*, in: *Pražské arcibiskupství 1344–1994*, Praha 1994, s. 87. K identifikaci prvního (?) graduovaného mistra František ŠMAHEL *Dva drobné příspěvky k nejstarším dějinám Univerzity Karlovy* (Sborník k životnímu jubileu PhDr. Michala Svatoše, CSc.) AUC-HUCP 47/1–2, 2007, s. 37–42 [přetisk v tomto souboru].

8) *Kronika Františka Pražského*, Jana Zachová (ed.), FRB, Series nova I, Praha 1997, s. 208.

9) Arnošt z Pardubic vystupuje po prvé jako *cancellarius universitatis Pragensis studii* již 1. července 1357, nikoli až ve formuláři diplomu z roku 1359, jak se téměř všude uvádí. Na tento údaj upozornil již BOHÁČEK, *Založení a nejstarší organizace*, s. 16.

10) *Codex diplomaticus Almae Carolo-Ferdinandae Universitatis Pragensis*, MHUP II, s. 221–222, č. 1.

nemluví, ještě z toho neplyne, že by arcibiskup Arnošt z Pardubic zasahoval do jejich kompetencí. Důvod této veskrze kancelářské záležitosti mohl např. spočívat v tom, že rektor neměl ještě k dispozici pečet.¹¹

Za daných okolností nelze svědectví kronikáře Františka Pražského o volbě rektorů odmítat, zvláště když první zmínka o rektoru pražského generálního studia pochází již z 1. března 1358, tedy o více než jeden rok před vydáním arcibiskupova osvědčení o uděleném titulu.¹² V témže roce 1358 byla zřejmě založena ztracená pergamenová *Matrica rectoratus studii Pragensis*, do níž se zapisovalo ještě roku 1608.¹³ Karel IV. ve své zakládací listině dal sice novému učení rámcové dispozice, když mu povšechně udělil „všechny privilegia, ochranné výsady a svobody, kterých z pravomoci královské užívají a jsou účastni doktoři a žáci na učení v Paříži a v Boloni“,¹⁴ vzhledem k rozdílné povaze samosprávy obou uvedených studií však ponechal jejich konkrétní aplikaci na samotné korporaci pražských doktorů a studentů. Vezmeme-li v potaz vysoká důstojenství některých prvních profesorů, nebylo by divu, kdyby mezi prvními rektory byl vždy někdo z nich. Na první pohled by se tak mohla značně pravděpodobnou jevit domněnka, že prvním rektorem byl kanonista Štěpán z Uhřetic, důvěrník a od roku 1353 generální vikář arcibiskupa Arnošta z Pardubic.¹⁵ Jelikož však všichni rektori později osamostatnělé právnické univerzity byli *scholares*, nikoli *doctores*,¹⁶ jeví se tento předpoklad v méně příznivém světle.

Konsekventně je nutno připustit, že mezi prvními rektory pražského učení mohli být po boloňském vzoru i pouzí studenti práv, jinak asi převládali významní církevní hodnostáři. Všeobecně se má za to, že právě z tohoto důvodu již v prvním desetiletí vznikly na pražském obecném učení rozepře mezi právníky a mistry-regenty artistické fakulty, kteří po vzoru pařížských statut vyhrazovali volbu rektora pouze pro mistry. Soudí se tak nepřímo z tzv. *Ordinationes* arcibiskupa Arnošta z Pardubic z 10. dubna 1360, které ve snaze uklidnit hrozící a možná už existující rozpory stanovily pravidla obsazování rektorského úřadu.¹⁷

11) Více k tomu František ŠMAHEL, *Záhada nejstarší pečeti pražské univerzity*, AUC-HUCP 41/1–2, 2001, s. 11–31 [přetisk v tomto souboru].

12) Viz privilegium Karla IV. o exempci univerzitních statků na prosbu „reitoris et scholarium studii generalis“ z 1. března 1358, in: *Album seu Matricula Facultatis iuridicae Universitatis Pragensis – Codex diplomaticus Universitatis ejusdem*, MHUP II/1, s. 226, č. 3.

13) V. V. TOMEK, *Děje university pražské*, Praha 1849, s. 77, v pozn. s hvězdičkou upozornil na záznamy rozličných akt v knize Filosofické fakulty B. 14 fol. 24r, kde je pod č. 29 zapsána „Matrica rectoratus studii Pragensis a. D. 1358 in folio et in membrána, liber antiquus perductus usque ad haec tempora“. Nověji k témuž Karel BERÁNEK, *Kancelář university pražské na zlomku 16. a 17. věku*, Sborník archivních prací 9/2, 1959, s. 227.

14) MHUP II/1, s. 224, č. 2.

15) Domněnku vyslovil Peter MORAW, *Die Universität Prag im Mittelalter. Grundzüge ihrer Geschichte im europäischen Zusammenhang*, in: *Die Universität zu Prag*, Richard W. Eichler (ed.), (Schriften der Sudetendeutschen Akademie der Wissenschaften und Künste 7), München 1986, s. 30, za spíše pochybnou ji označil Jiří KEJŘ, *Dějiny pražské právnické univerzity*, Praha 1995, s. 33.

16) Upozornil na to KEJŘ, *Dějiny*, s. 34.

17) Parafráze výkladu J. KEJŘE, *Dějiny*, s. 22.

Poměrně stručné *Ordinationes* arcibiskup vydal na podnět doktorů, mistrů a některých scholárů „pro necessitate et tranquillo statu ac incremento dicti studii“.¹⁸ Jelikož hned první ustanovení kategoricky uvádí, že ve studiu má být „unus rector et una universitas (scholarium)“, lze z toho usuzovat, že při nejmenším se objevily náběhy k rozdělení univerzity na dvě části. Rektorem nadále měl být jen světský klerik s tonsurou nosící sutanu. Ve spojitosti s tím se v dalším bodě ukládá všem světským mistrům, doktorům a scholárům složit (novému) rektorovi přísahu, zatímco řeholníci se měli řídit podle zvyklostí pařížské Sorbony. Třetí odsek vycházel vstříc právníkům, neboť připouštěl volbu kohokoli z uvedených doktorů, mistrů a scholárů, pokud ovšem i on byl *secularis*. Totéž platí i pro ustanovení, že volba rektora náleží univerzitě nebo její větší části. Scholares tedy z ní zásadně nebyli vyloučeni, i když např. na artistické fakultě být vyloučeni mohli. O tom však a o dalších modalitách volby mělo být dodatečně rozhodnuto. V pátém odseku bylo přikázáno volit za vicerektora, který se zde nazývá *vicarius*, právníka, a to kdykoli by byl za rektora zvolen artista. Totéž mělo ovšem platit i opačně.

Jelikož vicerektor za právníky měl být ustanoven *quoad regimen juristarum*, plyne z toho, že takový řád již mohl existovat. V případě statut pro celé studium arcibiskup dal pokyn k volbě jistých osob z univerzity, které měly spolu s ním nebo s jeho komisary sestavit a předložit volební řád tak, aby vyhovoval kterékoli fakultě. V následujícím, v pořadí již v šestém odseku, arcibiskup uložil zvolit *consiliarii* nebo *procuratores*, kteří by spolu s rektorem řešili méně závažné záležitosti univerzity. Oba termíny tu mají své opodstatnění, neboť první označoval představitele národů v Bologni, zatímco druhý v Paříži.¹⁹ Mělo se tím také zabránit, jak se ukládá v dalším bodě, svolávání univerzitních konvokací mimo řádné termíny. Pokud by *Ordinationes* jako celek nebo kterýkoli z jeho článků vzbudil nějaké pochybnosti, měly být vzneseny přímo k arcibiskupovi jako kancléři univerzity, který projevil ochotu je vysvětlit.

1360–1372: Rozdvojení pražského vysokého učení

Podle Petera Morawa byly Arnoštovy *Ordinationes* „in vieler Hinsicht ein Dokument der Hilfslosigkeit, das es die von den Gründungsurkunden auferlegte Einheit des *studium* mehr beschwor denn als Wirklichkeitserscheinungen ließ“.²⁰ Příčinou separatistických tendencí juristů přitom nebylo jen jejich lpění na boloňském statutárním vzoru, a to na rozdíl od mistrů a doktorů dalších třech fakult příchylých naopak k pařížskému modelu, ale i odlišná skladba veškerenstva scholárů.²¹

18) *Ordinationes* Arnesti viz in *Codex diplomaticus*, MHUP II/1, s. 271–273, dále je vydal H. JIREŠEK, *CJP* II/3, s. 258–259, č. 5; a Michal SVATOŠ, *Il primo statuto universitario praghese e il ruolo di Enešto di Pardubice alla nascita dell' università*, *Bolletiono dell' ISCR*, Supplemento 2008, s. 105–106.

19) K počátkům pražských univerzitních národů Jiří STOČES, *Pražské univerzitní národy do roku 1409*, Praha 2010, s. 59–61.

20) P. MORAW, *Die Universität Prag*, s. 32.

21) Tento důvod klade do popředí M. BOHÁČEK, *Založení a nejstarší organizace*, s. 16–17.

O dvanáct let později, to již po smrti Arnošta z Pardubic († 1364), právníci svého záměru dosáhli, když od císaře Karla IV. získali nejen souhlas s rozdělením univerzity, ale navíc i výstavný dům pro *scholae iuristarum*.²² Právníci se na vzniku prvních statut pražského studia nepochybně podíleli, neboť pro ně využili jako vzoru statut boloňské univerzity. To doložíme později, na tomto místě stačí uvést, že tomu tak bylo ještě v době jednotné univerzitní obce, neboť se ve statutu mluví o studiu se čtyřmi fakultami.²³ Zda právnická fakulta měla svá singulární statuta, která si již v druhé polovině šedesátých let pořídila artistická fakulta, se dosud nepodařilo doložit. Obdobně chybí jakékoli zmínky o existenci statut pražské právnické univerzity. Z těchto důvodů také již nadále nebudeme věnovat pražské právnické univerzitě a fakultě v jedné právnické osobě pozornost.²⁴

Artisté získali poněkud vhodnější sídlo až roku 1359, kdy pro ně arcibiskup Arnošt z Pardubic zakoupil z výnosu sbírky českého duchovenstva výstavný dům se zahradou poblíž klášterů sv. Františka a bl. Anežky na Starém Městě pražském. Teprve však založení Karlovy koleje v domě žida Lazara (1366) a její pozdější přenesení do Rotlevova paláce (1383) zajistily řádně již ustanovené fakultě svobodných umění důstojné působiště, včetně dostatečně velkých sálů pro disputace a promoce.²⁵ Skutečnost, že fakulta svobodných umění neměla ještě v roce 1367 svého děkana, potvrzuje její nejstarší úřední kniha se zápisy prorektora Jindřicha z Embecke řečeného Nanexen. Právě tento mistr *in artibus* a bakalář teologie byl 9. října 1368 zvolen prvním děkanem fakulty svobodných umění.

Ještě v předděkanském období, pravděpodobně roku 1366, valné shromáždění univerzity rozhodlo, aby přístup do fakultní rady (*concilium facultatis*) měli pouze mistři s dvouletou pedagogickou praxí, od jejichž promoce uplynulo nejméně pět let. Podobné ustanovení sice platilo na všech fakultách, nejvíce však omezovalo práva čerstvě graduovaných artistů. Váhu zmíněného univerzitního usnesení zvyšovala přítomnost vicekancléře, roudnického probošta Mikuláše († 1383), jenž v zastoupení arcibiskupa Jana Očka z Vlašimě sehrál aktivní roli v počátečním období Karlovy koleje.²⁶ Bývalý generální vikář Arnošta z Pardubic nejspíše uplatnil své zkušenosti již při statutárním a organizačním zakotvení artistické fakulty. Zdá se, že právě statutární upevnění této rozrůstající se fakulty podnítilo i vznik prvotních statut celého, zatím ještě nerozděleného studia podle intencí zemřelého arcibiskupa Arnošta z Pardubic. Jelikož se statuta dochovala pouze ve fragmentu

22) Naposled k tomu se všemi potřebnými údaji a odkazy J. KEJŘ, *Dějiny*, kap. II.

23) Plný počet čtyř fakult vyplývá ze sedmého článku *De consiliariis eligendis*.

24) K chybějícím statutárním dokladům naposled J. KEJŘ, *Dějiny*, s. 13.

25) Naposled k tomu Josef PETRÁŇ, *Karolinum*, Praha 1988; a Michal SVATOS, *Karolinum a kolejní systém*, in: *Dějiny Univerzity Karlovy I*, s. 42–58. Dále srov. František ŠMAHEL, *Doplňky k dějinám mistrovských kolejí pražské univerzity do roku 1420*, AUC-HUCP 33–34, 1993–1994, s. 13–43 [přetisk v tomto souboru]; a Wolfgang Eric WAGNER, *Universitätsstift und Kollegium in Prag, Wien und Heidelberg. Eine vergleichende Untersuchung spätmittelalterlicher Stiftungen im Spannungsfeld von Herrschaft und Genossenschaft* (Europa im Mittelalter 2), Berlin 1999, s. 37–89].

26) Více o něm Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Úřad generálních vikářů pražského arcibiskupa v době předhusitské*, Praha, 1971, s. 121.

ze sedmdesátých let 14. století a v revidovaném znění z doby po roce 1409, je nutné se nejprve zabývat rukopisným dochováním obou znění, aby bylo možné dospět k jejich hypotetické rekonstrukci.

Rukopisné dochování nejstarších statut

Oba rukopisy s texty nejstarších statut pražské univerzity příkladným způsobem kodikologicky i obsahově prozkoumal Miroslav Boháček, o jehož zjištění se budeme v této kapitole opírat. Starší rukopis z pražské Národní knihovny XIV. D. 25 (A) vznikl v dochované podobě spojením tří skupin původně samostatných pergamenových složek:

- (1) První a také nejstarší část tvoří dvě neúplná terna bez staré paginace, dnešní fol. 1–9. První složka bez dvou prostředních listů (fol. 1r–4v) obsahuje *Kalendarium*,²⁷ v němž chybějí měsíce „Maius–Augustus“. Druhé ternum bez posledního listu (fol. 5r–9v) přináší úplné *Tituli (25) statutorum universitatis studii Pragensis*,²⁸ na něž navazuje text první revize statut z jara 1385, který sahá pouze do poloviny XV. titulu. Celá první část je dílem jedné ruky.
- (2) Druhá část má v dnešní podobě 30 listů (fol. 10–39) ve čtyřech neúplných složkách (IV-IV-IV-VI). Zápisy psali různí písaři od poslední čtvrtiny 14. století do konce století následujícího. Paginace z pozdního 15. století oddělila jednotlivé skupiny zápisů písmeny (A, B, C, D) se samostatným pořadím stran. Po obsahové stránce lze v této části odlišit následující druhy zápisů:
 - (2a) fol. 10r–24v: jednotlivá statuta z let 1385–1426 s několika vsunutými zápisy jiné povahy z let 1444 a 1447.²⁹
 - (2b) fol. 25r–28r: záznamy některých případů soudní praxe rektorů i jiných událostí z let 1461, 1468, 1477, 1488, 1493–1495 1497.³⁰
 - (2c) fol. 28v–30r: kopíář univerzitních privilegií.³¹
 - (2d) fol. 39v: přípisky různého původu, *Ordinationes Arnesti* (viz výše s. 46), dva mandáty rektora³² a jeden případ soudní praxe.
- (3) Třetí část má 60 listů (fol. 40–99) s dodatečnou paginací 18. století, písmo různých rukou na osmi zčásti neúplných kvaternech pochází od konce 15. do počátku 17. století). Co do obsahu lze rozlišit dvě skupiny zápisů:
 - (3a) fol. 40r–41v: záznamy rektorů stejného typu jako ve 2a z let 1499, 1503, 1504, 1511 a 1512.³³
 - (3b) fol. 42r–88v: pamětní zápisy rektorů z let 1515–1615.³⁴

27) *Kalendarium* je vydáno v MHUP III, s. IX–XVI.

28) *Tituli statutorum* uveřejnila Marie HAASOVÁ-JELÍNKOVÁ, *Správa a kancelář pražské univerzity v první době jejího trvání*, Praha 1948 (Zvláštní otisk Sborníku hl. města Prahy), s. 70–71.

29) MHUP III, s. 12–49.

30) MHUP III, s. 50–67.

31) Částečná edice in: MHUP III, s. 68–78.

32) MHUP III, s. 229.

33) MHUP III, s. 79–83.

34) MHUP III, s. 83–238.

Mladší papírový rukopis Národní knihovny Praha, XIV. A. 4 (B), vznikl pravděpodobně roku 1528 nebo krátce poté. V dnešní podobě obsahuje 31 listů ve čtyřech kvaternech o velikosti 39 × 29 cm, číslováno však bylo jen 30 listů.³⁵ Při vazbě byl zřejmě odňat prázdný poslední list druhého kvaternu. Před rokem 1716 byl odstraněn z rukopisu i celý první kvatern, který nejspíše obsahoval opisy zakládací listiny a dalších významných aktů Karlovy koleje.³⁶ Rukopis v dnešní podobě obsahuje:

- (a) fol. 1r–8r Statuta collegii Karoli Quarti [revidovaná statuta z roku 1528]
- (b) fol. 9a–14a „De auctoritate praepositi et officio collecta ex statutis antiquis a. 1528“ × „auctoritatem habebit. Finis statutorum“.
- (c) fol. 15a–30r Statuta officii rectoratus academiae Pragensis.

Pokud jde o Statuta officii rectoratus, starší bádání soudilo, že rukopis XIV. A. 4 přináší revidované znění statut po secesi cizích národů v důsledku Dekretu kutnohorského z ledna 1409.³⁷ Možnost, že „kolem roku 1528 byla asi na celé univerzitě provedena revize statut a že tehdy vznikl také druhý rukopis statut“ naznačila Marie Haasová-Jelínková. Na základě porovnání textu statut v rukopisech A a B navíc došla k závěru, že rukopis B má úplný text statut, částečně však v odlišném pořadí i znění jednotlivých článků.³⁸ Tyto poznatky zčásti upřesnil a zčásti doplnil Miroslav Boháček posunutím doby vzniku redakce B do čtyřicátých let 16. století a zjištěním, že přes všechny obsahové i jiné změny jejich základem zůstal text původních statut.

Dříve, než přikročíme k podrobnému rozboru dochovaných textů A a B, je vhodné si ujasnit otázky, které nás budou především zajímat: Předně se ptáme, kdy byla první statuta sepsána. Ve spojitosti s tím se lze ptát, zda text A z roku 1388 je pouhým přepisem původního textu, či zda nejde o první revizi statut (2). Konečně nás bude zajímat, do jaké míry text B obsahuje revidovaná statuta z roku 1409.

Pro první otázku, jak již víme, je směrodatný pátý článek *Ordinationes Arnesti*, podle něhož „pro faciendis statutis eligantur per universitatem certe persone de universitate, qui una nobiscum vel nostris commissariis ita disponent et ordinem ponant, prout competit cuilibet facultati“. Nemuselo k tomu nutně dojít již v roce 1360, zvláště když rozpory mezi artysty a juristy formulaci statut neusnadňovaly. Datum ad quem je dáno XIII. článkem znění A, který zčásti odpovídá VIII. článku znění B o volbě *consiliarii*. Ustanovení, podle něhož mělo být voleno v případě potřeby po šesti konsiliářiích z každé fakulty, z nichž si rektor měl vždy vybrat dva o celkovém počtu osmi osob, dokládá, že muselo vzniknout ještě před osamostatněním právnické fakulty. Tento anachronismus, který při revizi statut nebyl ku

35) Podrobný rozbor podal Miroslav BOHÁČEK, *O rukopisech statut pražské university*, StR 3, 1964, s. 101–106.

36) Tak usoudil M. BOHÁČEK, *O rukopisech statut*, s. 105.

37) Krátkou zmínku má V. V. TOMEK, *Děje university pražské*, s. 156, pozn. *, dále srov. domněnku F. M. BARTOŠE, *Zapadlá památka Husovy činnosti jako rektora Karlovy university*, JSH 9, 1936, s. 40, pozn. 18, že autorem revize byl Jan Hus.

38) M. HAASOVÁ-JELÍNKOVÁ, *Správa a kancelář*, s. 74–75, zde také rozpis pořadí kapitol rukopisu B.

podivu opraven, však sám o sobě ještě nemluví pro ranou dataci statut do roku 1360 anebo do doby bezprostředně následující.³⁹

Vodítkem tu může být nesrovnalost ve formulacích role vicerektora. *Ordinationes Arnesti* ve čtvrtém odseku mluví o rektorově zástupci (*vicarius*) po celou dobu jeho úřadování, nikoli jen v době rektorovy nepřítomnosti. Naproti tomu jedenáctý článek znění A jednoznačně omezuje vicerektorovu vlastní pravomoc pouze na dobu nepřítomnosti rektora nebo jeho zaneprázdnění. V. V. Tomek z toho vyvodil, že statuta se značnou pravděpodobností vznikla kolem roku 1366, kdy jsou také doložena statuta některých fakult. Kromě toho *Chronicon universitatis Pragensis* zmiňuje univerzitní statuta k dubnu 1372, krátce před roztržkou s právníky a vznikem jejich samostatné univerzity.⁴⁰ První statuta byla tudíž vydána pro ještě nerozdělenou univerzitu, a to téměř jistě v letech 1365–1370. Bližší časové určení zatím známé prameny neumožňují.

Odpověď na druhou otázku, zda znění A je, či není revidovaným zněním prvotních statut, poskytují *Tituli statutorum universitatis studii Pragensis*, které sestavil písař následujících článků statut. Otázkou je, zda je nenapsal až dodatečně, neboť většina rubrik rovněž byla připojena později, a to z nedostatku místa někdy dokonce v podobě marginálií. Kdyby tomu tak bylo, nevěděli bychom si ale rady s námitkou, proč písař začal první článek psát až v poslední třetině strany. Pokud však skutečně byly nejdříve ze všeho napsány *Tituli*, pak stojíme před jinou drobnou záhadou, že totiž seznamu v několika případech neodpovídá znění rubrik. V rubrice článku IX jde o pouhou změnu slovosledu,⁴¹ jinde je však rubrika zkrácena (čl. VIII)⁴² nebo naopak rozšířena (čl. X a XIV)⁴³. Řešení, které nabízím, se opírá o zjištění Miroslava Boháčka, podle něhož prvotní zápis statut měl patrně podobu notářského aktu.⁴⁴ V něm však zcela jistě nebyly ani *Tituli*, ani rubriky. Právě proto, že s obojím profesionální písař počítal, ponechal odhadem na fol. 5r místo pro *Tituli*. Při psaní jednotlivých článků však nedokázal vždy správně odhadnout místo pro rubriky, anebo dokonce na pozdější připsání rubrik zapomněl a nevynechal pro ně prázdný řádek. V takových případech pak dodatečně připisoval *titulus* in margine.⁴⁵ Uvědomil si to se zpožděním, takže teprve od článku VII začal prázdné řádky pro rubriky vynechávat. Pokud tomu tak bylo, nezapomínejme, že jde o domněnku, máme tu přímý opis prvotních statut. Ty ovšem mohly vzniknout dříve než dochovaný opis A. Teprve časem se ukázalo, že předčítat z notářského aktu je nepraktické, ať již proto, že rotulus bylo třeba vyhledávat mezi jinými dokumenty, ať již proto, že předčítání z rotulu nebylo praktické.

39) Upozornil na to již V. V. Tomek, *Děje university pražské*, s. 20, pozn. *, z předchozí strany.

40) *Chronicon universitatis Pragensis*, Jaroslav Goll (ed.), FRB V, Praha 1893, s. 567, k širším okolnostem naposled J. Kejíř, *Dějiny pražské právnické univerzity*, s. 23.

41) *Tituli* IX: „De archa et rebus servandis universitatis“ – fol. 9r: „De archa et de rebus universitatis servandis“.

42) *Tituli* VIII: „Ad quid teneatur rector suppositis universitatis“ – fol. 7v: „Ad quae rector teneatur“.

43) *Tituli* X: „De emolumentis rectoris“ – fol. 8v: „De emolumentis rectoris, de intitutione et sigillo“.

Dále *Tituli* XIV: „De notario eligendo et iuramento eis“ – fol. 9v: „De notario eligendo, qualis et qualiter iurare debet“.

44) M. Boháček, *O rukopisech statut*, s. 88.

45) Bylo tomu tak u rubrik 1, 2, 4 a 5.

Jelikož první datovaný statut v rukopise A se váže až k 23. srpnu 1385, je tím dáno datum ad quem celého opisu prvotních statut. Tak můžeme ovšem uvažovat pouze za předpokladu, že *statuta primaria* měla zprvu formu notářského spisu. Nezdá se, že by při opisu došlo k jakékoli novelizaci. Polovinu oprav a škrťů (celkem 14) lze vysvětlit chybami či nepozorností písaře. Dalšíh 14 korektur a doplňků od pozdější ruky je jiné povahy a nebudeme daleko od pravdy, budeme-li se domnívat, že vznikly přenesením novelizací statut ve spojitosti s Dekretem kutnohorským. O tom se více zmíníme později. Na tomto místě se spokojíme s domněnkou, že prvotní statuta vznikla kolem roku 1365 a jejich přepis snad v roce 1385, kdy pořízením nové knihy pro rektorovu potřebu byl učiněn další krok v administrativě třífakultní univerzity.

Statuta Universitatis Lipsiensis 1410

Z doby před rokem 1409, tj. před revizí statut v důsledku vydání Dekretu kutnohorského, máme k dispozici jednak fragment statut ve znění A, jednak deset článků prvních lipských statut (C), o nichž se předpokládá, že byly převzaty z pražské předlohy. Prvních pět článků se téměř doslovně shoduje. Některé drobné změny jsou nepodstatné a přirozené. V prvním pražském článku se mluví o pedelovi, toho v lipském nahradil posel (*nuncius*). Ve třetím článku byla pokuta ve výši 5 kop pražských grošů změněna na 3 hřivny ryzího stříbra. Rekomendace rektora měla v Praze proběhnout do osmi dnů, tj. jednoho týdne, v Lipsku do patnácti dnů. Nejvíce formálních i věcných změn vykazuje pátý článek s formulí rektorovy přísahy. Zatímco v pražském znění je přísaha formulována neosobně ve třetí osobě, v lipském má povahu přímého pokynu příštímu rektorovi, který vyjadřuje 2. osoba plurálu budoucího času.⁴⁶ Věcné rozdíly jsou závažné, neboť v Lipsku na rozdíl od Prahy rektor nepřisahal na zachování „svornosti národů“, zato však musel odpřisáhnout, že nikoho nezapíše do univerzitní matriky, pokud předtím podle statut nesložil přísahu.⁴⁷

V dalších pěti článcích lipských statut z roku 1410 lze již vysledovat posuny a změny závažnějšího rázu. Šestý lipský článek odpovídá pražskému devátému. Zatímco však pražští klíčníci měli být voleni z různých fakult, v Lipsku naopak z národních korporací, a to střídavě vždy ze dvou. Tato změna byla asi vyvolána tím, že v počátečním stadiu univerzity vyšší fakulty nebyly ještě plně konstituovány. Sedmý článek „Ad quae rector teneatur“ má název shodný s osmým článkem pražských statut, z jehož patnácti „Item“ přebírá pouze pět (I a XII–XIV). Jediný výrazný rozdíl spočíval v povinném svolávání univerzitní obce. Zatímco v Praze

46) *Die Statuten vom Jahre 1410*, in: *Die Statutenbücher der Universität Leipzig aus den ersten 150 Jahren ihres Bestehens*, Friedrich Zarncke (ed.), Leipzig 1861, s. 48: „Primo iurabitur (A: iurabit, et sic continue), quod sit membrum universitatis istius, et quod non sitis conjugatus, quod sitis clericus, nec professus, et quod pro posse procurabitur, que pertinent ad bonum statum studii et universitatis, ita tamen, quod ex levi ignorancia, que non fit ex malicia, perjurium non incurrat.“

47) *Die Statuten vom Jahre 1410*, s. 48: „Item iurabitur, quod nullum inscribetur ad matriculam universitatis, nisi prius secundum statutum universitatis fecerit iuramentum.“

měl rektor tuto povinnost jen dvakrát ročně, v Lipsku dvakrát ze semestr. Tento rozdíl si lze vysvětlit tím, že funkční období rektora bylo v Lipsku od počátku pouze jeden semestr. V Praze tomu bylo také tak, nevíme však přesně, kdy k této změně došlo. Na základě zlomku matriky saského národa lze usuzovat, že snad již v roce 1374.⁴⁸ Mohlo to být jedním z důsledků rozdělení studia na dvě univerzity. Zatímco juristé si po boloňském vzoru ponechali roční rektoráty, tří fakultní univerzita zvolila období poloviční a v roce 1383 se dokonce pokusila adaptovat pařížský model čtvrtletní výměny rektorů.

Osmý lipský článek odpovídá šestému pražskému, avšak s tím rozdílem, že z něho byla vypuštěna dvě poslední „Item“ o okolnostech a četnosti svolávání rektorova soudu. Devátý článek v lipské verzi odpovídá v první části celému pražskému článku sedmému,⁴⁹ přičemž v druhé části k němu bylo přiřazeno druhé „Item“ článku sedmého. Menší úpravy doznal lipský desátý článek „De nacionibus universitatem constituendis“, který z pražského článku dvanáctého převzal první větu s tím, že byla vypuštěna jména pražských národů. Kromě toho byly v Lipsku navýšeny poplatky za imatrikulaci ze 6 na 10 grošů rektorovi a 6 hallenses na půl groše pedelovi, respektive služebníkům univerzity. Připojená formule přísahy zhruba odpovídá znění, jež se dochovalo v rukopise B pražských statut. Jedenáctý lipský článek odpovídá třináctému pražskému, z něhož je vynechána procedura volby osmi dalších konsiliářů ze čtyř fakult.⁵⁰ Opět v tom můžeme vidět náznak dosud nerozvinuté soustavy fakult. Konečně dvanáctý lipský článek „De iuramento servitorum universitatis“ nemá v pražských statutech, v nichž je řeč o pedelech, přímou předlohu.

Shrneme-li vzájemné porovnání nejstarších pražských a lipských statut je nade vši pochybnost zřejmé, odkud nově založená univerzita čerpala svůj statutární vzor. Provedené úpravy a změny odpovídaly potřebám rodícího se studia. Také částečné přeskupení pořadí poloviny článků nemá pro případnou rekonstrukci prvotních pražských statut relevantní význam. Ačkoli jde o negativní zjištění, má svou váhu, neboť nyní víme, že při edici pražských statut není třeba k jejich pozdější lipské variantě přihlížet.

48) Přidržíji se tu výkladu Jiřího Stočese, *Pátrání po původu semestru. Příspěvek k univerzitní chronologii*, AUC-HUCP 47, 2007, s. 59–74; a též, *Pražské univerzitní národy do roku 1409*, Praha 2010, s. 72–75, zde také odkazy na mínění starší literatury.

49) Až na to, že jedna formulace má v Praze formu přípisku, zatímco v lipském textu nikoli. Jde o větu: „Potest tamen rector secundum exigenciam cause in citationibus unum terminum peremptorium pro omnibus illis deputare.“ (*Die Statuten vom Jahre 1410*, s. 52)

50) *Die Statuten vom Jahre 1410*, s. 53: „Preter hos eligantur alii octo, si opus fuerit, de qualibet facultate sex, ex quibus rector recipiet duos et hi 16. dum opus fuerit erunt in iudicio cum rectore.“ K tomu je třeba dodat, že se ještě nepočítalo s lékařskou fakultou, která zahájila provoz až v roce 1415. Viz Enno Bünz, *Gründung und Entfaltung. Die spätmittelalterliche Universität Leipzig 1409–1539*, in: *Geschichte der Universität Leipzig 1409–2009*, Band 1. Spätes Mittelalter und Frühe Neuzeit 1409–1830/31, Leipzig 2009, s. 247–248.

Revize statut v důsledku Dekretu kutnohorského

O změně statut na podzim roku 1409 nemůže být pochyb. Na kongregaci všech mistrů-regentů (nebo celé univerzity), kterou rektor Zdeněk z Labouně svolal na 27. září 1409, bylo usneseno zapsat králův mandát z 18. ledna téhož roku slovo od slova do knihy s univerzitními statuty. Navíc bylo usneseno,

„quod Universitas in quatuor nationes, ut prius, maneat divisa, et quod natio Bohemorum pro rectoris electione semper ex se tres praesentet, aliaeque nationes unum tantum. Qui electores se in eligendo non concordaverint, sed in duas partes aequales divisi fuerint, ex tunc rector antiquus, ad cuius partis electionem declinaverit, illius partis electus accipietur in rectorem. Talis autem novus rector debebit in sua recommendatione regi et regno promittere fidelitatem, sicut et quilibet studens circa suam intitutionem.

Item conclusum est, quod omnia in statutis Universitatis, vel cuiuscunque facultatis praedictae litterae contrariae deleantur, ac iuxta conformitatem litterae praescriptae refoventur et teneantur.“

Změněný statut o volbě rektora obsahoval i jednoznačný požadavek o slibu věrnosti rektora i každého nově imatrikovaného studenta králi a království. Nemluví se tu vůbec o přísaze, takže úvahy o prvotním kolísání mezi přísahou a slibem nemají oporu v univerzitním usnesení. Z tohoto důvodu také nedůsledné škrty a důsledky ve znění A neodrážejí dvojí možnost, nýbrž pouze nepozornost toho, kdo se pokoušel změny do statut zavést. Není vyloučeno, že to byl rektor dosazený do čela univerzity královskými komisaři. Na základě své vlastní špatné zkušenosti tak mohl dát podnět k celkovému přepracování statut. To je ovšem pouhá domněnka. Pevnou oporu máme naopak v tom, že i usnesení univerzity z 27. září mělo podobu notářského spisu, který pak sám notář podle univerzitního úzu přepsal nikoli do „staré“ rektorovy knihy, nýbrž do univerzitní matriky.

A protože již 13. října byla s usnesením seznámena celá univerzita na zvláštní konvokaci a kongregaci,⁵¹ musela být do té doby revize hotova, aby podle nového statutu mohl být zvolen příští rektor, jímž se stal Jan Hus. Dva týdny plně postačily k tomu, aby statuta byla schválena. Pozoruhodné je, že ve znění B výše uvedené usnesení vlastního statutu předchází. Oba texty na sebe navazují tak, že celý další text statut jako by byl přepsán z notářského spisu. Otázkou ovšem je, do jaké míry znění B obsahuje původní revidované znění z podzimu 1409. Hledání odpovědi by mělo také vynést na povrch, zda již při této příležitosti došlo k celkové revizi statut, či zda některé články nebyly modernizovány později.

Hledáme-li oporu v literatuře, pak v případě první otázky se můžeme odvolat na mínění V. V. Tomka, který takto pojímal znění B a v mistru Janu Husovi viděl „sám hlavní původ nového pořádku“.⁵² Za Husovo dílo označil toto znění i F. M. Bar-

51) Viz Statuta, MHUP III, s. 44. *Slovník středověké latiny v českých zemích I A–C*, Praha 1987, s. 927 výraz *congregacio* sice uvádí, však ve shodném smyslu jako slovo *convocacio*.

52) V. V. TOMEK, *Děje University pražské*, s. 156.

toš,⁵³ jehož mínění trochu rozpačitě převzala i Marie Haasová-Jelínková.⁵⁴ Na její domněnku, že znění B není prostým přepisem revidovaných statut z roku 1409, nýbrž text znovu redigovaný kolem roku 1528, navázal Miroslav Boháček. Charakteristickou změnu Boháček spatřoval již v samém názvu znění B – *Statuta officii rectoratus Academiae Pragensis*. Jeho mínění, že omezením univerzity na jednu fakultu vymizel smysl pro odlišování fakultních a společných univerzitních záležitostí,⁵⁵ nezni přesvědčivě, neboť statuta univerzitní se statuty fakultními nesplynula. Původní konstrukce *studia generalis* musela být totiž bez ohledu na skutečný počet fakult zachována, neboť veškerá privilegia se vztahovala k němu.

V roce 1528, kdy se značnou pravděpodobností vznikl čistopis B, byla funkce rektora chápána již jen jako pouhé *officium* univerzity, která měla via facti pouze jednu fakultu. Samotný termín *officium* tu prostě znamenal volený úřad, jak tomu bylo i v případě úřadu probošta Karlovy koleje, o němž se mluví v nadpisu příslušných statut rovněž zapsaných v rukopise XIV. A. 4.⁵⁶ Na rozdíl od výrazu *officium* bylo označení univerzity jako *Academia Pragensis* na počátku 15. století nemyslitelné. Nejstarší známý doklad slova *academia* ve smyslu *universitas studii* se vyskytuje teprve v roce 1486 v dopise Jana Hasištejnského z Lobkovic⁵⁷, v univerzitních písemnostech se tento výraz častěji objevuje až ve třicátých letech 16. století. Co je však podstatné, výraz *Academia Pragensis* se objevuje pouze v názvu statut a v tzv. živých záhlavích znění B. V samotném textu statut se mluví pouze o *universitas*.

Právě tak sotva padá na váhu Boháčkovu mínění, že XV. článek verze B „De promissis ingrediencium universitatem“ je „bezpečnou známkou“ rozdílnosti revidovaných statut kodexu XIV. A. 4 od úprav statut v důsledku králova dekretu z roku 1409.⁵⁸ Co vlastně v tomto článku stojí? „Quilibet, tam advena quam indigena, volens gaudere commodis et privilegiis universitatis iurabit seu promittet, quando ad universitatem recipiatur: Primo regi et regno fidelitatem. Item quod rectori in licitis et honestis obediet et ad illius vocationem veniet, et statuta universitatis facta et facienda servabit pro posse.“⁵⁹ To však bylo jen a jen naplněním usnesení univerzitní kongregace ze 13. října 1409, v němž stálo, že napříště „novus rector debebit in sua recommendatione regi et regno promittere fidelitatem, sicut et quilibet studens circa suam intitutionem.“⁶⁰ Nikdy jindy ve starších dějinách univerzity také nebyla v zájmu vítězného domácího národa tak naléhavou nut-

53) F. M. BARTOŠ, *Zapadlá památka Husovy činnosti*, s. 38–40.

54) M. HAASOVÁ-JELÍNKOVÁ, *Správa a kancelář*, s. 74–75.

55) M. BOHÁČEK, *O rukopisech statut*, s. 106.

56) Vycházím tu z domněnky, že čistopis všech statut v rukopise XIV. A. 4 vznikl krátce po revizi statut úřadu probošta Karlovy koleje z roku 1528, jak plyne z názvu tohoto dokumentu: „De auctoritate praepositi et officio collecta ex statutis antiquis. Anno 1528“ (fol. 9r).

57) *Listář Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic*, Josef Truhlář (ed.), Praha 1893, s. 12. V novější edici Jana MARTÍNKY – Dany MARTÍNKOVÉ, *Bohuslav Hassensteinii a Lobkowicz epistulae 2.*, Leipzig 1980, s. 8–9, jsem tento výraz nenalezl. Další doklady uvádí *Slovník středověké latiny v českých zemích I*, s. 27.

58) M. BOHÁČEK, *O rukopisech statut*, s. 108.

59) Ms. XV. A. 4 (B), fol. 25r–25v.

60) Ms. XV. A. 4 (B), fol. 16r–16v.

ností loajalita univerzity, jejich představitelů i údu k zeměpanské moci jako právě po vydání Dekretu kutnohorského a secesi tří univerzitních národů v první půli roku 1409.

Přísaha cizích národů a jejich seniorů českému králi Václavovi zdála se ostatně povinností i Janu Husovi, který se otázkou poslušnosti a věrnosti v téže době zabýval ve Výkladu 39. distinkce 3. knihy Sentencí Petra Lombarda. Zatímco Lombardus v uvedené distinkci jednal o křivé přísaze, Hus si nejprve položil otázku o přípustnosti přísahy jako takové. S odvoláním na Mat. 5,34 by nejlépe bylo vůbec nepřisahat, zvláště v případech vynucené, neprozřetelné či neúmyslně lživé přísahy. Spolu s Wyclifem Hus usoudil, že přísaha je dovolena pouze ve dvou případech, a to buď tehdy, má-li se jí dosáhnout pravdy, míru a přátelství, anebo z důvodu poslušnosti a věrnosti. K tomu dodává: „Sic debere iurare nationes extere cum suis senioribus regi Bohemie Wenczelao, ut forent sibi fideles et obedientes.“⁶¹ Jestliže Hus nemohl z dogmatických důvodů přísahu zcela vyloučit, mohl vyžadovat její nahrazení slibem všude tam, kde to bylo přípustné. Tak alespoň usoudil F. M. Bartoš, který v tomto smyslu vyložil nejednotné formulace statut ve znění B.⁶² K tomu je možné dodat, že přípustnost volby mezi slibem a přísahou odpovídala situaci v druhé polovině roku 1409 i v letech následujících, kdy radikální část reformní strany již přísahu odmítala, zatímco cizinci a spolu s nimi někteří domácí mistři se tohoto kroku obávali.

Formulace *iurare seu promittere* či *iuramentum seu promissum* tak není důvodu klást až do vzniku čistopisu statut B, jak proti Bartošovi namítal Boháček, neboť možnost náhrady přísahy slibem využil při své pražské imatrikulaci Jan Drändorf.⁶³ Martin Nodl, který na tento závažný doklad upozornil, došel k závěru, „že k úpravě zvyklostí spojených s přijímáním do univerzitní obce záhy po roce 1409 vskutku došlo“, aniž by se přitom nutně muselo jednat o nějakou zásadní revizi statut. A protože rozkolísanost zápisů prokazují i zápisy v *Liber decanorum* z let 1409 až 1418, záleželo podle Nodla na každém členu univerzitní obce, zda dal přednost slibu před přísahou.⁶⁴

Dříve, než si předpokládaného rozsahu revize státu v roce 1409 blíže povšimneme, musíme se vyrovnat s Boháčkovou námitkou týkající se znění článku XVI ve znění B. Nahrazení přísahy za slib v tomto případě je podle Boháčka nesmyslné

61) *Magistri Joannis Hus super IV Sententiarum* 3–4, Václav Flajšhans – Marie Komínková (edd.), Praha 1905–1906, s. 494. K Husovu výkladu 39. distinkce podrobně Vlastimil KYBAL, *M. Jan Hus. Život a učení II-3*, Praha 1931, s. 226–227. Na toto závažné místo upozornil i M. NODL, *Dekret kutnohorský*, s. 403–404, pozn. 337. Stranou tu ponechávám Nodlovo tvrzení, že bývalou autonomii univerzity nahradila věrnost králi a království, neboť ta se samozřejmě rozuměla již dříve. Teprve neposlušnost tří cizích národů v podobě jejich odchodu vyvolala potřebu věrnost panovníkovi více akcentovat. Otázka si však vyžaduje speciálního právního rozboru.

62) F. M. BARTOŠ, *Zapadlá památka*, s. 40, zde také v pozn. 9 výčet odlišných formulí v jednotlivých člancích statut B.

63) Podrobně k tomu Martin NODL, *Iurare vel promittere. Příspěvek k problematice pražských univerzitních statut*, AUC-HUCP 47, 2007, s. 51–53, zde také odkazy na prameny. V pozn. 12 na s. 51 je třeba opravit stranu Heimpelovy edice. Správně má být s. 73.

64) Srov. M. NODL, *Iurare vel promittere*, s. 54–56; a též, *Dekret kutnohorský*, s. 290.

a odporuje kanonickému právu. Takovou neznalost v případě Jana Husa nelze podle něho předpokládat, a proto k úpravě tohoto článku ve starším znění článku VI. došlo až při redakci zachycené v rukopise XIV. A. 4.⁶⁵ Věci se mohly mít jinak. Písař sice ovládal kaligrafii, nikoli však právní postupy, a proto voluntaristicky nahradil v inkriminované větě „promittere“ za „iurare“. Jistou bezradnost v posuzování této otázky dokládá spor, který na artistické fakultě vypukl v březnu 1456, kdy několik bakalariandů odmítlo přísahat s oddůvodněním, že to je proti jejich svědomí. Zatímco děkan Stanislav z Velvar s několika dalšími, zřejmě katolickými mistry přísahu vyžadoval v souladu se statuty fakulty, jejich oponenti se odvolávali na rektorovu matriku.

Ve statutech artistické fakulty v rubrice I/4 „De officio decani“ skutečně stojí: „Item habeat recipere baccalariandos, quando presentantur, et facere eos jurare statuta facultatis, quae concernunt gradum illum...“.⁶⁶ Pozoruhodné je, že ani v tomto, ani v jiných případech nebyly v *Liber decanorum* výrazy „iuramentum“ a „iuravit“ nahrazeny nebo doplněny termíny „promissum“ či „promittit“. K tomu je třeba dodat, že i v původních statutech postačoval v řadě rubrik slib. Jejich oponenti z řad kališnickým mistrů, jak již bylo naznačeno, požadovali, aby protestující adeпти bakalářského gradu mohli být „iure statuti scripti in matrica rectoris, scilicet iurando sive promittendo, sicut alicui fuerit visum“. Děkan to bez souhlasu zvláštní kongregace mistrů nechtěl povolit, posléze však z obavy před nepokoji připustil, aby prezentovaní adeпти mohli při promoci přísahat či slibovat. O dalším postupu měla rozhodnout mistrovská kongregace.

Hned následující akademické období skupina kolem mistra Stanislava z Velvar získala možnost alespoň v tomto ohledu restaurovat modus z doby před rokem 1409. Stanislav byl totiž zvolen rektorem, zatímco na funkci děkana nastoupil konvertita mistr Václav Křižanovský. Pokud pozdější žaloby a insinuace měly reálný základ, rektor děkanovi umožnil, aby v matrice na příslušném místě odstranil druhou část formule „iurabit seu promittit“. Jakmile se tak stalo, děkan Křižanovský před mistrovskými zkouškami v únoru 1457 svolal kongregaci mistrů ve sporné záležitosti přísahy či slibu. Kongregace 4. února na základě zfalšovaného zápisu v rektorské matrice rozhodla, že nikdo z bakalariandů a magistrandů neměl dosáhnout promoce, „nisi secundum statuta facultatis“.⁶⁷

Záhy po korunovaci Jiřího z Poděbrad za českého krále v květnu 1458 se situace změnila. Již 27. června rektor Jan z Jemnice svolal mistrovskou kongregaci k projednání XXX. (sic) článku statut „falsificatum per rasuram“. Jelikož mistr Václav z Křižanova v době svého děkanátu změnu provedl proti vůli většiny mistrů, přísaha měla být nadále nahrazena slibem. Více o tom mělo stát v rektorově matrice, která se ovšem nedochovala.⁶⁸ Přesto i tento odkaz je z hlediska sledované

65) M. BOHÁČEK, *O rukopisech statut*, s. 110–111.

66) *Liber decanorum*, faksimile pag. 24, MHUP I-1, s. 38.

67) Usnesení zapsal sám děkan Václav Křižanovský, viz MHUP I-2, s. 57–58.

68) MHUP I-2, s. 65: „in qua convocacione per pluralitatem vocum, imo fere per omnes, conclusa sunt duo: primo, quod statutum trigesimum falsificatum per rasuram reformetur, sub ‚promitto‘, non obstante,

otázky neobyčejně závažný, neboť znovu potvrzuje, že univerzitní statuta v jejich tehdy platné podobě byla zapsána do matriky v rektorově držení. Musíme tedy vzít za prokázané, že v padesátých letech 15. století platná norma neodpovídala částečně revidovanému znění A v rukopise XIV D 25.

Revidované znění univerzitních statut (B) v rukopise NK Praha XIV A 4

Zatím jsme neshledali důvod, který by spolehlivě prokázal pozdní dataci znění B do roku 1528 nebo do následujícího desetiletí. Všechny námitky v tomto ohledu jsme ještě nevyčerpali. Pochybnosti dále mimo jiné vyvolávají dva *tituli* (XII. a XIII.) o univerzitních notářích, neboť jejich úřad zanikl již v polovině 15. století.⁶⁹ Významnou roli přisuzuje notářům i II. *titulus* o volbě rektora. Všechna tato ustanovení postrádala smysl až do počátku 17. století, kdy univerzita znovu zavedla úřad vlastního notáře.⁷⁰ V době, do které je znění B hypoteticky kladeno, byly v běžném oběhu zejména míšeňské groše, s nimiž se v textu neshledáme. Údaje ve florénech a pražských groších nebo jejich částech bylo by sice možné na platnou měnu přibližně přepočítat, to by však nevysvětlilo, proč pokuty a poplatky nebyly uvedeny v běžných platidlech.

Ve dvacátém článku znění B jsou zmíněny dvě okolnosti, jež veskrze odpovídají pouze předrevolučnímu období. Předně se tu počítá s existencí více fakult. Nejinak je tomu i v dalších pěti člancích.⁷¹ Bylo by sice možné připustit, že i po husitských válkách se počítalo s možností obnovy činnosti i na jiných fakultách, to však bylo rok od roku méně reálné. Jediné ustanovení, které mohlo při univerzitním provozu působit komplikace, se týkalo volby konsiliářů. Pokud to bylo zapotřebí, rektor mohl mít podle VIII. *titulu* k dispozici poradní orgán rozšířený o osm konsiliářů, které si z šesti volených kandidátů každé fakulty vybral sám rektor.⁷² Volba a svolávání širší rady nebyly nezbytně nutné, zvláště když frekvence univerzity po roce 1418 prudce poklesla. Závažnější povahy byla jiná nesrovnalost, že totiž rektor v tomto případě volil dva konsiliáře i z právnické fakulty, která až do roku 1418 měla samostatného rektora.

quod mag. Wenceslaus de Krzizanow tempore sui decanatus proscripsit, promotiones baccalariandorum et magistrandorum debent fore iuxta suam glossam, scilicet jurando; ut patet ibidem, quia talem proscriptionem fecit, non faciens desuper convocationem contra statutum quartum et contra voluntatem omnium magistrorum, exceptis tamen tribus, qui sibi in hoc consenserant.“

69) Jednoznačně tak uvádí Michal SVATOS, *Diplomatický rozbor listin k dějinám pražské univerzity*, AUC-HUCP, 29/2, 1989, s. 93.

70) K první volbě došlo roku 1604, viz Zikmund WINTER, *O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje*, Praha 1899, s. 35–36.

71) Jde o články I, VIII, IX, XVI a XXIV.

72) Statuta B VIII, fol. 20r–v: „Si autem opus fuerit, praeter hos eligantur alii octo, ex sex de qualibet facultate prius electis. Ex quibus de qualibet facultate rector recipiet duos, sic tamen, quod sex sint de natione Bohemorum et duo de nationibus exteris.“

Ve zmíněném již dvacátém článku se dále počítá s disputací *de quolibet*, která naposled proběhla na pražské univerzitě roku 1417. V letech 1445 a 1446 byla sice na pořadu jednání mistrovských kongregací volba vedoucího kvodlibetu, v obou případech však bylo rozhodnuto disputace *de quolibet* v daném školním roce vypustit. Zdá se, že to bylo naposled, kdy se na artistické fakultě o této výroční disputaci mluvilo.⁷³ Ještě déle, až do smrti Jana Rokycany v únoru 1471, byla ve statutech relevantní, jinak však ojedinělá zmínka o pražském arcibiskupovi.⁷⁴ Za časově omezenou můžeme považovat i zmínku o tzv. stacionářích, která se ku podivu nedostala do nejstarší verze pražských univerzitních statut z jejich boloňské předlohy.⁷⁵ Ve znění A totiž stojí „stationarii pergameni“, tj. prodejci pergamenů, které lze v Praze na rozdíl od boloňských *stationarii* doložit.⁷⁶

Přistoupíme-li k dataci znění B z jiného konce, můžeme se oprávněně ptát, co brání přijmout domněnku V. V. Tomka a F. M. Bartoše o vzniku této zcela základní revize již v roce 1409.⁷⁷ Především jde o závěrečné ustanovení III. článku „De modo eligendi rectorem Universitatis“: „Item quod praenominata novi rectoris electio per amplius non in festivitatibus Sanctorum Georgii et Galli, sed proxima die feriata sit post festum Galli celebranda.“ Toto ustanovení mohlo mít skutečnou platnost teprve od roku 1426, kdy bylo usneseno prodloužit funkční období rektora na jeden rok, a to až do doby, než se zlepší situace univerzity. Mělo tomu tak být bez ohledu na to, zda byl zvolen v termínu jarním kolem sv. Jiří, anebo v podzimním kolem sv. Havla.⁷⁸ Snad skutečnost, že již první rektorát začínal podzimní volbou, přispěla k ustálení právě tohoto termínu. Pololetní rektorát byl zase zaveden až počínaje rokem 1612.⁷⁹

Podle svědectví V. svazku Putzlacherových *Memorábií* měl být z příkazu krále Václava IV. změněn semestrální rektorát na roční již za rektora mistra Jana Karadinála v roce 1417.⁸⁰ Ať již tomu bylo tak či onak, rozhodně k této změně došlo

73) Srov. Jiří KEJŘ, *Kvodlibetní disputace na pražské univerzitě*, Praha 1971, s. 101–195, kde doklady.

74) Statuta B XIII, fol. 23r–v: „Item, cum rector cum universitate vel certis personis universitatis ad palatium regis, archiepiscopi, vel scabinorum consilium intrare debuerit, sit notarius semper praesens, ipsosque praecedat.“

75) Statuta B IX, fol. 21r–v: „Item rector tenetur facere modis, quibus potest, quod omnes scriptores, illuminatores, correctores chartarum, rasores pergameni, appotecarii, librarii, stationarii, ligatores librorum et eorum venditores, atque omnes, qui vivunt quodammodo per universitatem, similiter rectores scholarum et eorum scholares subditi sint rectori et iurent aut promittant eidem, et intitulentur cum effectu realiter intitulentur.“ Ke srovnání s boloňskými statuty M. BOHÁČEK, *Pražská univerzitní statuta*, zde s. 34–35.

76) K instituci stacionářů orientačně *Lexikon des Mittelalters VIII*, München 1997, sl. 66–67. V Praze lze doložit jednoho stacionáře a knihvazače v jedné osobě v říjnu 1382, viz František ŠMAHEL, *Ceny rukopisných knih v Čechách do roku 1500*, Historický sborník 14, 1966, s. 16 (zde také o venditores librorum) a s. 10–11 (počty pergamenů).

77) Ne tak jednoznačně, přesto však v tomto smyslu lze interpretovat mínění M. NODLA, *Dekret kutnohorský*, s. 290 a 293.

78) MHUP III, s. 49: „Item de anno Domini 1426 currente in relectione M. Procopii de Plzna pronuntiatum fuit per M. Joannem Borotin nullo contradicente: quod rector electus Universitatis nostrae circa festum scti. Georgii aut s. Galli duret ad unum annum in suo rectoratu usque ad melioris augmenti et incrementi dispositionem nostrae Universitatis Domino cooperante, instaurandam.“

79) Z. WINTER, *O životě*, s. 4.

80) Viz k tomu Z. WINTER, *O životě*, s. 4, pozn. 5; a M. HAASOVÁ-JELÍNKOVÁ, *Správa a kancelář*, s. 10, pozn. 31.

s několikaletým odstupem od revize statut v roce 1409. Přesto toto ustanovení samo o sobě nemůže být směrodatné pro posunutí znění B k roku 1540, kdy se o volbě rektora po svátku sv. Havla výslovně mluví.⁸¹ Mohlo jít o dodatečný přípisek do textu v rektorově matrice, což ovšem nelze ani potvrdit, ani vyloučit. Nicméně jedna okolnost nasvědčuje, že ustanovení není zcela korektní. Zatímco podle staršího statutu z 13. října 1403 měla volba rektora napříště probíhat první všední den po těchto svátcích,⁸² ve znění B stojí „v nejbližší sváteční den po svátku Havla“. Prvním stálým svátkem byl v pražské diecézi svátek sv. Lukáše evangelisty, je proto s podivem, proč nebyl direktivně určen právě tento den.

Zcela jednoznačně vybočuje z chronologického rámce znění B také ustanovení přijaté jako druhý bod při mistrovské kongregaci z 27. června 1458, která se zabývala zmíněným již zfalšováním jednoho článku univerzitních statut. Utravvistická většina mistrů se rozhodla čelit restauračním tendencím skupiny katolických mistrů kolem Václava Křižanovského připomenutím trvající závaznosti univerzitní deklarace o kalichu z 10. března 1417.⁸³ Přísné tresty měly postihnout ty, kteří by zpochybnili právo lidu přijímat pod obojí způsobou. Bez ohledu na to, že již v následujícím roce se utravvistické vyznání stalo podmínkou přijetí do Karlovy koleje a následně i do svazku univerzity, formálně zůstávala v platnosti ta část poněkud nejasného ustanovení, která za předem daných okolností respektovala cizozemce přijímající pod jednou.⁸⁴

Podobně jako v případě změny délky rektorátu mohlo být i ustanovení o závaznosti univerzitní deklarace a kompaktát bez nějakých potíží do textu statutu v rektorově matrice dodatečně připojeno. V prvním případě šlo o jednu větu, v druhém o vsuvku na samém konci textu B, před formulí přísahy, označené kopistou jako „stará“ (antiqua).⁸⁵ Vše tudíž zatím nasvědčuje, že datace revidovaného znění univerzitních statut do roku 1528 nebo k roku 1540 nemá v textu B oporu. Naopak z rozboru některých článků vyplynulo, že znění B dosti věrně odráží stav, jenž nastal po vydání Dekretu kuthohorského a exodu cizích mistrů a studentů.

Co brání tomuto předpokladu?

81) M. BOHÁČEK, *Pražská univerzitní statuta*, s. 114–115, zde také další doklady.

82) MHUP III, s. 30: „Conclusum fuit consiliariter nullo contradicente, quod praenominata novi rectoris electio per amplius non in festivitibus Sanctorum praefatorum, sed proxima die feriata sit post festa supra dicta celebranda.“

83) Viz zápis o kongregaci v *Liber decanorum*, MHUP I-2, s. 65. K náboženským třenicím v pozadí více V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy IX*, Praha 1893, s. 190–191; a Rudolf URBÁNEK, *Věk poděbradský IV.*, Praha 1962, s. 236–237. Oba dějepisci měli neurčitě na mysli nějaké usnesení univerzity o čtyřech artikulích z roku 1420. Z textu ustanovení ve znění B je však zřejmé, že šlo o univerzitní deklaraci o kalichu z 10. března 1417, jak správně usoudil M. BOHÁČEK, *Pražská univerzitní statuta*, s. 107. K tomuto prohlášení viz Jiří KEJŘ, *Deklarace pražské university z 10. března 1417 o přijímání pod obojí a její historické pozadí*, Sborník historický 8, 1961, s. 133–156.

84) Podle M. BOHÁČKA, *Pražská univerzitní statuta*, s. 107, bylo uvedené usnesení z r. 1458 brzy překonáno a nebylo proto přijato do kodifikovaných statut při jejich revizi (v roce 1540?). Co k této domněnce autora vedlo, mi zůstalo nejasné.

85) Tak usoudil i M. BOHÁČEK, *Pražská univerzitní statuta*, s. 107.

Povšimněme si nejprve, zda bylo možné v krátké době mezi kongregacemi 27. září a 13. října 1409 poměrně rozsáhlou revizi statut provést. Uvážíme-li, že řada statutárních změn byla dána již samotným královým dekretem, pak představitelé českého národa měli dostatek času revizi statut připravit. Husovu iniciativní roli lze v tomto ohledu připustit, spíše je však třeba pomýšlet na právníka Jana Jesenice, který formuloval hlavní Obranu králova mandátu (*Defensio mandati*) a který také mohl znalecky pozměnit původní skladbu článků vycházející z modelu boloňských statut.⁸⁶ Nejen vlastní změny, výpusťky a novely předchozích statut, ale i přeskupení článků mělo více ohrázet specifčnost třífakultní univerzity. Nikdy později v 15. století nebyl k takové zásadní změně důvod. Platí to i pro krátké období oživení pražské univerzity před rokem 1448, neboť ani tehdy se nepodařilo obnovit výuku na dvou vyšších fakultách.⁸⁷

Předpoklad, že revize statut ze září a října roku 1409 se omezila na škrty a připsy v textu A a že teprve po sto deseti či sto dvaceti letech došlo k celkovému přeskupení a k čistopisnému přepsání statut, není s to vysvětlit, proč by v těchto pozdních statutech mělo zůstat tolik výše uvedených ustanovení a institutů včetně fakult, která dávno již vzaly za své. Kromě toho čistopis B byl pouhým opisem z rektorovy matriky. Odpověď na oprávněnou otázku, proč statuta z roku 1409 více než jedno století nebyla podrobena důkladné revizi, můžeme spatřovat v tom, že úřad rektora sice dále zahrnoval řadu pravomocí a reprezentačních povinností (imatrikulace, souhlas s promociemi, výkon soudní pravomoci nad příslušníky akademické obce), ty se však v zásadě neměnily a nijak také nebyly omezeny dalšími možnostmi, které statuta dále obsahovala. Teprve v roce 1528 zjevně na univerzitě vznikla potřeba ujasnit si, co ze statut stále ještě platí.⁸⁸ Začalo se s přepisem statut Karlovy koleje a novelizací řádu proboštova úřadu. Pak byla z rektorovy matriky přepsána statuta z roku 1409 a na několika málo místech doplněna.

Stručné shrnutí

Nové zkoumání textu B v rukopise NK XIV. A. 4 dospělo k závěru, že je v něm obsaženo revidované znění univerzitních statut, které bylo zapsáno do matriky vedené rektorem. Dvě změny z pozdější doby byly do matriky s největší pravděpodobností zaneseny v podobě přípisků, které někdy v roce 1528 byly zahrnuty do kaligrafického opisu.

86) Změny ve skladbě statut zachytil ve srovnávací tabulce M. BOHÁČEK, *Pražská universitní statuta*, s. 116–117.

87) Podrobněji k tomu František ŠMAHEL, *Počátky humanismu na pražské univerzitě v době poděbradské*, AUC-HUCP 1, 1960, s. 55–60 [přetisk v tomto souboru].

88) Proč právě v roce 1528 nebudeme zde řešit. Situace je v tomto ohledu dosti nepřehledná. Z literatury srov. Zikmund WINTER, *Děje vysokých škol pražských od secesí cizích národů po dobu bitvy bělohorské 1409–1622*, Praha 1897, s. 33; a Jiří PEŠEK, *Některé otázky dějin univerzity pražské jagellonského období (1471–1526)*, AUC-HUCP 18/1, 1978, s. 164–165.

Srovnávací tabulka článků nejstarších statut pražské univerzity⁸⁹

Tituli	(A) XIV D 25	(B) XIV A 4	Bologna	Lipsko
-	-	1 De tribus Vocibus Bohemicae nationis	-	-
1	1	2	1	1
2	2	3	[6]	2
3	3	4	7	3
4	4	5	[8]	4
5	5	6	10	5
6	6	16	10	9
7	7	17	11-12	8
8	8	9	[75, 18]	6
9	9	10	-	7-8
10	10	11	-	12
11	11	7	-	13
12	12	8	-	-
13	13	8	-	
14	14	12	24	
15	15	13	25	
16	16	14	26-27	
17		18	[82]	
18		19	-	
19		20	-	
20		21	-	
21		22	-	
22		23	-	
23		24	-	
24		27	-	
25		26	-	
-		25	-	

89) Tabulka vychází z předlohy M. BOHÁČKA, *Pražská universitní statuta*, s. 116–117. Tituli statutorum publikovala Marie HAASOVÁ-JELÍNKOVÁ, *Správa a kancelář pražské university*, s. 70–71; pro Lipsko viz *Die Statuten vom Jahre 1410*, s. 48.

III. Záhada nejstarší pečeti pražské univerzity

Univerzitní pečeť ve světle staršího bádání – Univerzitní pečeť v novém světle? – Ad fontes: Univerzitní pečeti ve svědectví pramenů – Záhada zůstává... – Shrnutí

Poznání někdy stojí na místě, občas se pohybuje v kruhu, jindy postupuje drobnými kroky vpřed. Je tomu tak i v případě nejstarší pečeti Univerzity Karlovy,¹ jež dnes tvoří statutární znak a takřka již mytický symbol prvního ze středoevropských vysokých učení.² Tím se z ryze sfragistické otázky stal předmět širšího badatelského zájmu i v zahraničí, o čemž v poslední době svědčí zejména práce Aleše Zelenky, Franka Rexrotha a Petera Morawa.³

Univerzitní pečeť ve světle staršího bádání

Starší dějepisectví téměř samozřejmě předpokládalo, že univerzitní komunita měla od samého počátku svou reprezentativní pečeť v té tradiční podobě, kterou jako by na věky určil vzácný stříbrný typář, pocházející ze 14. století (obr. 1). Větší zájem pečetidlo na sebe upoutalo až v důsledku rozdělení pražské univerzity v roce 1882, kdy si všechny insignie ponechala německá univerzita.⁴ Univerzitní archiv sice podle zákona z 28. února 1882 zůstal společným majetkem obou pražských univerzit, avšak ministerským výnosem ze 14. listopadu téhož roku bylo opatrování archivu a registratury svěřeno německé univerzitě, přičemž české univerzitě mělo být zaručeno „úplné a rovnoměrné jejich užívání“. Ve skutečnosti

1) Ze starší literatury viz především Václav VOJTÍŠEK, *O starých pečetích University Karlovy*, Sborník historický 3, 1955, s. 89–110 a Marie HAASOVÁ-JELÍNKOVÁ, *Správa a kancelář pražské university v první době jejího trvání*, Praha 1948 (pouze jako zvl. otisk ze Sborníku příspěvků k dějinám města Prahy), zvl. s. 54–63. Nověji srov. Josef KRÁSA, *Karlovy pečeti*, in: Carolus Quartus, Praha 1984, zvl. s. 412–413; Michal SVATOŠ, *Diplomatický rozbor listin k dějinám pražské university – Studie k univerzitnímu diplomatáři*, AUC-HUCP 29/2, 1989, zvl. s. 84–85; Tomáš KREJČÍK, *Pečeť v kultuře středověku*, Ostrava 1998, s. 257–259.

2) Přízračně to vyjádřil František KOP, *Fondation de l'Université Charles de Prague*, Praha 1947, 23: „Ce sceau avait pour l'Université une grande importance. Il était le symbole de tout ce qui constituait la base de l'Université.“

3) Aleš ZELEŇKA, *Bemerkungen zum Siegel der Prager Universität*, in: Die Universität zu Prag, München 1986, 179–187; Frank REXROTH, *Deutsche Universitätsstiftungen von Prag bis Köln. Die Intentionen des Stifters und die Wege und Chancen ihrer Verwirklichung im spätmittelalterlichen deutschen Territorialstaat*, Köln – Weimar – Wien 1992, zvl. s. 92–99; Peter Moraw, *Das älteste Prager Universitätssiegel in neuem Licht*, in: Vorträge und Abhandlungen aus geisteswissenschaftlichen Bereichen, München 1999 (Schriften der Sudetendeutschen Akademie der Wissenschaften und Künste 20), s. 131–151.

4) Srov. studie ve dvou publikacích, jež se částečně překrývají i doplňují, a to tematické číslo AUC-HUCP 22/1, 1982 a sborník s názvem *Die Teilung der Prager Universität 1882 und die intellektuelle Desintegration in den böhmischen Ländern*, München 1984 (Bad Wiesseer Tagungen des Collegium Carolinum). Dále k tomu srov. *Dějiny Univerzity Karlovy III. 1802–1918*, Jan Havránek (ed.), Praha 1997, s. 183–188.